

บทที่ ๒

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “ศึกษาการปฏิบัติหน้าที่บุตรของนักเรียนชั้นประถมศึกษา โรงเรียนวัดหงส์ปทุมาวาส จังหวัดปทุมธานี” ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร ที่เกี่ยวกับหลักการแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัย เพื่อกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

๒.๑.๑. นิยามความหมายบุตรในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๒.๑.๒ ประเภทของบุตร

๒.๑.๓ ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับบุตร

๒.๑.๔ หน้าที่ของบุตรที่มีต่อมารดาบิดา

๒.๑.๕ คุณสมบัติของบุตรธิดา

๑.๒.๖ หลักสัปปุริสธรรม

๒.๒ โรงเรียนวัดหงส์ปทุมาวาส จังหวัดปทุมธานี

๒.๒.๑ ประวัติโรงเรียนโดยย่อ

๒.๒.๒ ประวัติวัดหงษ์ปทุมาวาส

๒.๒.๓ ประวัติเจ้าอาวาส

๒.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๔ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวข้อง

ถ้าบุตรวางมารดาบิดาไว้บนบ่าขวา บิดาไว้บนบ่าซ้าย ด้วยหมายจักทำตอบแทนแก่ท่าน ถึงประคับประคองในอวัยวะทั้งปวง ทำการบำรุงท่าน ผู้ดำรงอยู่บนบ่าทั้ง ๒ นั้นนั่นแล ด้วยกิจมีการอบกลืน เป็นต้น แม้มารดาบิดานั้นพึงถ่ายปัสสาวะ และอุจจาระบนบ่าทั้ง ๒ ของบุตรนั้นแล บุตรนั้นถึงทำอยู่อย่างนั้น ๑๐๐ ปี ก็ไม่อาจทำการตอบแทนแก่ท่านได้เลย แม้ถ้าบุตรพึงสถาปนาบิดาไว้ในความ

เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ มารดาไว้ในความเป็นพระอัครมเหสีของพระเจ้าจักรพรรดิ แม้อย่างนั้นก็ไมอาจ
ทำตอบแทนได้เหมือนกัน^๑

๒.๑.๑. นิยามความหมายบุตรในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

ในคัมภีร์ พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต ปุตตสูตร ได้กล่าวถึงบุตรไว้ว่า
มารดาบิดาเมื่อเห็นฐานะ ๕ ประการนี้จึงปรารถนาบุตรผู้เกิดในตระกูล ได้แก่^๒

๑. บุตรที่เราเลี้ยงมาแล้วจะเลี้ยงตอบแทน
๒. บุตรที่เราเลี้ยงมาแล้วจะทำกิจแทนเรา
๓. วงศ์สกุลของเราจะดำรงอยู่ได้นานเมื่อมีบุตร
๔. บุตรจะปกครองทรัพย์สมบัติแทนเราต่อไป
๕. เมื่อเราตายแล้ว บุตรจะรักษาและส่งเสริมทำทุกอย่างเป็นกุลสงเสริมให้เรา

และในอังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต พระองค์ยังกล่าวไว้ว่า “การที่บุตรจะทำตัวหรือ
ประพฤติดีเพื่อให้บิดามารดาให้มีความสุขทั้งกายและสุขทั้งใจเป็นการต่อชีวิตให้มีความสุข อิ่มใจไปกับ
บุตรของตนเองนั้น ก็เปรียบเหมือนได้ขึ้นสวรรค์ทั้งเป็น ส่วนบุตรกระทำตัวหรือประพฤติไม่ดีทำให้
เสื่อมเสียหายเป็นทุกข์ก็เปรียบเหมือนทำให้บิดามารดาตกนรกนั้นเองเพราะเหตุนี้ พระพุทธองค์ตรัส
ไว้ว่า เรื่องความร้อนอก ร้อนใจ ของบิดามารดาอันเป็นไฟที่ทำให้พ่อแม่ ถูกเผา และร้อนใจด้วยอัคติ
๓ ประการ คืออาหุเนยยัคคิ คหปตัคคิ และ ทักขิณเนยยัคคิ”^๓

ราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายคำว่า บุตรไว้ดังนี้ บุตร (บุตร, บุตรระ) น. ลูก, ลูกชาย
(ส.บุตร : ป.ปุตต). บุตรธรรม (บุตรระทำ) น. หน้าที่ของลูก. บุตรบุญธรรม (บุตรบุญทำ) (กฎ) น. บุตร
ของผู้อื่นที่บุคคลได้จดทะเบียนรับเป็นบุตรของตน. บุตรา (บุตรรา) (กลอน) น. บุตร. บุตรี (บุตรรี) น.
ลูกผู้หญิง. (ส.ปุตรี).^๔

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ ป.ธ.๙) กล่าวไว้ในหนังสือมงคล ๓๘ ประการ
ว่า อาหุเนยยัคคิ คือ บุตรในโลกนี้มีมารดาหรือบิดา เรียกว่า อาหุเนยยัคคิ เพราะบุตรเกิดจาก
มารดาบิดานี้ ฉะนั้นอาหุเนยยัคคินี้ จึงเป็นผู้ที่ควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชาแล้ว บริหารให้เป็นสุข
โดยชอบ คหปตัคคิ คือ คหบดีในโลกนี้มีบุตร ภรรยา ทาส คนรับใช้ หรือกรรมกร เรียกว่า คหปตัคคิ

^๑ คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **มงคลสูตรที่ปิ่นแปล เล่ม ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒**. (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๔๙), หน้า ๒๐๕.

^๒ อัง.ปญจก.(ไทย) ๒๒/๓๙/๖๐ - ๖๑.

^๓ อัง. สัตตก.(ไทย) ๒๓/๔๗/๗๓.

^๔ **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. (กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์
พับลิเคชันส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๖๓๑.

ฉะนั้น คหบดีคินี้จึงเป็นผู้ควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชา บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ ทักขิณียัคคิ คือ สมณพราหมณ์ผู้เว้นขาดจากความมัวเมาและประมาท ตั้งอยู่ในขันติและโสรจจะ ผีกตนาให้เป็นหนึ่ง ทำตนให้สงบได้เป็นหนึ่ง ทำตนให้ดับเย็นได้เป็นหนึ่ง เรียกว่า ทักขิณียัคคิ ฉะนั้น ทักขิณียัคคิ นี้ จึงเป็นผู้ควรสักการะ เคารพ บูชา แล้วบริหารให้เป็นสุขโดยชอบ คำว่า บุตร มีความหมายได้ ๔ ประการ คือ^๕

๑) บุตร หมายความว่า ผู้ป้องกันพ่อแม่ไม่ให้ตกนรก คือ ลูกที่ดีมีแต่ชักนำพ่อแม่ให้ตั้งอยู่ในทางกุศล ศีลกุศล ภาวนากุศล

๒) บุตร หมายความว่า ผู้ชำระตระกูลของตนให้สะอาด คือ ลูกดี มีศีลธรรม นำพ่อแม่ พี่น้อง ญาติมิตร ให้พากันประกอบแต่กุศล ชำระตนให้สะอาด ทั้งกาย วาจา และใจ

๓) บุตร หมายความว่า ยังหทัยของพ่อแม่ให้เต็ม คือ ลูกที่ดี นำแต่ความอโสมนัส สุขใจให้แก่ พ่อแม่

๔) บุตร หมายความว่า ผู้อันพ่อแม่พึงเลื่อง คือ เมื่อลูกยังอ่อนอยู่ นับตั้งแต่ยังเยาว์วัย จะต้องตกเป็นภาระธุระ ที่พ่อแม่จะต้องทะนุถนอมอุปถัมภ์ บำรุงมาโดยตลอด

คำว่า บุตร จึงหมายถึงผู้ที่ยกบิฑามารดาขึ้นมาจากนรก ไม่เป็นเพียงก้อนสกปรกก้อนหนึ่งที่คลอດออกมาจากท้องของบิฑามารดา บุตรเป็นผู้ที่ยกบิฑามารดาขึ้นมาจากนรก นรคนั้นก็ชื่อว่า ปุตตะ คือบุตรเสียด้วย บุตรจะต้องช่วยให้บิฑามารดาพ้นจากนรกขุมนี้ คือนรกที่ร้อนใจเหลือประมาณ เมื่อบุตรประพฤติกระทำไม่ดี^๖

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวไว้ว่า บุตร หมายความว่า เป็นชื่อนรกขุมหนึ่งของลัทธิพราหมณ์ พวกพราหมณ์ถือว่าชายใดไม่มีลูกชาย ชายนั้นตายไปต้องตกนรกขุม ปุตตะ ถ้ามีลูกชาย ลูกชายนั้นช่วยป้องกันไม่ให้ตกนรกขุมนั้นได้ ศัพท์ว่า บุตร จึงใช้เป็นคำเรียกลูกชายสืบมา แปลว่า ลูกป้องกันพ่อแม่จาก ขุมนรก ปุตตะ^๗

บุตร ตามรูปศัพท์ แปลว่า ผู้ที่ทำให้บิฑามารดามีความรู้สึก เอิบอิ่ม เป็นสุขใจ (ผู้ที่ยังหทัยของบิฑามารดาให้เต็ม) เมื่อได้รับการอบรม การเอาใจใส่และเลี้ยงดูจากบิฑามารดา แล้วบุตรควร

^๕ พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ ป.ธ.๙), มงคล ๓๘ ประการ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐๙.

^๖ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), พ่อแม่สมบูรณ์แบบ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๙), หน้า ๖๕.

^๗ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๔๗.

ปฏิบัติตอบแทนบิดามารดา จึงได้ชื่อว่า เป็นบุตรที่ดีมีคุณภาพและเป็นที่พึงปรารถนาของบิดามารดา^๘ เมื่อกล่าวถึงองค์ประกอบของครอบครัว ได้แก่ บิดา มารดา และบุตร บิดาเป็นหัวหน้าครอบครัว มีหน้าที่ดูแลเลี้ยงดูบุตรและภรรยา มารดานั้น ถือว่าเป็นแม่แบบหรือตัวอย่างที่ดีของบุตร คำว่าบุตร หรือ ปุตตะ หมายถึงผู้ทำหทัยของบิดามารดาให้เต็ม หมายความว่า ทำให้บิดามารดามีความสุขใจ อีกนัยหนึ่งคำว่า บุตร มาจากคำว่า ปุตต หรือปุตฺร ซึ่งหมายความว่าได้ ๒ ประการ คือ (๑) ผู้ทำให้สกุลให้บริสุทธิ์ (๒) ผู้ยังหทัยของพ่อแม่ให้เต็มอัม^๙

ในคัมภีร์มั่งคลัตถทีปนี แสดงเรื่องการสังเคราะห์บุตร ตามคำบาลีว่า ปุตตสงคโห ซึ่งมีอรรถาธิบายว่า บุคคลผู้ใดมีความสงเคราะห์แก่บุตรหญิงชายทั้งหลายด้วยอาามิส และข้อปฏิบัติจัดเป็นมงคลอันประเสริฐ^{๑๐} พวกคนโง่เขลาไม่ประพฤติตน ให้เป็นคนดีในวัยหนุ่มสาวก็ไม่ได้หาทรัพย์ไว้อย่อมชบเซาเหมือนนกกระเรียนแก่ชบเขาอยู่แต่เลือกตามไร่ปลานะนั้น พวกคนโง่เขลาไม่ประพฤติตน ให้เป็นคนดีในวัยหนุ่มสาวก็ไม่ได้หาทรัพย์ไว้ ย่อมนอนรำพึงถึงความหลังดุจลูกธนูที่พ้นจากแฉ่ง ฉะนั้น^{๑๑}

จึงสรุปได้ว่า คำว่า บุตร ก็คือลูกชายหรือลูกหญิงที่ทำหน้าที่ให้บิดามารดา เอบอัมใจ เพราะการประพฤติปฏิบัติตัวดีของบุตรธิดาเป็นการเชิดชูบิดามารดาและวงศ์ตระกูลของตนให้ถึงความเจริญรุ่งเรืองสืบทอดต่อไป และทำให้สังคมองค์กรรวมเย็นเป็นสุข ไม่มีความทุกข์ร้อนใจมาแผดเผา ก็เพราะมีบุตรธิดาหรือเยาวชนที่เป็นคนดีเป็นบุตรที่ดีอันเป็นที่ปรารถนาของทุกสังคมนั่นเอง

๒.๑.๒ ประเภทของบุตร

มนุษย์ที่เกิดมาได้นั้นย่อมกำเนิดโดยมีบิดามารดา เป็นผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูอุปถัมภ์เมื่อมารดาบิดาทำนุบำรุงเลี้ยงดูบุตรจนเติบโตใหญ่พร้อมกับการอบรมให้มีการศึกษาจนบุตรนั้นเจริญวัยวุฒิและคุณวุฒิต่าง ๆ นับว่าท่านได้ทำหน้าที่ของท่านอย่างดีแล้ว ฉะนั้นบุตรธิดาพึงกระทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด เพื่อตอบแทนบุญคุณมารดาบิดา พระพุทธศาสนาได้แบ่งบุตรออกเป็น ๔ ประเภทดังนี้^{๑๒}

๑. บุตรเกิดจากตน

^๘ จานงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๖๖.

^๙ นวม สงวนทรัพย์, พันเอก(พิเศษ). สังคมวิทยาศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๔๖.

^{๑๐} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), พ่อแม่สมบูรณ์แบบบุตร, หน้า ๑๕.

^{๑๑} ชุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๑๗/๑๙๘-๑๙๙.

^{๑๒} ชุ.จุ. (ไทย) ๓๐ / ๑๒๗ / ๔๒๑.

๒. บุตรเกิดในเขต

๓. บุตรที่เขาให้

๔. บุตรที่อยู่ในสำนัก

บุตรประเภทต่าง ๆ ตามที่กล่าวมาแล้วสามารถแบ่งออกมาเป็นระดับต่าง ๆ ตามลักษณะพิเศษได้อีก ๓ ระดับ คือ^{๑๓}

๑. อภิชาตบุตร คือบุตรที่มีคุณสมบัติสูงกว่ามารดาบิดา

๒. อนุชาตบุตร คือบุตรที่มีคุณสมบัติเสมอกับมารดาบิดา

๓. อวชาตบุตร คือบุตรที่มีคุณสมบัติต่ำกว่ามารดาบิดา

อภิชาตบุตร เป็นบุตรที่มีจริยธรรมสูงกว่าบิดามารดา เมื่อเกิดมาแล้วได้รับการฝึกฝนอบรมดีมีคุณความดีมากกว่าบิดามารดา ช่วยให้วงศ์ตระกูลมีความเจริญรุ่งเรืองตามไปด้วยเป็นคนมีศักยภาพสร้างชื่อเสียงเกียรติคุณให้วงศ์สกุล และดำรงวงศ์สกุลให้เจริญก้าวหน้ายิ่งกว่าบิดามารดาเช่น มีทรัพย์อยู่หนึ่งแสนบุตรมาบริหารมีทรัพย์เพิ่มขึ้นเป็นเจ็ดแสน แปดแสน เป็นล้าน ฯลฯ เมื่อมองเข้าถึงสภาพจิตใจภายใน บุตรมีจริยธรรมยิ่งกว่าบิดามารดา ได้แก่ บิดามารดาไม่มีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งเป็นคนไม่รู้จักให้ทาน ไม่มีศีล ไม่รู้จักเจริญภาวนา ไม่สนใจให้ทานรักษาศีลเจริญภาวนาไม่ดำรงตนในศีล ประพฤติเปื้อนเปรี้ยว สัตว์ ลักทรัพย์ เป็นต้นแต่บุตรเป็นคนไม่ประพฤติเหมือนบิดามารดา เป็นคนมีจริยธรรม มีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง รู้จักให้ทาน รักษาศีลเจริญภาวนา ไม่ประพฤติเปื้อนเปรี้ยว สัตว์ ไม่ลักทรัพย์ เป็นต้น ดังพุทธดำรัสว่า

“มารดาบิดาของบุตรในโลกนี้ไม่ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ไม่ถึงพระธรรมเป็นสรณะไม่ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ ไม่งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ไม่งดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ไม่งดเว้นจากการประพฤติดิฉินกาม ไม่งดเว้นจากการพูดเท็จ ไม่งดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุรา และเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาทเป็นผู้มีศีล มีธรรมเลวทราม ส่วนบุตรของมารดาบิดาเหล่านั้นถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ถึงพระธรรมเป็นสรณะ ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ งดเว้นจากการประพฤติดิฉินกาม งดเว้นจากการพูดเท็จ งดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาทเป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม อภิชาตบุตรบุตรเป็นอย่างนี้”^{๑๔}

^{๑๓} ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕ / ๗๔ / ๔๓๑.

^{๑๔} ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕ / ๗๔ / ๔๓๑-๔๓๒.

อนุชาตบุตร เป็นบุตรที่มีจริยธรรมเสมอบิดามารดา เมื่อเกิดมาแล้วได้รับการฝึกฝนอบรม ตีมีคุณความดีที่พอให้บิดามารดาปลื้มใจได้ วงศ์ตระกูลอาศัยบุตรเช่นนี้แล้วดำรงอยู่ได้ ไม่ทำให้ตกต่ำ แต่ไม่เสริมให้ดีขึ้นได้เพียงแต่รักษาสภาพต่าง ๆ ให้คงเดิม เท่าบิดามารดาเช่น มีทรัพย์อยู่หนึ่งแสน บุตรมาบริหารทรัพย์หมื่นเวียนอยู่แค่นั้นไม่เพิ่มไม่ลดไปยิ่งกว่านั้น ด้านในจิตใจไม่เจริญก้าวหน้าไปกว่าที่ผ่านมา บิดามารดาเป็นคนเช่นไร มีอุปนิสัยการประพฤติ การกระทำ และมีคุณธรรมอยู่ในระดับเดียวกับบิดามารดา ดังพุทธดำรัสว่า

“มารดาบิดาของบุตรในโลกนี้ ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ถึงพระธรรมเป็นสรณะ ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ จงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ จงดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ จงดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม จงดเว้นจากการพูดเท็จ จงดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุรา และเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาทเป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม แม้บุตรของมารดาบิดาเหล่านั้นก็ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ถึงพระธรรมเป็นสรณะ ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ จงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ จงดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม จงดเว้นจากการพูดเท็จ จงดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุรา และเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาทเป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม อนุชาตบุตรเป็นอย่างนี้”^{๑๕}

อวชาตบุตร เป็นบุตรที่มีจริยธรรมน้อยกว่าบิดามารดา เมื่อเกิดมาแล้วแม้จะได้รับการฝึกฝนอบรมอย่างไรก็ไม่สามารถพុងตนให้ดีขึ้นเสมอเหมือนบิดามารดาได้เป็นคนที่ไม่ยอมรับความดี มีแต่ความประพฤติที่ต่ำทรามเดินทางสายอบายมุขเป็นหนี่ผู้อื่นบิดามารดาต้องขายทรัพย์สมบัติที่มีอยู่เพื่อใช้หนี้หรือแก้ปัญหาที่บุตรก่อขึ้นเป็นบุตรที่สร้างแต่เรื่องทุกข์ยากลำบากใจให้แก่บิดามารดา ทำลายคุณธรรมความดีของวงศ์สกุลให้พินาศไป ไม่มีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง ไม่ให้ทาน ไม่รักษาศีล ไม่เจริญภาวนา ประพฤติทุจริตทำผิดกฎหมายบ้านเมือง หลงใหลในอบายมุขต่าง ๆ มีติดสิ่งเสพติด ชอบเที่ยวกลางคืน เป็นต้น มีพุทธดำรัสว่า

“มารดาบิดาของบุตรในโลกนี้ ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ถึงพระธรรมเป็นสรณะ ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ จงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ จงดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ จงดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม จงดเว้นจากการพูดเท็จ จงดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุรา และเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาทเป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม ส่วนบุตรของมารดาบิดาเหล่านั้นไม่ถึง

^{๑๕} ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕ / ๗๔ / ๔๓๑-๔๓๒.

พระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ไม่ถึงพระธรรมเป็นสรณะ ไม่ถึงพระสงฆ์
เป็นสรณะ ไม่งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ไม่งดเว้นจากการประพฤติด
ในกาม ไม่งดเว้นจากการพูดเท็จ ไม่งดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุรา
และเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาทเป็นผู้ทุศีล มีธรรมเลว
ทราม อวชาตบุตรเป็นอย่างนี้”^{๑๖}

ฉะนั้นบุตรธิดาทุกคนจึงควรทำ ตนให้เป็นอติชาตบุตร หรืออย่างน้อยก็เป็นอนุชาตบุตร
จงพยายามอย่างยิ่งที่จะไม่ทำตนให้ตกต่ำลงจนเป็นอวชาตบุตร

๒.๑.๓ ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับบุตร

ในการประพฤติดิปฏิบัติของบุตรนั้นมีนักวิชาการหลายท่าน ได้กล่าวถึงความหมายของ
พฤติกรรมไว้ดังนี้

ราชบัณฑิตยสถาน นิยามว่าการกระทำหรืออาการที่แสดงออกทางกล้ามเนื้อ ความคิด
และความรู้สึกเพื่อตอบสนองสิ่งเร้าพฤติกรรม เป็นผลมาจากการแสดงปฏิกิริยาตอบสนองต่อสิ่งเร้าใน
สถานการณ์ต่างๆ การกระทำของมนุษย์อาจสังเกตเห็นได้ชัดเจน ได้แก่การกระทำทางกาย เช่น การ
ยืน เดิน นั่ง นอน เป็นต้น เรียกว่า“กายกรรม” การกระทำทางวาจา ได้แก่ การพูด สนทนา การ
ทักทายและการสั่งสอน เป็นต้น เรียกว่า“วจีกรรม” ส่วนการกระทำที่ซับซ้อนมากขึ้น ยากต่อความ
เข้าใจ ต้องติดตามสังเกต วิเคราะห์ตีความ และประเมินค่า เป็นการกระทำทางใจ เช่น การคิด การจำ
การลืม การเรียนรู้ แรงจูงใจ เจตคติ ความเมตตาหรือความรัก เป็นต้น เรียกว่า “มโนกรรม”
พฤติกรรมของมนุษย์ทั้ง ๓ ลักษณะ มิได้อยู่แยกจากกัน แต่ทำงานผสมผสานเป็นจริง หรือจริยาตาม
ลักษณะความประพฤติประจำอยู่ในสันดาน พื้นเพจิต หรือลักษณะอุปนิสัย ๖ ประเภท คือ ราคะจริต
โทสะจริต โมหะจริต สัทธาจริต พุทธิจริต วิตกจริตในทางจิตวิทยาตะวันตกทั่ว ๆ ไปเรียกลักษณะทั่ว ๆ
ไปของบุคคลว่าบุคลิกภาพ (Personality) ซึ่งรวมหมายถึงคุณสมบัติภายในและพฤติกรรมเฉพาะ
บุคคลโดยรวม^{๑๗}

เพียเจท์ (Piaget) ให้ความหมายว่า หมายถึง ลักษณะประสบการณ์ของมนุษย์ และ
หน้าที่เกี่ยวกับกฎเกณฑ์ การร่วมมือเกี่ยวกับการจัดเตรียมทางสังคมในเรื่อง ความสนใจและอนามัย
ของแต่ละบุคคล ความสัมพันธ์ร่วมกันในรูปของสิ่งที่ควรกระทำและสิทธิ^{๑๘}

^{๑๖} ชุ.ช. (ไทย) ๒๕ / ๗๔ / ๔๓๒-๔๓๓.

^{๑๗} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : ศิริวัฒนา
อินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๙๑.

^{๑๘} Piaget, *The Moral Judgment of Child*, (London : Routledge & Kegan Raul, ๑๙๖๐),
p. ๑.อ้างใน พงศ์พัชรา สัมพันธ์รัตน์, “การศึกษาพฤติกรรมด้านความกตัญญูทวดที่ต่อมารดาบิดาของนักเรียนชั้น

อริสโตเติล (Aristotle) นักปรัชญาชาวกรีกผู้ยิ่งใหญ่เคยกล่าวไว้ก่อนคริสต์ศักราชว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคม เพราะมนุษย์ชอบรวมตัวกันอยู่เป็นกลุ่มเป็นหมู่ เป็นพวก มีการรวมกลุ่มปะทะสังสรรค์ปฏิสัมพันธ์กัน (Interaction) การกระทำหรือกิริยาอาการที่มนุษย์แสดงออกในแต่ละวัน จึงมีรูปแบบต่าง ๆ และแตกต่างกันออกไป เป็นธรรมชาติของมนุษย์โดยทั่วไปที่จะแสดงกิริยาอาการหรือการกระทำต่าง ๆ ออกมาทั้งในรูปแบบพฤติกรรมภายนอก (Overt behavior) ที่สามารถสังเกตได้ และพฤติกรรมภายใน (Covert behavior) อันได้แก่ ความรู้สึก การรับรู้ การคิด การจำและอารมณ์ต่าง ๆ เป็นต้น^{๑๙}

โคลเบอร์ก (Kohlberg) กล่าวว่า การแสดงออกที่มีพื้นฐานมาจากความยุติธรรม คือ การกระจายสิทธิและหน้าที่ อย่างเท่าเทียมกัน โดยมีได้หมายถึงกฎเกณฑ์ที่ใช้บังคับกันอยู่โดยทั่วไป แต่เป็นกฎเกณฑ์ที่มีความเป็นสากล ซึ่งคนส่วนใหญ่รับไว้ในทุกๆ สถานการณ์ ไม่มีการขัดแย้งเป็นอุดมคติ ดังนั้น พันธะทางจริยธรรม จึงเป็นการเคารพในสิทธิข้อเรียกร้องของผู้อื่นอย่างเสมอภาค และโคลเบอร์ก เชื่อว่า “ในการวัดขั้นพัฒนาการทางจริยธรรมนั้นจะต้องใช้เหตุผลเชิงพฤติกรรมเพียงอย่างเดียวเท่านั้น”^{๒๐}

ซานเดน (Zanden) กล่าวถึง ความหมายว่ามุมมองและคุณค่าที่เกิดขึ้นโดยวิธีใช้แนวทางของศาสนาและสามารถส่งผลต่อพฤติกรรมของบุคคล^{๒๑}

อัลเบิร์ต แบนดูรา (Albert Bandura) แห่งมหาวิทยาลัยสแตนฟอร์ด (Stanford) ประเทศสหรัฐอเมริกา มีความเชื่อว่า พฤติกรรมของมนุษย์นอกเหนือจากปฏิกิริยาสะท้อนเบื้องต้น

มัธยมศึกษาปีที่ ๒: กรณีศึกษาโรงเรียนทวีธาภิเศก เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔).

^{๑๙} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, **มนุษย์กับสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๙), หน้า ๕๑๔.

^{๒๐} Kohlberg, L. “Stages and Sequence : The Cognitive Developmental Approach to Socialization”, Handbook of Socialization Theory and Research, (Chicago : Rand McNaiiy and Company, ๑๙๖๙), p. ๓๙๑. อ้างใน พงศ์พัชรา สัมพันธ์รัตน์, “การศึกษาพฤติกรรมด้านความกตัญญูทศวรรษต่อมารดาบิดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒: กรณีศึกษาโรงเรียนทวีธาภิเศก เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔).

^{๒๑} James W. Vander Zanden, **Sociology the Core**, ๓rd ed., (New Yok : McGraw-Hill Inc., ๑๙๘๖), p. ๓๒๓. อ้างใน พงศ์พัชรา สัมพันธ์รัตน์, “การศึกษาพฤติกรรมด้านความกตัญญูทศวรรษต่อมารดาบิดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒: กรณีศึกษาโรงเรียนทวีธาภิเศก เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔).

(Elementary Reflexes) แล้ว เกิดจากการเรียนรู้ทั้งสิ้นและการเรียนรู้พฤติกรรมใหม่เหล่านั้นสามารถเรียนรู้โดยประสบการณ์ตรงหรือไม่ก็ด้วยการสังเกต^{๒๒}

วิธีการเรียนรู้ของมนุษย์ แบบดิวราได้กล่าวถึงการเรียนรู้พฤติกรรมของมนุษย์ได้ ๒ วิธีคือ

๑) การเรียนรู้จากผลการกระทำพฤติกรรม

๒) การเรียนรู้จากแบบ

๑) การเรียนรู้จากผลการกระทำพฤติกรรม (Learning by Response Consequence)

วิธีการเรียนรู้ที่ถือว่าเป็นการเรียนรู้เบื้องต้นและถือเป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงก็คือ การเรียนรู้จากผลกรรมทั้งทางบวกและทางลบ ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมถือว่ามนุษย์มีความสามารถทางสมองในการที่จะใช้ประโยชน์จากประสบการณ์ที่ผ่านมา มนุษย์มีความสามารถที่จะรับรู้ความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลของการกระทำ กระบวนการเรียนรู้จากผลกรรม ผลกรรมจะทำหน้าที่ ๓ ประการคือ

๑.๑ ทำหน้าที่ให้ข้อมูล (Informative Function) คือ การเรียนรู้ของมนุษย์นั้นไม่เพียงแต่เรียนรู้เพื่อตอบสนองเท่านั้น แต่มนุษย์ยังสังเกตผลของการกระทำนั้นด้วย โดยการสังเกตความแตกต่างของผลที่ได้รับจากการกระทำของเขาว่า การกระทำในสถานการณ์โดยก่อให้เกิดผลกรรมอย่างไร ข้อมูลด้านนี้จะป็นแนวทางหนึ่งในการกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ในอนาคต

๑.๒ ทำหน้าที่จูงใจ (Motivational Function) คือ กระบวนการเรียนรู้ผลกรรมทำหน้าที่จูงใจ หมายถึง ความเชื่อในการคาดหวังผลกรรมของบุคคล กล่าวได้ว่าผลกรรมใดเป็นที่พึงปรารถนาย่อมจูงใจให้เกิดการกระทำมาก ผลกรรมใดไม่เป็นที่พึงปรารถนาย่อมจูงใจให้เกิดการกระทำน้อย และมนุษย์ก็พยายามหลีกเลี่ยงการกระทำนั้น

๑.๓ ทำหน้าที่เสริมแรง (Reinforcing Function) คือ การกระทำใด ๆ ก็ตาม ถ้าได้รับการเสริมแรง การกระทำนั้นก็จะยิ่งมีแนวโน้มเกิดขึ้นอีก แต่สิ่งที่สำคัญก็คือเงื่อนไขการเสริมแรง ซึ่งบุคคลจะเรียนรู้ได้จากข้อมูลเดิมและการจูงใจ ตลอดจนการหาข้อสรุปได้ถูกต้อง การเสริมแรงจะไม่มีอิทธิพลเลยถ้าบุคคลไม่รู้ว่าเงื่อนไขการเสริมแรงมีไว้ว่าอย่างไร การเสริมแรงในที่นี้จะเน้นถึงการกระทำให้พฤติกรรมนั้นคงอยู่มากกว่าการสร้างพฤติกรรมใหม่

๒) การเรียนรู้จากตัวแบบ (Learning Through Modeling) การเรียนรู้จากผลกรรมมีข้อจำกัดอยู่มาก ทั้งนี้เพราะสิ่งที่เรียนรู้มีมากกว่าที่เวลาและโอกาสจะอำนวย ดังนั้นการเรียนรู้จากตัวจึงเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่ทำให้มนุษย์สามารถเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ได้อย่างกว้างขวางขึ้น พฤติกรรมของมนุษย์หลายอย่างเกิดขึ้นมาโดยที่มนุษย์ไม่เคยมีประสบการณ์ตรงเลย แต่มนุษย์สังเกตเห็นตัวแบบหรือ

^{๒๒} Bandura. Albert. **Social Learning Theory**. Englewood Cliff, New Jersey : Prentice-Hall Inc. 1977, p 16.

ผู้อื่นกระทำเช่น คนส่วนมากดเว้นจากการเสพสิ่งเสพติดทั้ง ๆ ที่ไม่เคยประสบกับผลกรรมที่จะได้รับจากการเสพสิ่งเสพติด ทั้งนี้เพราะคนเหล่านี้รู้ว่าการเสพสิ่งเสพติดจะได้รับผลกระทบทางลบคือ ทำลายสุขภาพและถึงตายในที่สุด การเรียนรู้เช่นนี้ไม่ได้เรียนรู้โดยประสบการณ์ตรงแต่เรียนรู้จากการสังเกต ตัวแบบคือเห็นผู้อื่นเสพแล้วรับผลกระทบทางลบ ตัวแบบอาจเป็นความจริง การเรียนรู้จากตัวแบบอาศัยกระบวนการเรียนรู้โดยการสังเกตเป็นสำคัญซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ ๔ ประการดังนี้

๒.๑ กระบวนการใส่ใจ (Attention Processes) มนุษย์จะไม่สามารถเรียนรู้อะไรได้เลยถ้าขาดความใส่ใจและขาดการรับรู้ในสิ่งนั้น ๆ การเรียนรู้จากตัวแบบก็เช่นกันสิ่งที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการใส่ใจมี ๒ ประการคือ

๑) ลักษณะของตัวแบบ ตัวแบบมีลักษณะเด่น มีความดึงดูดใจสูง มีความซับซ้อนของพฤติกรรมน้อย จะมีโอกาสให้ผู้สังเกตใส่ใจได้มาก นอกจากนี้หากพฤติกรรมที่ตัวแบบแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อผู้สังเกต ก็จะทำให้ผู้สังเกตใส่ใจได้มาก

๒) ความสามารถของผู้สังเกต ผู้สังเกตจะต้องมีความสามารถในการรับรู้ การกระทำของตัวแบบ จึงจะทำให้การเรียนรู้เกิดขึ้นได้

๒.๒ กระบวนการเก็บจำ (Retention Processes) ในการเรียนรู้โดยการสังเกต มนุษย์จะไม่สามารถเรียนรู้ได้เลย ถ้าจำการกระทำของตัวแบบไม่ได้ ดังนั้นในการเรียนรู้โดยการสังเกต กระบวนการเก็บจำการกระทำต่าง ๆ ที่ตัวแบบแสดงออกมาจึงเป็นกระบวนการที่สำคัญ กระบวนการเก็บจำเป็นการเก็บรวบรวมแบบแผนของพฤติกรรมของตัวแบบที่สังเกตเห็นทุกครั้งแล้วนำมาสร้างรูปแบบของพฤติกรรมที่แน่ชัด การเก็บจำการกระทำในรูปของกระบวนการลงรหัสซึ่งมี ๒ ลักษณะคือ

๑) การเก็บจำในรูปของมโนภาพ

๒) การเก็บจำในรูปของสัญลักษณ์ทางภาษา

ซึ่งทั้งสองประการนี้จะช่วยให้จำได้ง่ายและคงทน สำหรับการฝึกฝนและการทบทวนในใจ หรือการกระทำจะส่งเสริมให้ผู้สังเกตพฤติกรรมของตัวแบบได้ดียิ่งขึ้น ดังนั้นการเก็บจำรายละเอียดเกี่ยวกับพฤติกรรมของตัวแบบจึงเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในการเรียนรู้โดยการสังเกต

๒.๓ กระบวนการกระทำทางกาย (Motor Reproduction Processes) ในการเรียนรู้โดยการสังเกตนั้น กระบวนการทางกายเป็นกระบวนการที่ผู้สังเกตเปลี่ยนสัญลักษณ์ที่เก็บจำไว้มาเป็นการกระทำที่เหมาะสม การกระทำตามตัวแบบจำเป็นต้องจัดระเบียบการกระทำไว้ในระบบความจำ โดยให้สอดคล้องกับแบบแผนพฤติกรรมที่ตัวแบบกระทำ ในระยะแรกของการกระทำตามตัวแบบการดัดแปลงการกระทำให้มากเป็นพฤติกรรมใหม่ที่เหมาะสมจะทำได้ยาก แต่เมื่อทราบข้อบกพร่องระหว่างการดัดแปลงสัญลักษณ์มาเป็นการกระทำช่วยให้การทำตามตัวแบบในระยะต่อมาถูกต้องมากยิ่งขึ้น ในการเรียนรู้พฤติกรรมทั้งหลายในชีวิตประจำวันของมนุษย์ มนุษย์จะค่อย ๆ

ปรับแก้พฤติกรรมที่เล็กลงที่น้อยจนกระทั่งกระทำได้อีกต้อง ทั้งนี้โดยอาศัยการกระทำที่ผ่านมาเป็นข้อมูลย้อนกลับ (Informative Feedback)

๒.๔ กระบวนการจูงใจ (Motivational Processes) ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมแสดงให้เห็นความแตกต่างระหว่างสิ่งที่ได้เรียนรู้กับการแสดงออก เนื่องจากในชีวิตจริงของมนุษย์ในสังคมนั้นมีพฤติกรรมมากมายที่มนุษย์พบเห็นผู้อื่นกระทำ มนุษย์จึงไม่สามารถกระทำพฤติกรรมตามตัวแบบได้ทั้งหมด มนุษย์จึงเลือกกระทำตามตัวแบบที่เขาเห็นว่ากระทำนั้นให้ผลกรรมทางบวกแก่เขา และจะไม่กระทำตามตัวแบบถ้าเขาเห็นว่าการกระทำนั้นให้ผลกรรมทางลบ ฉะนั้นผลกรรมที่สังเกตเห็นจึงเป็นสิ่งที่มียุทธพิผลต่อการจูงใจในการเรียนรู้โดยการสังเกต

ดังนั้นในการเรียนรู้จากตัวแบบ องค์ประกอบทั้ง ๔ ประการนี้เป็นองค์ประกอบจำเป็นที่ขาดไม่ได้ ถ้าขาดกระบวนการใดกระบวนการหนึ่งจะทำให้การเรียนรู้จากตัวแบบขาดความสมบูรณ์ ทั้งนี้เพราะการเรียนรู้จากตัวแบบจะต้องมีความใส่ใจในตัวแบบจนกระทั่งสามารถจำและแปลงระบบสัญลักษณ์ไปสู่การกระทำในภายหลังได้ โดยมีองค์ประกอบสุดท้ายคือแรงจูงใจที่ผู้สังเกตแสดงการกระทำตามตัวแบบนี้ออกมา

ประเภทของตัวแบบ

๑) ตัวแบบที่เป็นบุคคลจริง ๆ (Live Model) คือตัวแบบที่บุคคลได้มีโอกาสสังเกตและปฏิสัมพันธ์โดยตรง

๒) ตัวแบบที่เป็นสัญลักษณ์ (Symbolic Model) เป็นตัวแบบที่เสนอผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น วิทยุโทรทัศน์ การ์ตูน หรือหนังสือนวนิยายต่าง ๆ เป็นต้น

ลักษณะของตัวแบบ

๑) มีลักษณะเด่นเป็นพิเศษ เช่น เป็นบุคคลที่มีความรู้ ความชำนาญ มีชื่อเสียง มีอำนาจหรือเป็นที่นิยมในสังคมนั้น

๒) มีลักษณะดึงดูดใจสูง สร้างความสนใจแก่ผู้สังเกตได้นาน เช่น โทรทัศน์ วีดีโอเทป

๓) มีลักษณะเป็นมิตร หรือแสดงการช่วยเหลือ

๔) เป็นตัวแบบที่มีความสำคัญต่อผู้สังเกต เช่น บิดา มารดา ผู้ปกครอง ครู เป็นต้น

๕) มีการกระทำของตัวแบบที่ได้รับผลลัพธ์ตามที่ผู้สังเกตต้องการ

๖) มีลักษณะใกล้เคียงกับผู้สังเกต เช่น อายุ เชื้อชาติ ทัศนคติ ซึ่งทำให้ผู้สังเกตรู้สึกว่าจะเหมาะสมกับตน และทำให้เกิดความคาดหวังว่าถ้าตนแสดงพฤติกรรมตามตัวแบบนี้จะได้รับผลทำนองเดียวกัน

สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต กล่าวว่า การกระทำของบุคคล ซึ่งเป็นการแสดงออกในการตอบสนองหรือโต้ตอบต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ในสภาพการณ์ใด สภาพการณ์หนึ่งที่สามารถสังเกตเห็นได้ ได้ ยิน นับได้อีกทั้งวัดได้ตรงกันด้วยเครื่องมือที่เป็นวัตถุวิสัย หรือเป็นปรนัย ไม่ว่าการแสดงออกหรือการตอบสนองนั้น เกิดได้ทั้งภายในและภายนอกร่างกาย เช่น การร้องไห้ การคิดการกิน การอ่านหนังสือ การเต้นของหัวใจ การกระตุกของกล้ามเนื้อ เป็นต้น^{๒๓}

พรรณราย ทรัพย์ะประภา ให้ความหมายไว้ว่า การกระทำใดๆ ก็ตามซึ่งสามารถสังเกตเห็นได้โดยบุคคลอื่น หรือโดยการใช้เครื่องมือ พฤติกรรมมิได้หมายความว่าเฉพาะแต่เพียงการแสดงออกทางด้านร่างกายภายนอกเท่านั้น ยังรวมไปถึงการกระทำหรือกิจกรรมภายในความรู้สึกของบุคคล^{๒๔}

ประสาน – ทิพวรรณ หอมพูล ได้ให้ความหมายของ ไว้ดังนี้^{๒๕}

๑) หมายถึง การกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งสิ่งมีชีวิตและบุคคลอื่นสามารถสังเกตเห็นได้จากการกระทำกิจกรรมเหล่านั้น ซึ่งมีทั้งทางดีและทางไม่ดี เช่น การหัวเราะ การร้องไห้ เสียใจ การออกกำลังกาย เป็นต้น สิ่งต่างๆ เหล่านี้ เป็นผลจากกระบวนการทางจิตวิทยา ได้แก่ การสนใจ การเรียนรู้ การจำ การลืม และความรู้สึกนึกคิด เป็นต้น

๒) หมายถึง กระบวนการต่างๆ ของบุคคลที่ปฏิบัติต่อสภาพแวดล้อมของบุคคลเหล่านั้นออกมาในรูปของการกระทำ หรือการแสดงออกของมนุษย์ โดยมีวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ภายใต้กลไกของความรู้สึกนึกคิดของตนเอง มนุษย์ทุกคนจะมีกระบวนการของพฤติกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ทุกคนจะมีความต้องการและมีสาเหตุมุ่งใจเป็นของตนเองอยู่ตลอดเวลา และสามารถตัดสินใจที่จะกระทำการต่าง ๆ ด้วยความรู้สึกนึกคิดเป็นของตนเอง สิ่งที่ปรากฏออกมา นั้นเป็นพฤติกรรมของมนุษย์

กันยา สุวรรณแสง ได้ให้ความหมายว่า คือ กิริยา อาการ บทบาท ลีลาท่าทาง การประพฤติ ปฏิบัติ การกระทำที่แสดงออกให้ปรากฏสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัสทางใดทางหนึ่งใน ๕ ทวาร คือ โสตสัมผัส จักขุสัมผัส ชิวหาสัมผัส เป็นต้น^{๒๖}

สงวน สิทธิเลิศอรุณ กล่าวว่า หมายถึง การกระทำหรือกิริยาที่ปรากฏออกมาทางร่างกาย ทางกล้ามเนื้อ ทางสมอง ทางอารมณ์ และทางความรู้สึกนึกคิด ซึ่งโดยปกติมนุษย์และสัตว์

^{๒๓} สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต, **การปรับพฤติกรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์ , ๒๕๒๖), หน้า ๒.

^{๒๔} พรรณราย ทรัพย์ะประภา, **จิตวิทยาอุตสาหกรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๙), หน้า ๒.

^{๒๕} ประสาน – ทิพวรรณ หอมพูล, **จิตวิทยาทั่วไป**, (กรุงเทพมหานคร : พิเศษการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๗๓-๗๔.

^{๒๖} กันยา สุวรรณแสง, **จิตวิทยาทั่วไป**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : อักษรพิทยา , ๒๕๔๒), หน้า ๙๒.

ยอมแสดงออกมาให้เป็นที่สังเกตเห็นได้ชัด และเห็นไม่ได้ชัด ซึ่งขึ้นอยู่กับ การตอบสนองต่อสิ่งเร้าที่มากระตุ้นเป็นสำคัญ^{๒๗}

สร้อยตระกูล (ติวยานนท์) อรรถมานะ กล่าวว่า คือการกระทำหรืออาการที่แสดงออกของบุคคล (Action) ทั้งนี้รวมถึงการงดเว้นการกระทำด้วย (Inaction) นอกจากนั้นการตัดสินใจที่รู้สึกได้ของบุคคล กลุ่มหรือองค์การหรือการกระทำที่ซ่อนเร้นแต่พร้อมที่จะแสดงออก อาทิการมีความคิดริเริ่ม กันับเป็นการกระทำเช่นกัน ดังนั้น คำว่า “พฤติกรรม” จึงรวมถึงสิ่งที่บุคคล กลุ่มหรือองค์การประพฤติปฏิบัติซึ่งเป็นพฤติกรรมที่เปิดเผย (Overt behavior) และยังรวมถึงพฤติกรรมที่ยังไม่แสดงออกหรือพฤติกรรมซ่อนเร้น (Covert behavior) ทั้งนี้รวมถึงกระบวนการภายในอื่น ๆ ได้แก่ ความคิด ความรู้สึก ทศนคติ เป็นต้น นอกจากนั้น ยังรวมถึงการงดเว้นการกระทำ หรือการไม่แสดงออกทั้งที่ตั้งใจและไม่ตั้งใจอีกด้วย^{๒๘}

สรุปได้ว่า การประพฤติปฏิบัติของบุตร หมายถึง การกระทำของมนุษย์อาจสังเกตเห็นได้ชัดเจน ได้แก่การกระทำทางกาย เช่น การ ยืน เดิน นั่ง นอน เป็นต้น เรียกว่า“กายกรรม” การกระทำทางวาจา ได้แก่ การพูด สนทนา การทักทายและการสั่งสอน เป็นต้น เรียกว่า“วจีกรรม” ซึ่งเป็นการแสดงออกในการตอบสนองหรือโต้ตอบต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งและยังรวมไปถึงการกระทำหรือกิจกรรมภายในความรู้สึกของบุคคล ย่อมแสดงออกมาให้เป็นที่สังเกตเห็นได้ชัด และเห็นไม่ได้ชัด ซึ่งขึ้นอยู่กับ การตอบสนองต่อสิ่งเร้าที่มากระตุ้นเป็นสำคัญ

๒.๑.๔ หน้าที่ของบุตรที่มีต่อมารดาบิดา

เนื่องด้วยบิดามารดาเป็นผู้มีพระคุณต่อบุตรอย่างมากเหลือที่จะพรรณนาให้ครบถ้วนได้ เริ่มต้นแต่ท่านทั้งสองเป็นผู้ให้กำเนิดชีวิตบุตรดิชาขึ้นมา ประคับประคองทะนุถนอมตั้งแต่อยู่ในครรภ์ จนกระทั่งคลอดออกมา บิดามารดาก็เลี้ยงดูให้การเติบโตตามลำดับ ให้การศึกษา หาทรัพย์มรดกให้บุคคลผู้เป็นบุตรเมื่อทราบความเป็นบิดามารดาว่าใช่เป็นได้โดยง่าย ต้องทำสิ่งต่าง ๆ มากมายต้องต่อสู้กับความทุกข์ยากลำบากนานาประการเพื่อบุตรดิชา ในการกระทำหน้าที่ของความเป็นบิดาและบุญคุณยากลำบากนานาประการเพื่อบุตรดิชา ในการกระทำการบำรุงบิดามารดาทั้งในเวลาที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ ทั้งในเวลาเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว การตอบแทนที่ถือเป็นหน้าที่ของบุตร ตามหลักจริยธรรมนั้น พระพุทธเจ้าทรงดำรัสไว้ใน สังคาลสูตร ๕ ประการ คือ

๑. ท่านเลี้ยงเรามา เราจักเลี้ยงท่านตอบ

๒. จักทำกิจของท่าน

^{๒๗} สวงน สุทธิเลิศอรุณและคณะ, **จิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : ชัยศิริการพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๑.

^{๒๘} สร้อยตระกูล (ติวยานนท์) อรรถมานะ, **พฤติกรรมองค์การทฤษฎีและการประยุกต์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , ๒๕๔๑), หน้า ๑๓-๑๔.

๓. จักดำรงวงศ์ตระกูล

๔. จักประพัตติตนให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาท

๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน^{๒๙}

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ คุณบิดามารดาสุตพรรณมहाศาลประกอบด้วยเนื้อหาที่มุ่งให้ทราบและตระหนักถึงพระคุณของบิดามารดา ส่วนผู้ที่เป็นบุตรนั้นก็ต้องตั้งอยู่ในความกตัญญูทศวิถีโดยพึงเคารพมารดาบิดา ผู้เป็นเสมือนทิศเบื้องหน้า โดยการปฏิบัติดังนี้ ๑) ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ ๒) ช่วยทำกิจธุระ การงานของท่าน ๓) ดำรงวงศ์สกุล ๔) ประพัตติตนให้เหมาะสมกับได้รับมรดก ๕) ทำบุญอุทิศเมื่อท่านล่วงลับ^{๓๐}

๑) ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ เนื่องจากการดาบิดา ได้ดูแลและเลี้ยงดูบุตรมาตั้งแต่ในครรภ์ จนกระทั่งเติบโตเป็นผู้ใหญ่ มีการให้ค้ำน้านมดูแลสุขภาพให้เข้มแข็งโดยไม่รังเกียจ เช่น พาไปพบแพทย์ ในคราวไม่สบาย อาบน้ำให้เมื่อสกปรก ประคับประคองดูแลเป็นอย่างดี ซึ่งเป็นระยะเวลาที่ยาวนานมาก เมื่อบุตรเติบโตต้องเลี้ยงดูบิดามารดาเป็นการตอบแทน เพราะบิดามารดา มีความหวังตั้งแต่ตอนแรกแล้วว่า เมื่อบุตรเติบโตมาจักเลี้ยงดูท่านเป็นการตอบแทน^{๓๑} อันเป็นวัฏจักรทางจิตสำนึกของมนุษย์ที่จะต้องสืบทอดการเลี้ยงดูกันไปเป็นช่วง ๆ บิดามารดาก็ต้องการให้บุตรเลี้ยงดูตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตอนชราภาพ แม้ว่าบุตรจะมีครอบครัวแล้วก็ตามภาระหน้าที่ในการเลี้ยงดูบิดามารดาจะต้องทำอย่างต่อเนื่องตราบชั่วชีวิตของท่าน การเลี้ยงดูต้องกระทำทั้งทางกายและทางใจ โดยสามารถปฏิบัติ ดังนี้

๑.๑ เลี้ยงกาย คือ การปฏิบัติเอาใจใส่ อุปฐากด้วยปัจจัย ๔ โดยสม่ำเสมอ หรือเมื่อมีโอกาสที่สามารถกระทำกิจใด ๆ แทนได้ในเวลาใดเวลาหนึ่ง ต้องรีบกระทำทันที มีบุตรธิดาหลายคนก็รู้คุณ เมื่อมารดาบิดาของตนไม่มีชีวิตอยู่ในโลกนี้แล้ว เมื่อถึงเวลาที่ตนจะตอบแทนก็หมดโอกาส

๑.๒ เลี้ยงใจ คือ การประคับประคองจิตใจให้มีความโสมนัสอยู่เสมอ โดยไม่กระทำ ความหม่นหมองให้ปรากฏในจิตใจ หรือ กระทำความเดือดร้อนให้ แม้ในเวลาที่ท่านเจ็บป่วย บุตรและธิดา พึงปฏิบัติด้วยความเอาใจใส่ โดยใกล้ชิดหรือเมื่อถึงวัยที่จะต้องบรรพชาอุปสมบท บุตรพึงเห็นความสำคัญและกระทำตามความปรารถนาที่ท่านต้องการ เพราะในชีวิตของมารดาบิดา ถ้ามีบุตร ก็ปรารถนาจะให้บรรพชาอุปสมบท ถ้าเป็นธิดา ก็ปรารถนาจะให้แต่งงานอย่างสมเกียรติ ในความมุ่งหวังของมารดาบิดา คือ การได้เห็นบุตรธิดามีคุณธรรม เพราะเมื่อชีวิตของบุตรถูกโอบอุ้มด้วยคุณธรรม ย่อมทำให้บุตรธิดาประพัตติปฏิบัติตนเป็นคนดี เชื่อในคำที่ท่านสั่งสอน ดังนั้น การกระทำให้

^{๒๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒.

^{๓๐} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), คุณบิดามารดาสุตพรรณมहाศาล, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา ๒๕๔๕).

^{๓๑} อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๙/๖๑.

ท่านเป็นผู้เบาใจ ปลื้มใจมีใจโสมนัส คือ การเลี้ยงดูใจของมารดาบิดา บุตรจะต้องเลี้ยงดูบิดามารดาให้เป็นอย่างดี ถ้าปฏิบัติถูกต้อง ย่อมเกิดคุณมาก แต่ถ้าปฏิบัติผิดอาจเกิดโทษร้ายแรง เป็นเหมือนไฟเผาผลาญตัว

ดังนั้น บุตรจะต้องเลี้ยงดูบิดามารดาให้เป็นอย่างดีทั้งทางกายและทางจิตใจ ให้ท่านมีความสุขเป็นอยู่ที่ดี มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่สมบูรณ์ ผู้ที่เลี้ยงดูบิดามารดา ย่อมได้รับการยกย่องว่าเป็นบัณฑิต เป็นสัตบุรุษ ผู้ที่เลี้ยงดูบิดามารดา ย่อมได้รับอานิสงส์ตอบแทนให้มีความสุขทั้งโลกนี้และโลกหน้า ในพระพุทธศาสนาได้แสดงว่า แม้ท้าวสักกะได้รับส่วยผลบุญในสวรรค์เพราะได้สมათานวัตรบท ๗ ประการ ซึ่ง ๑ ใน ๗ ข้อนั้น คือการได้เลี้ยงดูบิดามารดาตลอดชีวิต^{๓๒} และได้กล่าวถึงบุตรที่เลี้ยงดูเคารพบูชาบิดามารดาของตน ย่อมได้รับการอนุเคราะห์จากท่านทั้งสอง ด้วยการอวยพรให้มีความสุขที่งดงาม ย่อมได้รับความเจริญรุ่งเรืองแก่ชีวิต ไม่มีความเสื่อม^{๓๓}

การเลี้ยงดูบิดามารดานั้นเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้เป็นบุตรธิดาต้องกระทำ เพราะบิดามารดาบำรุงเลี้ยงบุตรธิดาตั้งแต่ในครรภ์ กระทั่งคลอดออกมา แล้วบำรุงเลี้ยงด้วยน้ำนมจากอกด้วยข้าวปลา และอาหารนานาชนิดจนเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ในขณะที่เดียวกันบิดามารดาก็ชราทุกวัน ร่างกายอ่อนแอ เรื่อยแรงถดถอยน้อยลงไปทุกขณะ จึงเป็นหน้าที่ของบุตรธิดาที่ต้องดูแลเอาใจใส่ท่านทั้งสองนั้นให้ดี โดยสามารถปฏิบัติได้ดังนี้

๑. การเลี้ยงดูด้านร่างกาย การเลี้ยงดูด้านร่างกาย ได้แก่ การอุปฐาก เอาใจใส่ดูแลท่าน ด้วยปัจจัย ๔ ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นต่อร่างกายได้แก่

๑.๑ อาหาร จัดหาอาหารที่เหมาะสมกับวัย ที่บิดามารดารับประทานได้ให้รับประทานอาหารที่มีรสเลิศ อาหารที่มีคุณค่าทางด้านโภชนาการ หรือที่ดีที่บุตรแสวงหาได้คอยดูแลขณะรับประทานอาหารคอยพูดคุยสนทนาถามรสของอาหาร เป็นต้น เมื่อบิดามารดารับประทานเสร็จแล้วจึงเก็บภาชนะล้าง

๑.๒ เสื้อผ้าเครื่องนุ่มห่ม จัดหาหรือซื้อให้ในโอกาสต่างๆ โดยเลือก เสื้อผ้าที่เหมาะสมกับวัย กับฤดูกาลเพื่อให้ร่างกายได้รับความสบายอบอุ่น เครื่องใช้ที่จำเป็นสำหรับบิดามารดาต้องสะอาดเหมาะสมกับสภาพร่างกายของท่าน เวลาที่เสื้อผ้าสกปรกนำไปซักทำความสะอาดให้

๑.๓ ยารักษาโรค คือ ดูแลเอาใจใส่ในสุขภาพอนามัยของท่าน นำไปตรวจเช็คร่างกาย นำไปพบแพทย์รักษาพยาบาลในคราวป่วยไข้ โดยไม่คิดว่าจะต้องสิ้นเปลืองเงินทองเท่าไร เพราะบิดามารดามีคุณค่าเหนือกว่าเงินทองหรือสิ่งใดๆ ทั้งปวง และต้องคอยเฝ้าดูแลบิดามารดาไม่ทอดทิ้งให้บิดามารดาว่าเหว ไม่พูดเสียงดัง ขณะท่านกำลังป่วยไข้ไม่สบาย เวลาบิดามารดาอาเจียน

^{๓๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๗/๓๗๖.

^{๓๓} อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๘/๑๐๕-๑๐๖.

หรืออุจระปัสสาวะราดรดเสื้อผ้า ก็ต้องพยายามจัดล้างจัดซักอย่างไม่รังเกียจ หรือเปลี่ยนผ้าใหม่ให้ด้วยมือของตนเองด้วยความเต็มใจ ให้เหมือนกับที่มารดาบิดากระทำบุตรและธิดาสมัยยังเป็นทารก

๑.๔ บ้าน หรือที่อยู่อาศัย จัดให้บิดามารดาอยู่ที่ดีๆ มีอากาศถ่ายเทสะดวก ไม่อับ สะอาด และจัดที่นอน บริเวณที่ท่านอยู่ให้ดีไม่ให้สกปรกหรือมากด้วยสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ การเลี้ยงดูด้านร่างกายด้วยปัจจัย ๔ เป็นความจำเป็น หากบุตรไม่ใส่ใจ ไม่เลี้ยงดูแล้วใครจะใส่ใจเลี้ยงดู ผู้เป็นบุตรจึงควรใส่ใจดูแลโดยสม่ำเสมอ แม้จะมีกิจธุระใดก็ต้องพยายามปลีกเวลามาดูแล ต้องหาโอกาสไปเยี่ยมเยียน ไม่รอโอกาส เพราะการรอโอกาสอาจไม่มีโอกาสก็ได้บุตรบางคนรู้บุญคุณบิดามารดา แต่ไม่มีโอกาสได้กตเวทิตำการตอบแทน ต้องเสียใจ เพราะบิดามารดาได้จากโลกนี้ไปแล้ว เพียงการทำบุญอุทิศให้ไหนเลยจะชื่นใจเท่าการบำรุงดูแลในขณะที่บิดามารดายังมีชีวิตอยู่

ถ้าบุตรไม่ใส่ใจดูแลบิดามารดา ละเลยต่อบิดามารดาแล้ว คงดีสู้ไม่เท่าไม่ได้ มีคำกล่าวว่า “ไม่เท่าของคนเฒ่า ดีกว่าลูกเฒ่าอกตัญญู”^{๓๔} เพราะไม่เท่า นั้นเป็นสิ่งช่วยผู้ชราเวลาลูกใช้ไม้เท้ายันพื้นพยุงกายลูกได้ ในคราวที่ชวนเซจะล้ม ใช้ไม้เท้ายันกันมิให้ล้มได้ หรือหากพลาดล้มลงไปก็ยังใช้ไม้เท้ายันพื้นพยุงกายลุกขึ้นยืน และเดินต่อไปได้ ในที่มียังสามารถใช้ไม้เท้าค้ำทางเดินไปได้ หากมีหลุมในหนทางที่เดินไป ไม่ทำยังใช้วัดหรือหยั่งดูได้ ป้องกันมิให้พลาดพลั้งตกลงไปจนเกิดอันตราย หรือมีสิ่งกีดขวางกั้นทางเดิน ผู้ชรานัยน์ตามืดมัว มองอะไรไม่ค่อยเห็นไม้เท้ายังช่วยบอกให้รู้ และสามารถหลบหลีกได้ แม้มีสัตว์ร้าย จะเข้ามาขบกัดทำร้ายไม้เท้ายังใช้ป้องกันและขับไล่สัตว์เหล่านั้นมิให้เข้ามาทำร้ายได้ ในการบำรุงเลี้ยงบิดามารดานั้นพระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า แม้บุคคลนั้นเป็นพระภิกษุก็ต้องเลี้ยงดู ในอรรถกถาเสัชชกรณวัตถุ ตติยปาราชิกกล่าวว่า “ถ้าภิกษุนำมารดาไปยังวิหารปรนนิบัติอยู่ชั่วร้ายอย่างถูกต้องพึงทำกรรมทุกอย่าง พึงให้ของเคี้ยวของบริโภคด้วยมือตนเอง ส่วนบิดา ภิกษุพึงทำกิจทั้งหลายมีการให้อาบน้ำ และการนวด เป็นต้น บำรุงด้วยมือของตนเหมือนอย่างบำรุงสามเณร ฉะนั้น” แมื่อนามภิกษุบิดา (บิดาที่ภิกษุยังมิได้แต่ต้อง) ภิกษุให้แก่บิดามารดา ก็ไม่เป็นอาบัติ ไม่เป็นการยังสัทธิไทยให้ตกไปหรือไม่ให้เสียสัทธิ ภิกษุให้สิ่งของของตนแก่บิดามารดาของตนโดยนำไปให้เอง หรือให้คนอื่นนำไปให้ก็ได้ หรือเรียก บิดามารดามารับเองใช้คนอื่นไปเรียกท่านให้มารับเอา ก็ได้ไม่เป็นอาบัติ^{๓๕} บิดามารดาผู้อนุเคราะห์ประชา ท่านเรียกว่า พรหม บุรพาจารย์และ อาหุไนยบุคคลของบุตร เพราะเหตุนี้ บัณฑิตพึงน้อมสการ และสักการะบิดามารดานั้นด้วยข้าว น้ำ ผ้า ที่นอน การอบกลิ่น การให้อาบน้ำ และการล้างเท้าเพราะการปรนนิบัติบิดามารดานั้นบัณฑิตจึงสรรเสริญในโลกนี้เองเขาตายไปแล้วบันเทิงในสวรรค์^{๓๖}

^{๓๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๐๐/๒๘๙ - ๒๙๐.

^{๓๕} พระสิริมงคลจารย์, มงคลัตถิยปิณีแปลเล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๓๖, หน้า ๒๐๙ - ๒๑๒.

^{๓๖} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๓๑/๑๘๓.

ดังนั้น ทางด้านร่างกายนี้ บุตรธิดาพึงกระทำการตอบแทนบุญคุณบิดามารดาให้สมบูรณ์ตามศักยภาพ ความสามารถของตน บิดามารดาถือเป็นปูชนียบุคคลของบุตร ในฐานะผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูมาแต่คลอดจนเติบโตใหญ่ บรรดาบุคคลและวัตถุที่ควรบูชา เป็นผู้มิอุปการคุณ ในฐานะเป็นบุพการี เป็นพระประจำตัวบุตร จัดเป็นเนื่อนาบุญของบุตร

อามิสบูชา คือ การบูชาด้วยวัตถุสิ่งของเครื่องยินดี ที่ให้ผู้รับการบูชา เกิดโสมมณัส ปิติ ความอิ่มใจ เช่น บุตรระลึกถึงคุณของบิดามารดา และบูชาท่านด้วยดอกมะลิ หรือบูชาท่านด้วยปัจจัย ๔ ตามที่ท่านประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อาหาร เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม ที่อาศัย และยาบำบัดโรค ที่คิดสรรแล้วว่าเหมาะสม บุตรธิดาต้องเคารพบูชาบิดามารดาดังมีพุทธดำรัสตรัสว่า กุลบุตรในโลกนี้ สักการะเคารพ นับถือ บูชาบิดาบิดาด้วยโศกทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร เก็บรวบรวมด้วยน้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำ ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรมมารดาบิดา ผู้ได้รับการสักการะเคารพ นับถือ บูชาแล้ว ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรผู้อันบิดามารดาอนุเคราะห์แล้ว พึงหวังได้ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย^{๓๗}

๒. การเลี้ยงดูด้านจิตใจ คือ เลี้ยงหัวใจด้วยการประพฤติปฏิบัติตนเป็นบุตรที่ดีที่ประทับใจ คับประครองจิตใจของบิดามารดาให้มีโสมนัสอยู่เสมอ ไม่ให้ท่านต้องทุกข์ใจ ลำบากใจ ตรอมใจหรือกระทำจิตใจ ของบิดามารดาให้หม่นหมองเพราะปัจจุบันบุตรบางคนประพฤติตนไม่ดี ไม่รักษาน้ำใจ บิดามารดา เป็นคนเอาแต่ใจตน ไม่อยู่ในโอวาท ไม่รับฟังคำบอก คำเตือนของบิดามารดาแม้ในการเลี้ยงทางกายด้วยวัตถุต่าง ๆ นั้นต้องมีทางจิตใจเจืออยู่ด้วยตลอดเวลา ในขณะที่ปัจจัย ๔ ต้องให้ด้วยความเคารพ ด้วยรักษา ด้วยความรัก ด้วยการบูชา ดังนั้นปราชญ์กล่าวว่า

“หากบุตรเพียงแต่เลี้ยงดูบิดามารดาด้วยให้อาหารอย่างเพียงพอ มีที่ให้อยู่อาศัย มีเสื้อผ้าให้สวมใส่ นำไปรักษายามเจ็บป่วย และมีความรัก แต่ปราศจากความรู้สึกเคารพและเชื่อฟังอย่างลึกซึ้งต่อบิดามารดา ความสัมพันธ์ที่เขามีต่อบิดามารดาจะไม่แตกต่างจากความสัมพันธ์ที่เขามีต่อสัตว์เลี้ยงในบ้าน”^{๓๘}

การเคารพ และเชื่อฟังบิดามารดาจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้บิดามารดาสบายใจภูมิใจ เป็นการบำรุงเลี้ยง ทางด้านจิตใจด้วย เพราะว่า บุตรที่ประเสริฐที่สุด คือบุตรที่เชื่อฟังคำสั่งสอนของบิดามารดา ประณินัตติบิดามารดา บุตรอาจจะแสดงอาการดีรู้อย่างสุภาพเป็นบางครั้ง แต่ถ้าเห็นว่า

^{๓๗} อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒ / ๕๘ / ๑๐๕ - ๑๐๖.

^{๓๘} วุฒิชัย มูลศิลป์ และจำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, จรรยาสุภาพชนในทัศนะของขงจื้อและปราชญ์ท่านอื่น ๆ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ต้นอ้อย, ๒๕๓๒), หน้า ๑๘.

ความเห็นของตนถูกละเลย ก็ควรจะแสดงความเคารพเชื่อฟังบิดามารดาต่อไป อย่าได้แสดงความไม่สุภาพออกมาเป็นอันขาด ไม่ว่าบิดามารดาจะทำให้ได้รับความกระวนกระวายใจหรือความทุกข์ยากใจอย่างไรก็ตาม ควรเอาใส่ดูแลบิดามารดา โดยไม่บ่นหรือปลั่งวาจาที่ไม่ดีออกมา

“ปฏิบัติบูชา คือ การบูชาด้วยการปฏิบัติต่อบิดามารดา ด้วยดี มีแสดงความเคารพ เชื่อฟัง ขยัน ไม่ดื้อ ดำรงตนอยู่ในโอวาทของท่าน เสริมสร้างตนให้มีคุณธรรมสูงขึ้น มากขึ้น ปฏิบัติตนดี ไม่ประพฤติ สิ่งที่ย่ำแย่ นับเป็นการปฏิบัติบูชา ในพรหมกสูตรพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าภิกษุทั้งหลาย บุตรของสกุลใดบูชาบิดามารดาในเรือนตน สกุลนั้นชื่อว่ามีพรหม.. มีบุรพเทพ มีบุรพาจารย์มีอาหุไนยบุคคล”^{๓๙}

บุตรพึงเข้าใจว่าสกลกายของตน ที่เป็นอยู่นี้เนื่องมาจากบิดามารดา ส่วนตัวของเราแท้มีแต่วิญญาณจิตที่เรียกว่าปฐิสันธิจิต กับกุศลอกุศลเป็นผู้อุปถัมภ์ให้ประณีต และไม่ประณีตเท่านั้น ตัวของเราชาตินี้ต้องถือเอาความว่า แบ่งมาจากบิดามารดา มาเป็นสกลกายของตนตามธรรมดานิยมจนถึงคลอด เมื่อคลอดมาแล้ว ยังต้องดื่มน้ำนมของมารดา บำรุงร่างกายของตนเจริญขึ้นตามลำดับ ในสมัยยังหาเลี้ยงตนเองไม่ได้ ต้องอาศัยบิดามารดาเลี้ยงชีวิต สกลกายนี้จึงเนื่องอยู่กับบิดามารดา ให้เห็นว่าบิดามารดามีอยู่ในตนทุกเวลา ส่วนที่แบ่งให้เราแล้วตัวเรายังมีอยู่ตราบใดก็ชื่อว่าท่านยังอยู่ตราบนั่น อวัยวะทุกส่วนของร่างกาย บุตรธิดานั้น ได้มาจากบิดามารดา ซึ่งคำนวณค่าไม่ได้ แม้ดวงตาข้างหนึ่ง หากมีคนให้เราถึงแสนบาท เชื่อว่าเป็นบุตรธิดาไม่กล้าขายนั้นคือ บิดามารดาให้สิ่งที่มีค่าที่สุด กระทั่งประมาณด้วยราคาไม่ได้ ถ้าผู้ที่เป็นบุตรธิดาคิดไว้อย่างนี้การอุปฐากเกื้อกูลบิดาด้วย อาามิส และการปฏิบัติ ก็จักไม่รังเกียจและจักไม่กล้ากระทำความชั่วเพราะเห็นแก่บิดามารดา การไม่ทำความชั่ว ชื่อว่าเป็นการบูชา บิดามารดาด้วยการปฏิบัติบูชาลักษณะการบูชา มีอยู่ ๔ ประการ คือ^{๔๐}

๑) สักการะเคารพ สักการะนี้ ในความหมายของกิริยา คือ การทำดี การแสดงกิริยาสุภาพ เช่นไม่แสดงอาการเดินกระเท็บเท้าใส่ กล่าววาจาสุภาพ ไพเราะ นุ่มนวลแฝงด้วยความเคารพ และใจสุภาพ คือไม่แสดงอาการปั้นปึงใส่ หรืออารมณ์ไม่ดีกับท่าน มีความรู้สึกที่ตึงามเคารพบิดามารดา

๒) ครุการะ หมายถึงความรักความห่วงใย บุตรที่ความรักความห่วงใยในบิดามารดาพยายามรักษาน้ำใจ กระทำตนให้เป็นที่เบาใจของบิดามารดา ประพฤติตนให้เป็นคนว่าง่ายสอนง่าย อยู่ในโอวาทของบิดามารดา

^{๓๙} อด.ติ.ก. (ไทย) ๒๐ / ๓๑ / ๑๘๓.

^{๔๐} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร), มงคลยอตชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: องค์การคำคุณสุภา),

๓) มานนา แปลว่า ความนับถือ ยกย่องเชิดชู คือ มีกิริยาวาจาที่ดั่งาม ประพฤติตน ยกย่องเชิดชูรักใคร่ยำเกรงบิดามารดา ไม่ดูหมิ่นเหยียดหยาม ไม่นินทา ไม่ทะเลาะโต้เถียงบิดามารดา คือกล่าวที่จะบอกกับบุคคลอื่นว่า บุคคลนี้เป็นบิดามารดาของตน

๔) วันทนา การเคารพ กราบไหว้และชมเชย ท่านกล่าวว่าชมเชยคุณความดีของบิดามารดา คือกล่าวที่จะกล่าวหรือพรรณนาคุณงามความดีของบิดามารดา

๓. การเลี้ยงดูด้านทฤษฎีสติปัญญา การตอบแทนพระคุณของบิดามารดาได้นั้น ในขั้นที่สูงที่สุด ทางพระพุทธศาสนายกย่อง คือ พยายามเปลี่ยนทัศนคติของบิดามารดาที่เป็น มิฉนทฤษฎี ให้เป็นสัมมาทฤษฎี คือ จากความเห็นผิดมาสู่ความเห็นถูกต้อง ส่วนบุคคลใดให้มารดาและ บิดาผู้ไม่มีศรัทธา สมาทาน ตั้งมั่นดำรงอยู่ในสัทธาสัมปทา(ความถึงพร้อมด้วยศรัทธา) ให้บิดามารดาผู้ ทุศีล สมาทาน ตั้งมั่นดำรงอยู่ในศีลสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยศีล) ให้มารดาและบิดาผู้ตระหนี่ สมาทาน ตั้งมั่น ดำรงอยู่ในจาคสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการเสียสละ) ให้มารดาและบิดาผู้ไม่มี ปัญญาสมาทาน ตั้งมั่น ดำรงอยู่ในปัญญาสัมปทา(ความถึงพร้อมด้วยปัญญา) ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล การกระทำอย่างนั้นชื่อว่าอานุตรได้ทำและทำตอบแทนแก่มารดาและบิดา^{๔๑} บิดามารดาที่เป็น สัมมาทฤษฎี มีสติ มีปัญญาอยู่แล้วให้มีโอกาสในการประพฤติดุธรรมให้ยิ่งขึ้นไป ให้บิดามารดามีศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา เพราะเมื่อบิดามารดาถึงธรรมด้วยปัญญามีธรรมที่พึง ไม่สร้างกรรมชั่วด้วย ตนเอง ย่อมเป็นการปิดทางแห่งอบายภูมิ คือ แม้สิ้นชีวิตก็ไม่ไปเกิดในอบายภูมิ ๔ มีนรก เปรต อสุรกาย และสัตว์เดรัจฉาน แต่จะเลื่อนขั้นตนเองเป็นอริยชนเป็นพระอริยบุคคลพ้นจากความทุกข์ทั้ง ปวง ด้วยการพยายามให้บิดามารดาดำรงอยู่ในฐานะ อย่างนี้ บุตรจึงเชื่อว่าเป็นการตอบแทนที่แท้จริง

ในมงคลสูตร กล่าวไว้ว่า “การบำรุงมารดาบิดาเป็นมงคลอันสูงสุด”^{๔๒} ทั้งนี้เพราะ มารดาบิดามีอุปการคุณ เลี้ยงดูบุตร แสดงโลกนี้แก่บุตร ตลอดจนมารดาเป็นผู้ที่ทำงานที่ทำได้ยากมี คุณค่าจนได้รับยกย่องว่าเป็นพรหม เป็นบุรพเทพ เป็นบุรพาจารย์ เป็นอาหุไนยบุคคล ตลอดจนเป็น มิตรในเรือนตนของบุตร ดังนั้น บุตรจึงมีหน้าที่ที่จะต้องกตัญญูกตเวทิตาบำรุงมารดาบิดา

ในสังคาลสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงวิธีที่บุตรกตัญญูกตเวทิตา บำรุงมารดาบิดาไว้ว่าบุตร พึงกตัญญูกตเวทิตามารดาบิดา ผู้เป็นทิศเบื้องหน้า โดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ ๑) ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ ๒) จักทำกิจของท่าน ๓) จักดำรงวงศ์ตระกูล ๔) จักประพฤติตนให้เหมาะสมที่จะเป็น ทายาท ๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศไปให้^{๔๓}

^{๔๑} อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๓๔/๗๘.

^{๔๒} ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๖/๗.

^{๔๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒.

ในปฐมเทศสูตร ได้กล่าวถึง คุณธรรมของท้าวสักกะจอมเทพที่ได้ปฏิบัติต่อบุพการีไว้ ๗ ประการ คือ ๑. เราพึงเลี้ยงมารดาและบิดาตลอดชีวิต ๒. เราพึงประพฤดิอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต ๓. เราพึงพูดจาแต่คำอ่อนหวานตลอดชีวิต ๔. เราไม่พึงพูดคำส่อเสียดตลอดชีวิต ๕. เราพึงมีใจปราศจากความตระหนี่ที่เป็นมลทิน อยู่ครองเรือน มีการบริจาคเป็นประจำ มีมือชุ่มเป็นนิตย์ ยินดีในการเสียสละ ควรที่ผู้อื่นจะขอ ยินดีในการแจกจ่ายทานตลอดชีวิต ๖. เราพึงพูดแต่คำสัตย์ตลอดชีวิต ๗. เราไม่พึงโกรธตลอดชีวิต ถ้าแม้ความโกรธพึงเกิดขึ้นแก่เรา เราก็จะกำจัดโดยฉับพลันทันที^{๔๔}

นอกจากนี้ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่าภิกษุทั้งหลายสัตบุรุษแลย่อม เป็นคนกตัญญูกตเวที เป็นภูมิของสัตบุรุษล้วน สัตบุรุษคือบุรุษผู้สูงสุดเป็นคนดีที่โลกต้องการ ได้แก่ เป็นผู้สมบุรณ์ด้วยศีลและความประพฤติ มีวาจาสามัญหิริในใจเปรียบเหมือนแห่งทองบริสุทธิ์ บุคคลใดมีจิตปรารถนา พระโพธิญาณจงอุตสาหะอธิบาลบำรุงบิดามารดา ประพฤติกุศลสุจริตธรรม จักสมปรารถนาทุกประการ ภิกษุทั้งหลาย สัตบุรุษเมื่อเกิดในตระกูลย่อมเกิดมา เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมากคือ แก่บิดามารดา แก่บุตร ภริยา ทาส กรรมกร คนรับใช้ มิตรสหาย สมณพราหมณ์ เปรียบเหมือนฝนท่าใหญ่ยังข้าวกล้าทั้งปวงให้งอกงาม ชื่อว่าย่อมมีมาเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก คือแก่บิดามารดาเป็นต้น ฉะนั้นเหมือนกัน^{๔๕}

ดังนั้นเรื่องความกตัญญูจึงเป็นสิ่งที่สำคัญต่อมนุษย์ทั้งหลาย ที่พึงปฏิบัติต่อผู้มีพระคุณมี บิดามารดา เป็นต้น ซึ่งในทางพระพุทธศาสนามุ่งเน้นเป็นอย่างมาก เพราะเป็นหลักแค่การปฏิบัติที่จะ ทำให้ทุกคนมีแต่ความสุขความเจริญ นั่นหมายถึง ผู้น้อยต้องมีความเคารพต่อผู้ใหญ่ จึงจะทำให้ผู้ใหญ่ ให้ความส่งเสริม สนับสนุน ไปแต่ในทางแห่งความสุขความเจริญต่อไป จากการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับ พฤติกรรมด้านความกตัญญูกตเวทีที่นักเรียนพึงปฏิบัติต่อมารดาบิดา มีขอบข่ายการศึกษาดังนี้ ๑. ด้านท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ นักวิชาการ ได้กล่าวถึง การปฏิบัติตนด้านกตัญญูกตเวทีในพระพุทธศาสนา ดังนี้

พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ) กล่าวถึงกตัญญูไว้ว่าคนในสมัยโบราณเขา มองเห็นการณ์ไกลว่า อะไรจะเกิดขึ้น เขาจึงย่ำสอนกันมากในเรื่องนี้และถือว่าความกตัญญูเป็น คุณธรรมที่สำคัญและมีความจำเป็นแก่สังคม นักปราชญ์ในอินเดีย ได้เขียนสอดแทรกความกตัญญูไว้ในวรรณกรรมทุกเรื่องเพื่อสอนใจเยาวชนทางด้านวรรณคดีในพระพุทธศาสนา ได้แก่ชาดกต่างๆเป็น นิทานสอนใจ ก็แฝงไว้ด้วยความกตัญญูกตเวทีเกือบทุกเรื่อง เพื่อสอนให้บุตรมีความกตัญญูกตเวที

^{๔๔} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๒๕๘/๓๗๗.

^{๔๕} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๒๕๘/๓๗๗.

ต่อบิดามารดา ไม่ประทุษร้ายพ่อแม่ ไม่ทำอะไรให้พ่อแม่เข้าใจ เจ็บไข้ดูแลรักษา ช่วยเหลือกิจการงานของพ่อแม่ กตัญญูต่อพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย สอนให้บุคคลรู้จักเคารพบนอบนับถือผู้มีพระคุณ^{๔๖}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่า มารดาบิดาเป็นบุพชนียบุคคลของบุตร กล่าวคือ ท่านเป็นพระพรหม เป็นบูรพาจารย์ เป็นอรหันต์ของบุตรจึงควรแก่การกราบไหว้เคารพบูชาของบุตรตลอดกาล มารดาบิดา คือบุคคลที่ควรเคารพรักษาอย่างสูงสุด มารดาบิดาเป็นเหมือนพระพรหมของบุตร เพราะประกอบด้วยคุณธรรมที่สำคัญอันเรียกว่า พรหมวิหารธรรม ๔ ประการคือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา มารดาบิดาจัดเป็นบูรพาจารย์ คือครูอาจารย์คนแรกที่คอยแนะนำสั่งสอนให้ความรู้แก่บุตร นอกจากนี้มารดาบิดายังเป็นผู้ที่ทำหน้าที่สำคัญอีก ๕ ประการ คือ ๑) ห้ามปรามป้องกันจากความชั่ว ๒) ดูแลฝึกอบรมให้ตั้งอยู่ในความดี ๓) ให้ศึกษาศิลปวิทยา ๔) เป็นธุระในเรื่องจะมีคู่ครองที่สมควร ๕) มอบทรัพย์สมบัติให้เมื่อถึงโอกาส ส่วนผู้ที่เป็บุตรนั้นก็ต้องตั้งอยู่ในความกตัญญูตเวทีโดยพึงเคารพมารดาบิดา ผู้เป็นเสมือนทิศเบื้องหน้า โดยการดูแลมารดาบิดาด้วยการเลี้ยงท่านตอบ^{๔๗}

สรุปได้ว่า ความกตัญญูตเวทีในพระพุทธศาสนาด้านท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบได้ดังนี้ มารดาบิดาเป็นบุคคลที่ควรเคารพรักษาอย่างสูงสุด มารดาบิดาเป็นเหมือนพระพรหมของบุตร มารดาบิดาจัดเป็นบูรพาจารย์ คือครูอาจารย์คนแรกที่คอยแนะนำสั่งสอนให้ความรู้ผู้เป็นบุตร ธิตาควรปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ และเลี้ยงดูมารดาบิดา ให้สมกับที่ท่านได้ให้ความรักความเมตตาและเลี้ยงเรามา ด้วยการเลี้ยงท่านตอบ ให้อยู่ได้อย่างสุขสบายในยามแก่ชราบ้านปลายของชีวิต

๒. ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน เมื่อบุตรเติบโตสามารถทำงานแทนบิดามารดาได้ บุตรจะต้องรับภาระหน้าที่ในการช่วยกระทำกิจแทนมารดาบิดา เป็นการแบ่งเบาภาระของท่าน เอาใจใส่ในกิจการงานของบิดามารดาโดยไม่กลัวความยากลำบากทั้งมวล เพราะท่านทั้งสองได้ทำงานเพื่อบุตรและครอบครัวมานานแล้ว เมื่อบุตรเติบโตแล้วท่านควรจะได้พักผ่อน กิจการต่างๆ ของครอบครัวที่มีอยู่ บุตรควรจะเข้ามารับผิดชอบดูแลแทนท่าน โดยมีบิดามารดาเป็นผู้ปรึกษาอยู่ใกล้ตัว บุตรที่ไม่ตระหนักถึงหน้าที่ข้อนี้ ก็จะไม่ใส่ใจกิจการงานของครอบครัว ปล่อยให้บิดามารดาทำงานเพื่อหารายได้มาเลี้ยงครอบครัวจนแก่ชรา แม้บุตรจะเติบโตแล้วแต่ก็ยังให้บิดามารดาเลี้ยงดูอยู่ ดังคำที่ว่า เลี้ยงให้โตแล้วยังไม่พอ ต้องเลี้ยงให้ตายอีก เป็นเพราะบุตรไม่ตระหนักในหน้าที่ของตนเอง พระพุทธศาสนากล่าวถึงบุคคลที่ทำงานแทนบิดามารดาว่าเป็นผู้ควรยกย่องสรรเสริญเป็นที่ยินดีของบุคคลต่าง ๆ

^{๔๖} พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), **ลูกต้องปลุกนิสัยที่ดี**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๕.

^{๔๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **คุณบิดามารดาสุดพรรณนามหาศาล**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๗.

เพราะได้ทำประโยชน์แก่บุคคลภายในครอบครัวและปวงญาติ เขาย่อมมีความสุขในปัจจุบัน แม้ละจากโลกนี้ไปแล้ว ย่อมประสบสุขคติในโลกสวรรค์^{๔๘}

การช่วยทำกิจธุระของบิดามารดา บุตรธิดาต้องเอาใจใส่ในกิจธุระของบิดามารดา ประหนึ่งว่าเป็นงานของตนเอง การงานอะไรเป็นธุระของบิดามารดาที่จะช่วยได้ แม้งานบางอย่างพอจะทำได้ ก็ให้ยินดีทำ หรือเมื่อบิดามารดาใช้ก็รับทำด้วยความยินดี ไม่ผัดผ่อนว่าเดี๋ยวก่อน รอ ก่อน บุตรธิดาต้องเอาใจใส่ในกิจธุระของบิดามารดาดังรากไม้ดังเงาไม้ ไม้ที่ถ้อยกับอุปสรรคที่จะเข้ามาขวางทำให้จิตใจไม่มั่นคง คือ เป็นผู้พร้อมที่จะแบ่งเบาภาระความเหนื่อยยากของบิดามารดา ตลอดเวลา ได้แก่

๑. กิจภายในบ้าน ช่วยแบ่งเบาภาระหน้าที่ของบิดามารดาภายในบ้านกิจหน้าที่ เช่นนี้บุตรธิดา ต้องพยายามช่วยท่านทำงานตามสมควรแก่กำลังของตนเอง เช่น เมื่อยังเป็นเด็ก เมื่อกลับจากโรงเรียน ก็ควรช่วยบิดามารดากวาดบ้าน ถูเรือน รดน้ำต้นไม้ ประดูอาหาร ซักผ้า เป็นต้น ตามสมควรแก่กรณีที่เราพอจะกระทำได้ เมื่อโตแล้วก็ช่วยทำงานที่หนักหรือภาระสำคัญ ๆ ต่อไป คือ งานใด ๆ ที่เป็นภาระของบิดามารดาแล้ว ต้องพยายามทำทุกอย่าง คือ ต้องถือว่าเป็นหน้าที่ที่เราต้องกระทำแทนท่านโดยตรงไม่ประพฤติดนเป็นคนที่เกียจ เช่น บิดามารดาให้ทำงานสิ่งนี้ไม่ทำหรือยังทำไม่เสร็จ หนีไปเที่ยวเสีย เห็นแก่ความสุข ความสำราญของตนอย่างเดียว ไม่ช่วยเหลือบิดามารดานั้น เป็นสิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติ

๒. กิจภายนอกบ้าน หมายถึงหน้าที่การงานที่ต้องกระทำนอกบ้าน ได้แก่ อาชีพที่ต้องออกไปกระทำนอกบ้าน หรือกิจที่เป็นสาธารณะประโยชน์กิจบางอย่างบุตรธิดา ไปช่วยได้ กิจบางอย่างไม่สามารถไปช่วยได้ ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับความเหมาะสมในกิจนั้น ๆ หรือกิจที่เป็นอาชีพ เช่น ค้าขาย เป็นต้น บุตรธิดาไม่เป็นคนดูดาในกิจต่าง ๆ เช่นนี้ บิดามารดาอย่าสบายกายสุขใจ

๓. ไม่เพิ่มภาระให้บิดามารดาหนักใจ บิดามารดานั้นเป็นผู้ที่มีภาระหน้าที่การงานมากอยู่แล้ว ทั้งการงานภายในบ้าน อีกทั้งการงานที่ต้องไปกระทำนอกบ้าน ซึ่งเป็นการหารายได้มาจุนเจือครอบครัว สร้างฐานะทรัพย์สินสมบัติไว้ให้บุตร หากว่าบุตรประพฤติไม่เรียบร้อยเป็นคนเกเรไม่ใส่ใจในการศึกษาพัฒนาตนเองให้มีความรู้มีศักยภาพ ไม่สนใจโอวาทการกล่าวสอนของบิดามารดาไม่นำโอวาทคำสั่งสอนนั้นมาประพฤติปฏิบัติ บอกกล่าวไม่ค่อยได้นั้น ย่อมเป็นที่หนักใจเป็นภาระที่หนักอกของบิดามารดา ประสิทธิภาพในการทำงานของบิดามารดาลดลง รายได้ย่อมน้อยลงไปด้วย ยิ่งบุตรไม่รู้จักประหยัด ใช้จ่ายไม่รู้จักประหยัด ยิ่งเป็นภาระ และเป็นปัญหาที่หนักใจของบิดามารดา ประสิทธิภาพในการทำงานของบิดามารดาลดลง รายได้ย่อมน้อยลงไปด้วย ยิ่งบุตรไม่รู้จักประหยัด ใช้จ่ายฟุ่มเฟือยด้วยแล้ว ยิ่งเป็นภาระ และปัญหาที่หนักใจของบิดามารดา

^{๔๘} อก.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๘/๑๐๗.

ขมรมผู้รักบุญ ได้กล่าวถึงความมกัตถุญญของพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) หลวงปู่ วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ ในตอนหนึ่งไว้ว่า พระเดชพระคุณในวัยเด็กท่านได้ศึกษาเล่าเรียน จนสามารถ อ่านเขียนทั้งหนังสือไทย และขอมได้คล่องแคล่ว เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว ท่านก็กลับมาช่วยบิดา มารดาประกอบอาชีพค้าข้าว จนอายุ ๑๔ ปีเศษ บิดาถึงแก่กรรม ท่านเป็นบุตรชายคนโตจึงต้องหา เลี้ยงครอบครัวแทนบิดา อายุ ๑๙ ปีเศษ ท่านเกิดธรรมสังเวชว่าการหาเงินเลี้ยงชีพนั้นลำบาก ท่าน อยากรีบออกบวชเพื่อแสวงหาหนทางพ้นทุกข์ จึงจุดธูปบูชาพระและอธิษฐานว่า “ขออย่าให้เราตาย เสียก่อนเลยขอให้ได้บวช ถ้าบวชแล้วจะไม่สึกจนตลอดชีวิต” อายุได้ ๒๒ ปี ท่านได้บรรพชาอุปสมบท ณ วัดสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี ได้ฉายาว่า “จนฺทสโร” นับแต่วันแรกที่บวชก็เริ่มปฏิบัติทุกวัน ตลอดมา ควบคู่ไปกับการเรียนคันถธุระ^{๔๙}

พระราชมงคลบัณฑิต กล่าวไว้ว่า การประกอบอาชีพ ประกอบกิจการ ในทาง สัมมาอาชีพะจึงควรใส่ใจให้รู้จักทั้งหาให้รู้จักทั้งให้ คือ ให้ขยันหมั่นเพียรในการค้าขายหาทรัพย์สิน ในดินสินในน้ำเพราะว่าทรัพย์ส่วนนี้เป็นของกลางมีมากมาย อยู่บนผิวโลกทั่วทุกด้านแดน ไม่อด ไม่อยาก ผู้มีดวงตา คือปัญญาและความเพียรอันแรงกล้า ย่อมได้เป็นเจ้าของแห่งทรัพย์ส่วนนี้ เว้นแต่ ผู้บอด มีปัญญาเท่าทางอิงทั้งเกียจคร้าน ย่อมไม่ได้เป็นเจ้าของแห่งทรัพย์การค้าขายหาทรัพย์ในดินใน น้ำนั้นคือการทำให้ทำสวนทำนาเป็นต้น ให้รู้จักหัวใจของกิจการงานนั้น เมื่อทำอะไรให้รู้จักหัวใจไว้ เมื่อ ทำสวนให้รู้จักสวน เมื่อทำนาให้รู้จักหัวไถนา เมื่อรู้จักแล้วต้องทำให้ถูกใจมัน แม้ถึงกิจการทุกแผนก บรรดาในโลกก็ควรสำเหนียกให้รู้หัวใจมันและทำให้ถูกใจมัน เมื่อผู้ทำรู้จักใจมันและทำให้ถูกใจมัน แล้ว จักอำนวยผลให้เป็นอย่างงามทุกประการ^{๕๐}

ส. ผ่องสวัสดิ ได้กล่าวไว้ในครอบครัวอบอุ่นเกี่ยวกับแนวทางสำหรับสร้างครอบครัว อบอุ่นบนหลักการพื้นฐาน ที่มีปรากฏไว้ในพระพุทธานุศาสนและคำสอนของปู่ย่าตายาย การที่บุตรจะ เติบโตขึ้นมาเป็นคนดีหรือไม่ ก็ขึ้นอยู่กับนิสัยที่พ่อแม่ถ่ายทอดจากการเลี้ยงดูให้แก่เขา โดยมีข้าวแต่ละ คำ น้ำแต่ละอีก นมแต่ละอิมเป็นอุปกรณ์การถ่ายทอดนิสัยอย่างถูกวิธี ปัญหาครอบครัวที่เกิดขึ้นทุก วันนี้ สาเหตุเกิดจากพ่อแม่เลี้ยงดูบุตรอย่างไม่รู้จักควบคุมบุตร การจะสร้างครอบครัวอบอุ่นได้ จึงต้อง มีหลักการฝึกฝนอบรมตนเองเพื่อกำจัดและควบคุมกิเลส อยู่ ๓ ประการ ดังนี้^{๕๑}

๑) ควบคุมกิเลสในตัวไม่ให้แพร่เชื้อร้ายหรือนิสัยไม่ดีออกไปติดต่อผู้อื่น

^{๔๙} ขมรมผู้รักบุญ, คำสอนหลวงปู่ สู่โลกปัจจุบัน พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ เอส.เอ็ม.เค. พรินติ้ง, ๒๕๕๑), หน้า ๕๙.

^{๕๐} พระราชมงคลบัณฑิต, อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิง พระพรหมมุนี (ปู่ สุจินฺโธ ป.ธ.๙), (กรุงเทพมหานคร : ธรรมธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๓๑๐-๓๑๑.

^{๕๑} ส. ผ่องสวัสดิ, คัมภีร์ปฏิรูปมนุษย์ ภาค ครอบครัวอบอุ่น, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : รุ่ง ศิลป์การพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๓-๕.

๒) นำความรู้ความสามารถและความดีที่ตนเองมีอยู่มาถ่ายทอดให้ผู้อื่น

๓) ซึมซับความดีที่ผู้อื่นมีนำมาฝึกฝนและพัฒนาเพิ่มพูนนิสัยดี ๆ ให้ตัวเองครั้งที่บุตรยังเยาว์วัยผู้ที่ เป็นพ่อแม่ได้ปลูกฝังสั่งสอนอบรมสิ่งดี ๆ หรือภาระหน้าที่ที่บุตรพึงประพฤติปฏิบัติ อย่างเช่น พ่อแม่ต้องทำงานหนักมากขึ้นเพื่อเลี้ยงดูบุตรให้อยู่สุขสบาย ยิ่งมีบุตรมากเท่าไร ภาระการเลี้ยงดูบุตรของพ่อแม่ก็ท่วมท้นมากขึ้นเท่านั้น

ดังนั้นบุตรก็ต้องแบ่งเบาภาระงานของพ่อแม่ช่วยพ่อแม่ทำงานและประพฤติตนเป็นคนดี มีความกตัญญูรู้คุณอย่าให้ท่านต้องหนักใจให้ท่านรู้สึกภาคภูมิใจในตัวทายาท

ปัญญานันทภิกขุ ได้กล่าวว่าความกตัญญูทเวทีเป็นวัฒนธรรมที่ดงามขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมไทยได้สอดแทรกความกตัญญูทเวทีไว้เกือบทุกเรื่อง เช่นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ตาย การบวช วันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ วันลอยกระทง เป็นต้น^{๕๒}

ความกตัญญูทเวทีทำให้สถาบันครอบครัวและสังคมมั่นคง ซึ่งนับว่าเป็นหลักธรรมพื้นฐานที่ทำให้มนุษย์รู้จักการกระทำหน้าที่อันเหมาะสมของตนเอง โดยเริ่มจากความรับผิดชอบต่อนตนเองความรับผิดชอบหน้าที่ในสถาบันครอบครัว โดยบิดามารดาทำหน้าที่ในฐานะบุพการี และบุตรธิดาปฏิบัติหน้าที่ต่อบิดามารดาในฐานะผู้มีความกตัญญูทเวที อันจะขยายผลในระดับสังคมที่กว้างออกไป ความกตัญญูช่วยให้โลกอยู่รอดไม่มีปัญหา ปัญหาคนชราไม่มีคนเลี้ยง ปัญหาสงคราม ปัญหาความโหดร้ายทารุณ ปัญหาการเมือง ปัญหาเศรษฐกิจ ฯลฯ ก็จะหมดไป

สรุปได้ว่า ความกตัญญูทเวทีในพระพุทธศาสนาด้านช่วยทำกิจธุระ การงานของท่านได้ ดังนี้ กล่าวคือ เราเป็นบุตรควรมีความกตัญญูทเวทีรู้คุณต่อผู้มีพระคุณ โดยเฉพาะมารดาบิดาเราควรช่วยเหลือการงานของท่านและเมื่อมีกำลังในการหาเลี้ยงตัวเองได้แล้ว ควรหยิบบิ้นเงินทองดูแลความเป็นอยู่ของท่านให้อยู่สุขสบาย อย่าให้ท่านอึดอัดเดือดร้อนในการหาเลี้ยงครอบครัว เราทำหน้าที่ ดูแลธุรกิจการงานให้ และตอบแทนเลี้ยงดูมารดาบิดาให้เหมือนที่ท่านได้อุปถัมภ์อุ้มชูเลี้ยงดูเรามาเป็นอย่างดี ดังนั้น บุตรจึงควรช่วยทำกิจธุระของบิดามารดา ทั้งภายในบ้าน ภายนอกบ้าน ด้วยความสมัครใจ ตามกำลังและสติปัญญาของตน เป็นการแบ่งเบาภาระของบิดามารดา มีความยินดีเมื่อบิดามารดาใช้งาน และไม่ควรกระทำตนให้เป็นภาระที่หนักใจให้กับบิดามารดา เป็นบุตรที่เชื่อฟังโอวาทประพฤติปฏิบัติตาม ไม่ดื้อกระด้างต่อบิดามารดาเพียงเท่านี้ก็ถือว่าเป็นการช่วยกิจธุระของบิดามารดา

๓. ดำรงวงศ์ตระกูลของท่าน บุตรจะต้องทำหน้าที่สืบต่อวงศ์ตระกูลของบิดามารดาให้ดำรงอยู่ตลอดไป เพราะบุตรชื่อว่า เป็นทายาทของบิดามารดา เพราะฉะนั้น การที่วงศ์ตระกูลจะเจริญรุ่งเรืองหรือเสื่อม ย่อมขึ้นอยู่กับบุตรเป็นประการสำคัญ บุตรที่ดี ผู้จะเป็นหัวหน้าครอบครัวและ

^{๕๒} ปัญญานันทภิกขุ, กตัญญูทเวทีเป็นเครื่องหมายของคนดี, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๖-๗.

มิใช่เป็นเพียงผู้จะทำหน้าที่สืบทอดวงศ์ตระกูลให้ดำรงอยู่ได้เท่านั้น บุตรจะต้องให้วงศ์ตระกูลเจริญก้าวหน้าต่อไปด้วยภาพลักษณ์แห่งความดีงาม ไม่ทำในสิ่งที่ก่อให้เกิดความเสื่อมเสียแก่วงศ์ตระกูล ต้องรักษาชื่อเสียงของวงศ์ตระกูลมิให้เสื่อมเสียด้วย

การดำรงอยู่ของตระกูล หมายถึง การเจริญรุ่งเรืองของบุตร ฉะนั้น บุตรพึงคำนึงถึงความมุ่งมั่น ความปรารถนา ความยากลำบากของมารดาบิดา ที่ท่านได้ทำให้วงศ์ตระกูลยั่งยืนสืบต่อมาถึงตน โดยสืบทอดไม่ให้ล้มสลายไปในช่วงอายุของตนเอง โดยไม่ทำลายทรัพย์มรดกที่มารดาบิดาสรางเอาไว้ รวมทั้งรักษาและสั่งสมให้เพิ่มพูนมากขึ้น วงศ์ตระกูลจะเจริญเป็นปึกแผ่นมั่นคง ก็ต้องอาศัยความสมานสามัคคีของญาติพี่น้อง ดังนั้น บุตรพึงเอาใจใส่ต่อความสำคัญในการปลูกความรักความสามัคคีในหมู่เครือญาติ ปฏิบัติตนให้เหมาะสมแก่สถานะในกลุ่มญาติ เช่น รู้จักประพฤติด่อนน้อมถ่อมตน มีสัมมาคารวะ และการให้การช่วยเหลือสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน เป็นต้น ตลอดจนการยึดถือหลักความกตัญญูต่องานอันเป็นคุณธรรมของคนดี โดยนำมาปฏิบัติ อันเป็นเครื่องชี้นำชีวิตให้วงศ์ตระกูลมีความมั่นคง^{๕๓} การดำรงวงศ์ตระกูลประกอบด้วย

๑) ความสมบูรณ์ด้วยวัตถุสมบัติ บุตรต้องสืบทอดวงศ์ตระกูลไว้มิให้ล้มละลายในช่วงของตน โดยไม่ทำลายทรัพย์มรดกที่มีประจำวงศ์สกุล ที่บรรพบุรุษได้สร้างสมมา รวมทั้งรักษาและการกระทำให้เพิ่มทวีคูณขึ้นด้วยเว้นจากเหตุที่ทำให้ตระกูลตั้งอยู่ได้ไม่นาน เหตุที่ทำให้ตระกูลเสื่อม ตั้งอยู่ได้ไม่นาน ๔ ประการ^{๕๔}

- ๑.๑ ไม่แสวงหาพัสดุที่หายแล้ว
- ๑.๒ ไม่ซ่อมแซมพัสดุที่เก่าคร่ำคร่า
- ๑.๓ ไม่รู้จักประมาณในการบริโภค
- ๑.๔ ตั้งสตรีหรือบุรุษหุสึลให้เป็นใหญ่ในเรือน

พระผู้มีพระภาคยังตรัสต่อไปถึงเหตุแห่งความเจริญ และความมั่นคงแห่งวงศ์ตระกูลว่า ภิกษุทั้งหลาย ตระกูลใดตระกูลหนึ่งถึงความเป็นใหญ่ในโภคทรัพย์แล้ว ย่อมตั้งอยู่ได้นาน เพราะสาเหตุ ๔ ประการ หรือสาเหตุใดสาเหตุหนึ่ง ๒ เหตุที่ทำให้ตระกูลเจริญตั้งอยู่ได้นานประกอบด้วย^{๕๕}

- ๑.๑ แสวงหาพัสดุที่หายไป
- ๑.๒ ซ่อมแซมพัสดุที่เก่าคร่ำคร่า
- ๑.๓ รู้จักประมาณในการบริโภค

^{๕๓} พระมหาภูเนตฺ จันทรจิตฺต, ,หน้าที่ของมารดาบิดาในพุทธจริยศาสตร์', **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, สาขาวิชาจริยศาสตร์ศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑), หน้า ๕๗-๕๘.

^{๕๔} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑ / ๒๕๘ / ๓๗๕.

^{๕๕} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑ / ๒๕๘ / ๓๗๖.

๑.๔ ตั้งสตรีหรือบุรุษมีศีลให้เป็นใหญ่ในเรือน

ฉะนั้น บุตรทุกคนจึงควรทำตนเป็นบุตรที่ดีธำรงรักษาสมบัติของตระกูลไว้ และกระทำให้ดียิ่งขึ้นๆ ขึ้นไปอีก เช่น ตระกูลเคยมีไร่นาทรัพย์สมบัติอย่างไร บุตรรักษาไว้ได้ไม่เสียหายหรือหมดไปอย่างไรประโยชน์ และเพิ่มเติมเสริมสร้างให้เจริญงอกงามเพิ่มพูนขึ้นไป

๒) ความสมบูรณ์ด้วยธรรม ธรรมสมบัติเป็นคุณธรรมประจำตระกูลที่เคยประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมา เป็นเกียรติเป็นชื่อเสียงที่ดั่งามของวงศ์ตระกูล ถือว่าเป็นทรัพย์ภายใน เป็นอริยทรัพย์ เป็นทรัพย์อันประเสริฐติดตัวอยู่ภายในใจ มีคุณค่ามากกว่าทรัพย์ภายนอก เช่น แก้วแหวนเงินทอง เป็นต้น เพราะโจรหรือผู้อื่นลักขโมยแย่งชิงไปไม่ได้ไม่สูญหายไปด้วยภัยอันตรายต่าง ๆ ทำให้ไม่ให้อ้างว้างยากจนและทำให้เป็นคนประเสริฐอย่างแท้จริง เรียกว่า อริยทรัพย์มี ๗ ประการ คือ^{๕๖}

๒.๑ สัทธานะ (ทรัพย์คือศรัทธา)

๒.๒ สीलณะ (ทรัพย์คือศีล)

๒.๓ หิริณะ (ทรัพย์คือหิริ)

๒.๔ โอตตปปะณะ (ทรัพย์คือโอตตปปะ)

๒.๕ สุตธนะ (ทรัพย์คือสุตะ)

๒.๖ จาคะณนะ (ทรัพย์คือจาคะ)

๒.๗ ปัญญาณะ (ทรัพย์คือปัญญา)

วงศ์ตระกูลที่จะดำรงอยู่ได้นานนั้น จำต้องอาศัยความสามัคคีแห่งญาติพี่น้อง ที่ที่ความรักใคร่กลมเกลียวกันเป็นปีกแผ่นแน่นหนาประดุจดังความหนาที่บแห่งกอไผ่ที่มีหนามแวดล้อมอยู่รอบข้าง วงศ์สกุลจึงควรมีความรักและสามัคคีกันในหมู่ญาติพี่น้อง ทุกคนหันหน้าเข้าปฏิบัติดีต่อกัน ผู้อ่อนวัยกว่าด้วยลาภยศ หรืออำนาจวาสนา ก็ไม่หยิ่งอวดดีทะนงตน คงเคารพญาติ ผู้มีวัยเสมอกันก็นับถือกันให้สมกับฐานะวัย หรือผู้ที่ป็นใหญ่กว่าก็แสดงอัธยาศัยไมตรีแก่น้อง ๆ และญาติผู้น้อยซึ่งแต่ละฝ่ายรักสามัคคีกันก็เป็นการสืบวงศ์สกุลให้ดำรงมั่นคงอยู่ดังเดิมได้

๓) การประพฤติตน ให้สมควรได้รับทรัพย์มรดก บุตรธิดาต้องประพฤติตนเป็นดีให้เหมาะสมกับความเป็นทายาทที่จะรับทรัพย์มรดกของวงศ์ตระกูลและรักษาทรัพย์ทรัพย์นั้นไว้ให้ได้ เพราะเมื่อบุตรธิดาประพฤติตน เป็นพลเมืองดี มีวิริยะอุตสาหะ ในการประกอบอาชีพโดยสุจริตชอบธรรม ไม่หลงใหลในอบายมุข อันเป็นทางแห่งความเสื่อมของทรัพย์สมบัติ และเป็นที่ตั้งแห่งการล่มสลายของวงศ์สกุลแล้ว บิดามารดาอย่าอ้อมยินดีมอบทรัพย์มรดกให้ ถ้าบุตรธิดาหลงในอบายมุข บิดา

^{๕๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๐ - ๓๓๑.

มารดาอย่ามัวใจไม่หลงมอบทรัพย์สินมรดกให้เพราะกลัวความเสื่อมสลายแห่งทรัพย์สินสมบัติที่สะสมไว้
อบายมุขนั้นมีอยู่ ๖ ประการคือ^{๕๗}

๓.๑ ดื่มน้ำเมา ติดสิ่งเสพติดชนิดต่าง ๆ และทำให้เกิดโทษอันเป็นที่ตั้งแห่ง
ความประมาท ๖ ประการคือ^{๕๘}

- ๑) เสียทรัพย์สินทันตาเห็น
- ๒) ก่อการทะเลาะวิวาท
- ๓) เป็นบ่อเกิดแห่งโรค
- ๔) เป็นเหตุให้เสียชื่อเสียง
- ๕) เป็นเหตุให้ไม่รู้จักอาย
- ๖) เป็นเหตุทอนกำลังปัญญา

๓.๒ เพียวกลางคือ ความเสื่อมและเสียหายจากอบายมุขย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้
หลงใหลนั้น มีโทษในการประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งการเที่ยวไปในตรอกหรือตามแหล่งสถานบันเทิงต่าง ๆ
ในกลางคืน ๖ ประการ คือ^{๕๙}

- ๑) เชื่อว่าไม่คุ้มครอง ไม่รักษาดน
- ๒) เชื่อว่าไม่คุ้มครอง ไม่รักษาบุตรภรรยา
- ๓) เชื่อว่าไม่คุ้มครอง ไม่รักษาทรัพย์สินสมบัติ
- ๔) เป็นที่สงสัย ของคนอื่นด้วยเหตุต่าง ๆ
- ๕) มักถูกใส่ร้ายด้วยเรื่องไม่เป็นจริง
- ๖) ทำให้เกิดความลำบากมากหลายอย่าง

๓.๓ เพียวดูการละเล่น ก่อให้เกิดโทษในการเที่ยวดูมหรสพการเล่นต่าง ๆ ๖
ประการคือ^{๖๐}

- ๑) มีราที่ไหนไปทีนั้น
- ๒) มีขบร้องที่ไหน ไปทีนั้น
- ๓) มีการประโคมที่ไหน ไปทีนั้น
- ๔) มีเสภาที่ไหน ไปทีนั้น
- ๕) มีบรรเลงที่ไหน ไปทีนั้น
- ๖) มีเถิดเทิงที่ไหน ไปทีนั้น

^{๕๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๗/๒๐๒.

^{๕๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๗/๒๐๒ - ๒๐๓.

^{๕๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๗/๒๐๓.

^{๖๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๗/๒๐๓-๒๐๔.

๓.๔ เล่นการพนัน ก่อให้เกิดโทษในการประกอบเรื่อง ๆ ซึ่งการพนันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ๖ ประการคือ^{๖๑}

- ๑) ผู้ชนะยอมก่อเวร
- ๒) ผู้แพื่อยอมเสียดาวยทรัพย์ที่เสียไป
- ๓) เสียทรัพย์ทันตาเห็น
- ๔) ถ้อยคำที่เป็นพยานในศาล ก็เชื่อถือไม่ได้
- ๕) ถูกมิตรอำมาตย์ ดูหมิ่น
- ๖) ไม่มีใครประสงค์แต่งงานด้วย เพราะเห็นว่าบุคคลผู้นี้เป็นนักเลงการพนัน ไม่สามารถจะอยู่ร่วมเป็นครอบครัวได้

๓.๕ คบคนชั่วเป็นมิตร ก่อให้เกิดโทษในการประกอบเรื่อง ๆ ซึ่งการคบคนชั่วเป็นมิตร ๖ ประการ คือ^{๖๒}

- ๑) เขามีนักเลงการพนันเป็นมิตรสหาย
- ๒) เขามีนักเลงเจ้าชู้เป็นมิตรสหาย
- ๓) เขามีนักเลงเหล้าเป็นมิตรสหาย
- ๔) เขามีคนหลอกลวงเป็นมิตรสหาย
- ๕) เขามีคนโกงเป็นมิตรสหาย
- ๖) เขามีโจรเป็นมิตรสหาย

๓.๖ เกียจคร้านทำงาน ก่อให้เกิดโทษในการประกอบเรื่อง ๆ ๖ ประการ คือ^{๖๓}

- ๑) มักอ้างว่า หนาวเกินไป แล้วไม่ทำงาน
- ๒) มักอ้างว่า ร้อนเกินไป แล้วไม่ทำงาน
- ๓) มักอ้างว่า เวลาเย็นเกินไป แล้วไม่ทำงาน
- ๔) มักอ้างว่า เวลายังเช้าเกินไป แล้วไม่ทำงาน
- ๕) มักอ้างว่า หิวเกินไป แล้วไม่ทำงาน
- ๖) มักอ้างว่า กระจายเกินไป แล้วไม่ทำงาน

เมื่อบุตรธิดาหลีกเลี่ยงจากอบายมุข เว้นความชั่ว ทำความดี รู้สิ่งที่เป็นคุณเป็นโทษปฏิบัติตนแต่ในทางที่ดีอยู่ในโอวาทเชื่อฟังคำสั่งสอนของบิดามารดานับว่าเป็นบุตรธิดาที่ประเสริฐท่านก็เบาใจและบิดามารดา ยังหวังให้บุตรธิดารู้จักประหยัดทรัพย์ที่หามาได้ ให้ใช้จ่ายแต่พอเหมาะพอควร

^{๖๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๓/๒๐๔.

^{๖๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๓/๒๐๔ - ๒๐๕.

^{๖๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๓/๒๐๕.

บิดามารดาก็ปลอบปล้ำโสมนัสสอบอุ่นใจได้ว่า บุตรธิดาของเราจะสามารถปกครองทรัพย์มรดกได้ จึงมอบทรัพย์มรดกให้เป็นทายาทสืบวงศ์สกุลต่อไป นักวิชาการได้กล่าวถึงไว้ดังนี้

ส. ผ่องสวัสดิ์ ได้กล่าวว่า บุตรจะมีนิสัยประหยัดได้ เมื่อพ่อแม่ประหยัดเป็นแบบอย่างให้ลูกดู การเพาะนิสัยต้องทำตั้งแต่บุตรยังเล็ก ๆ คือ ๑. ฝึกให้บุตรรู้จักคุณค่าของเงิน ๒. ฝึกให้เว้นของฟุ่มเฟือย ๓. ฝึกให้รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ๔. ฝึกบุตรให้รู้จักเก็บออมทรัพย์ ๕. เลือกเพื่อนที่มีนิสัยประหยัดให้บุตรคบหา ๖. ฝึกให้บุตรรู้จักรักษาศีล ๘ ในวันพระ หรือวันหยุด หากทุกคนครอบครัวทำได้ อย่างนี้ ย่อมเป็นหลักประกันความมั่นคงด้านเศรษฐกิจของครอบครัวต่อไปภายหน้า ทรัพย์สมบัติที่พ่อแม่มอบให้เป็นมรดกก็จะไม่ถูกไปใช้ในทางวอดวายเสียหาย หรือถึงแม้พ่อแม่อาจจะไม่มีสมบัติมอบเป็นมรดกให้แก่เขาเลย ก็เป็นอันมั่นใจได้ว่าเขาจะสามารถสร้างฐานะทางเศรษฐกิจให้แก่ตนเองได้อย่างแน่นอน เพราะจุดริ้วไหลทางอบายมุขไม่มี การปลูกฝังความกตัญญูให้ได้ผลเร็ว เมื่อพ่อแม่ให้บุตรมีส่วนร่วมในการปรนนิบัติดูแลปู่ย่าตายายแล้ว จะต้องพรรณนาพระคุณของท่านให้บุตรฟัง ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ด้วยการทำอย่างนี้จะทำให้เขาเห็นภาพบุคคลที่มีความกตัญญูทวดเวทีได้ชัดเจนจากพ่อแม่ของเขา^{๖๔}

ณรงค์ โชควัฒนา ได้กล่าวไว้ว่า การปฏิบัติตนที่เหมาะสมต่อการดำรงวงศ์ตระกูลเช่น ขยันอดทน สร้างความเชื่อถือ (สร้าง Credit) คบคนดี ไม่สร้างศัตรูไม่เอาเปรียบคนอื่นค้นคว้าปฏิบัติสรุปบทเรียนทบทวนอดีตคาดคิดสิ่งที่น่าจะเกิดขึ้นในอนาคต โอกาสนั้นบางที ๑๐ ปีมาครั้งเดียวบางที ๑ ปีมาหลายครั้ง เพราะฉะนั้นต้องศึกษาหาความรู้ให้มีพร้อมอยู่เสมอโอกาสไม่ใช่เป็นของทุกคน แต่โอกาสเป็นของคนที่มีพร้อมที่สุดเท่านั้น ด้วยการนำเอาเรื่องอดีตมาทบทวนเปรียบเทียบกับปัจจุบันเพื่อคาดคะเนอนาคตให้ชัดเจนยิ่งขึ้น แต่อาศัยเวลาผสมผสานกับความสามารถความอดทนและความพยายาม หลายอย่างประกอบกันขึ้น รูปร่างดั่ง (แต่) ความดีชื่อเสียงทั้งหลายหาค้นตามไปด้วยไม่^{๖๕}

สรุปได้ว่า การกตัญญูทวดเวทีรู้คุณต่อผู้มีพระคุณนั้นทำได้หลายทาง ซึ่งเราเป็นบุตรจะต้องสืบเชื้อสายวงศ์ตระกูลและดำรงวงศ์ตระกูลของบิดามารดา ไม่ให้เสื่อมเสีย เช่น ช่วยเหลือการทำงานของท่าน ประพฤติตนให้เป็นที่ยกย่อง สร้างชื่อเสียงให้กับวงศ์ตระกูล ไม่ประพฤติดนไปในทางเสื่อม รักษาเกียรติยศชื่อเสียงเงินทองให้ท่าน ไม่ทำให้ท่านเดือดร้อน ทำหน้าที่ดูแลบ้านเรือนและการทำงานแทนท่าน เลี้ยงดูมารดาบิดาในบั้นปลายชีวิตให้มีความสุข

๔. ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท หมายความว่า การประพฤติปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาทที่จะรับทรัพย์มรดกของตระกูล เพื่อรักษาโกละสมบัติที่บิดา

^{๖๔} ส. ผ่องสวัสดิ์, คัมภีร์ปฏิรูปมนุษย์ ภาค ครอบครัวอบอุ่น, หน้า ๑๐๗-๑๐๘.

^{๖๕} ณรงค์ โชควัฒนา, อนุสรณ์ในงานพระราชทานดินฝังศพ นายเทียม โชควัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประสานศิลป์, ๒๕๓๔), หน้า ๒๙-๕๑.

มารตามอบไว้ให้ เช่น ยึดถือในคำสั่งสอนของท่านมาปฏิบัติ เพราะว่า บุตรธิดาที่ดี จะต้องเชื่อฟังคำสั่งสอนของมารดาบิดา การที่บุตรธิดายึดถือและปฏิบัติตามคำสั่งสอนของท่าน ย่อมสามารถรักษาทรัพย์สมบัติของตระกูลให้คงอยู่ตลอดไปได้ แต่ถ้าบุตรธิดา ไม่ได้เอาใจใส่ต่อคำสอนของมารดาบิดา บุตรธิดาเหล่านั้น ย่อมไม่สามารถจะรักษาโภคสมบัติของท่านไว้ได้ เพราะไม่ได้ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาทที่ดีในการสืบทอดมรดกของวงศ์ตระกูลการประพฤติปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท ที่จะรับทรัพย์มรดกของตระกูลนั้น สิ่งที่ต้องพิจารณา ได้แก่ การหลีกเลี่ยงไม่ข้องแวะอบายมุข คือ ทางแห่งความเสื่อม ซึ่งนำมาซึ่งหายนะแก่โภคสมบัติทั้งปวง คือ อบายมุข ในส่วนเกี่ยวกับการหลงมัวเมาในกามคุณ การแสวงหาความสุขจากการดื่มของมึนเมาและเล่นการพนัน ตลอดจนการคบคนชั่วเป็นเพื่อน แบ่งออกเป็น ๔ ประการ และ อบายมุข ในส่วนเกี่ยวข้องกับการแสวงหาความสุขจากการดื่มของมึนเมาและการเที่ยวดูการละเล่นต่างๆ ซึ่งเป็นเหตุให้เสียหน้าที่การทำงาน แบ่งออกเป็น ๖ จักนำมาอธิบายต่อไป

บุคคลที่จะได้รับมอบทรัพย์มรดกของตระกูล จะต้องประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นที่นิยมนับถือและรักใคร่ของครอบครัว ถ้าหลงมัวเมาอยู่ในอบายมุขแล้ว คุณธรรมความดีทั้งหลายที่ได้ทำมา ย่อมถึงความเสื่อมเสียชื่อเสียงเกียรติยศ เพราะความมัวเมาประมาทในอบายมุข เพราะฉะนั้นบุคคลผู้หวังความก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่การงาน ควรเว้นเสียให้ห่างไกล เพราะเป็นทางแห่งความเสื่อม และเป็นเหตุให้เสียสุขภาพทางกาย ทางจิต ทั้งสมองความคิดก็เฉื่อยชา หรือครุ่นคิดในสิ่งนั้น ๆ อยู่เนือง ๆ ใช้เวลากับสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ เป็นเหตุให้ครอบครัว และสังคมเดือดร้อน ทั้งก่อให้เกิดความล่องละเมียดศีล หรือแม้แต่การทำลายคุณธรรมอื่น ๆ อีกมากมาย อบายมุข จึงเป็นช่องทางที่จะนำไปสู่ความเสียหาย และเป็นการทำลายความเจริญรุ่งเรือง^{๖๖} ดังนั้น บุคคลผู้หวังความเจริญก้าวหน้าในชีวิต และความเป็นที่รักใคร่ของครอบครัว ควรหลีกเลี่ยงละเว้นอบายมุขทั้งหลาย อันเป็นช่องทางที่นำมาซึ่งความฉิบหายแก่ตนเองและผู้อื่น ชื่อว่าประพฤติดมควรแก่ความเป็นทายาทของวงศ์ตระกูล นักวิชาการได้กล่าวถึง ไว้ดังนี้

ทศพร ศรีคำ กล่าวถึง ความกตัญญูกตเวทีของพระพุทธเจ้า ในหนังสืออยากเป็นพระพุทธเจ้า ภาคต้นกำเนิดพระพุทธเจ้า ไว้ดังนี้ ท้าวมหาพรหมชั้นสุทธาวาส เล็งแลดูสัตว์โลก คิดตระหนกกว่ามาถึงบัดนี้ ล่วงแล้ว ๑ อสงไขย จะมีบุรุษใดที่จะบังเกิดเป็นพระพุทธเจ้าจะมีไหม สายพระเนตรทิพย์อันยาวไกลของพระองค์ พลันแลเห็นกลางมหาสมุทรเรือแตกอับปาง มีพระโพธิสัตว์ผู้ยากจนกำลังสละชีวิตของตนเองแบกมารดาว่ายน้ำข้ามมหาสมุทรอันลึกกว้างใหญ่หาที่สุดไม่ได้ อย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อยก็รู้ได้ในทันทีว่ามหาบุรุษผู้นี้เพียรพยายามมุ่งมั่นมั่นคงมีอหยาศัยชอบช่วยเหลือผู้อื่นเมตตาต่อสรรพสัตว์ ท่านผู้นี้มีโอกาสนี้จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาลแน่นอน

^{๖๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๗ -๒๕๓/๒๐๒-๒๐๗.

ลำดับนั่นเอง พระโพธิสัตว์โดนพรหมตลใจกุศลจิตอันมากมายฝ่ายในกระตุนก็เกิดความคิดขึ้นในใจ อย่างไม่เคยรู้สึกมาก่อนว่า เอาละเราตายไม่ได้ หากเราตายชะตอนนี้แม่เราตายแน่แม่ของเราต้องมีชีวิตอยู่ต่อไป แรงฮึดนี้ทำให้เขาต้องพยายามต่อสู้กับชะตาชีวิตที่เลวร้ายในครั้งนั้นครั้นเกิดความรู้สึกเช่นนั้นแล้วท่านก็พยายามวាយข้ามมหาสมุทรถึง ๒๓ วันถึงฝั่งพร้อมมารดาารอดตายมาได้ อย่างปาฏิหาริย์ ตั้งแต่นั้นมาพระโพธิสัตว์ผู้ยากจนก็พยายามเลี้ยงดูมารดาของท่านอย่างดีที่สุดเท่าที่จะทำได้จนสิ้นชีพ ครั้นตายแล้วท่านก็ไปเกิดในเทวโลก^{๖๗}

วุฒิพงศ์ ถายะพิงค์ ได้กล่าวไว้ว่า ความรู้สึกกตัญญูรู้คุณ ช่วยให้พัฒนาบุคคลให้เกิดภาวนามยปัญญาได้ จึงไม่ใช่เรื่องแปลกและเรื่องเหนือธรรมชาติ สำหรับบุคคลที่มีความกตัญญูรู้คุณ อย่างยิ่งยวดจะพบอิทธิปาฏิหาริย์ใด ๆ เพราะ ผู้ที่เจริญภาวนามยปัญญา จนได้อภิญญานั้นซึ่งอภิญญา แปลว่า ความรู้ยิ่ง หมายถึง ปัญญาหรือความรู้ที่สูงเหนือกว่าปกติ เป็นความรู้พิเศษที่เกิดขึ้นจากการอบรมจิต เจริญสติปัญญาหรือบำเพ็ญกรรมฐาน อภิญญาเป็นคุณลักษณะพิเศษของพระอริยบุคคลซึ่งเป็นเหตุให้มีฤทธิ์ต่าง ๆ ๖ อย่าง คือ อิทธิวิธี ทิพโสถ เจโตปริยญาณ ปุพเพนิวาสานุสติญาณ ทิพจักขุ อาสวขยาญาณ (ซึ่งมีเฉพาะในพระอรหันต์เท่านั้น) สามารถมีหูทิพย์ ตาทิพย์ หยั่งรู้จิตใจผู้อื่นได้ และสามารถประจักษ์กับอิทธิปาฏิหาริย์ต่าง ๆ อันเกิดจากสำนักกตัญญูรู้คุณได้เช่นกัน ด้วยเหตุนี้การสำนึกกตัญญูรู้คุณจึงเป็นเหตุให้เกิดปาฏิหาริย์ได้ทั้งในระดับพื้น ๆ จนถึงระดับที่ซับซ้อนจนไม่อาจอธิบายด้วยประสาทสัมผัสทั้งห้าได้ พระอริยสงฆ์ทั้งหลาย จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้สำนึกกตัญญูรู้คุณอย่างแท้จริง ดังนั้นความกตัญญูรู้คุณจึงเป็นคุณธรรมทั้งในระดับสมมติสัจจะและปรมัตถธรรมชั้นสูงสุด^{๖๘}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่า ความกตัญญู เป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ ในสังคมมนุษย์ต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับผู้อื่นและสิ่งอื่น ชีวิตด้านกายภาพดำรงอยู่ได้เพราะได้รับการอุปการะเลี้ยงดูจากบุคคลต่าง ๆ มีบิดามารดา ครูอาจารย์ ญาติพี่น้อง เป็นต้น นอกจากนั้นต้องพึ่งพาอาศัยสิ่งเหล่านี้อีก เช่น อาศัยปัจจัย ๔ เป็นเครื่องเลี้ยงชีวิตจึงจะมีชีวิตอยู่รอดได้ ในส่วนจิตใจ มนุษย์ก็ได้รับการปลูกฝังอบรม ลักษณะคุณค่าทางจิตใจจากบุคคลอื่น มีบิดามารดา เป็นต้นให้มีทัศนคติ ค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม อันเป็นหลักสำคัญในการดำเนินชีวิตให้ความเจริญรุ่งเรืองซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของมนุษย์ ความกตัญญูนี้เป็นคุณธรรมที่มนุษย์พึงปฏิบัติ^{๖๙}

สรุปได้ว่า ความกตัญญูกตเวทิตะช่วยให้พัฒนาบุคคลเป็นคนดี คนดีจะต้องมีความกตัญญูกตเวทิตะรู้คุณท่านโดยการประพฤติตนต่อมารดาบิดา ไม่ทำอะไรให้พ่อแม่เข้าใจ ช่วยเหลือกิจการเมื่อพ่อแม่ต้องการ ไม่ประทุษร้ายพ่อแม่ ยามเจ็บป่วยใช้หมั่นดูแลรักษาและให้กำลังใจท่านในยามอ่อนล้าจาก

^{๖๗} ทศพร ศรีคำ, **อยากเป็นพระพุทธเจ้า ปฐมภาค : ภาค ๑ ภาคต้นกานิเทศพระพุทธเจ้า**, หน้า ๖๔-๖๕.

^{๖๘} วุฒิพงศ์ ถายะพิงค์, **พลาญภาพแห่งความกตัญญู**, หน้า ๑๗๒-๑๗๓.

^{๖๙} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), **คนไทยกับป่า**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๗), หน้า ๒๑.

ภาระกิจการงานและการดำรงชีพในสังคม ประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดี เป็นที่ชื่นใจของมารดาบิดา ไม่ทำให้ท่านเดือดร้อนทำให้ท่านมั่นใจฝากชีวิตไว้กับเราได้ในยามแก่ชรา

๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ หมายความว่า การทำบุญในพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นความดี เพราะเป็นการสั่งสมบุญเป็นเหตุนำความสุขมาให้^{๗๐} และบุคคลผู้กระทำความดี ย่อมประสบกับห้วงแห่งบุญกุศล เพราะฉะนั้น การทำบุญกุศลแก่บิดามารดา หรือ การทำให้ท่านมีจิตใจเลื่อมใสศรัทธาในคุณพระรัตนตรัย ในขณะที่ท่านมีชีวิตอยู่ ดังนั้น เมื่อมีโอกาส จึงควรทำบุญให้ท่าน ตัวอย่างเช่น ทำบุญในวาระครบรอบวันเกิด หรือ พาท่านเหล่านั้นไปบำเพ็ญบุญกุศลในสถานที่ต่าง ๆ เพื่อช่วยกระตุ้นให้จิตใจนุ่มไปในเรื่องความดี และ เป็นการเพิ่มบุญกุศลให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้น เมื่อท่านสิ้นชีวิตไปแล้ว บุตรควรรับภาระหน้าที่ต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่ประกอบพิธีศพจนกระทั่งการปลงศพตามประเพณีทางศาสนา นอกจากนี้ พึงหาโอกาสอันเหมาะสมบำเพ็ญกุศลทักษิณาทนตามวาระ ตัวอย่างเช่น การทำบุญครบรอบวันตายเจ็ดวัน หรือร้อยวัน เป็นต้น การทำบุญอุทิศเป็นหน้าที่ของบุตรพึงกระทำให้แก่บิดามารดา ทั้งในขณะที่ท่านมีชีวิตอยู่และหลังจากท่านเสียชีวิตแล้ว

เมื่อบิดามารดาสิ้นชีวิตไปแล้ว หน้าที่ของบุตรธิดาต้องทำบุญอุทิศให้ ความตายนี้เป็นไปตามธรรมดาของสังขาร บุตรธิดาไม่ควรแต่จะเศร้าโศกเสียใจร้องไห้รำพัน กระทั่งไม่มีจิตใจทำฌาปนกิจศพของบิดามารดา ควรจะระงับความทุกข์ใจ เพราะเหตุนี้บุตรธิดาควรพิจารณาให้เห็นความจริงว่าบิดามารดาต้องตายไปตามธรรมดา ชีวิตของคนทุกคนที่เกิดมาต้องตายทั้งสิ้น ปู่ย่าตายาย ทวดของเราทุกคนล้วนแต่ตายทั้งสิ้น และบุคคลเหล่านั้นก็ได้ทำอะไรไปเลย แม้สิ่งที่ท่านรักดังดวงใจท่านก็เอาไปไม่ได้ แม้ตัวเราเองก็เช่นเดียวกันในไม่ช้าก็ต้องตายไปอีกเช่นเดียวกับบิดามารดา หน้าที่ของบุตรธิดาเมื่อบิดามารดาสิ้นชีวิตไปแล้วต้องทำบุญกุศลอุทิศผลบุญนั้น ๆ ไปให้แก่บิดามารดาเท่านั้น เพราะจะทำอย่างอื่นก็ไม่ถูก ไม่ควร ด้วยว่าบิดามารดาไม่มีชีวิตเสียแล้ว จะบำรุงอะไร ไม่ได้ทั้งสิ้น นักปราชญ์กล่าวไว้ว่า บุญกุศลที่อุทิศไปให้เท่านั้น หากท่านได้มีโอกาสรับแล้วอนุโมทนา ก็จะสำเร็จประโยชน์เป็นความสุขความเจริญแก่บิดามารดาผู้สิ้นชีวิตไปแล้วได้

บุตรธิดาจึงต้องไม่ลืมบิดามารดา เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วบุตรธิดาควรรับภาระหน้าที่ต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่จัดงานประกอบพิธีบำเพ็ญกุศลศพ กระทั่งที่สุดคือการปลงศพตามประเพณีของศาสนาที่ตนศรัทธา นับถือ จากนั้นก็ควรหาโอกาสกระทำทักษิณาทนถึงบิดามารดา ในพิธีกรรมที่สำคัญ ๆ ที่บรรพบุรุษนำปฏิบัติมา พิธีทำบุญในเทศกาลสงกรานต์ พิธีทำบุญครบรอบ ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน พิธีทำบุญอัฐิ พิธีทำบุญประจำปี พิธีทำบุญเทศกาลสารทไทย พิธีทำบุญเทศกาลอื่น ๆ ตามประเพณีท้องถิ่น การทำบุญอุทิศผู้ที่ล่วงลับไปแล้วนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปุพเพตพลี และญาติพลี ต้องทำบุญบังสุกุลรวดน้าอุทิศส่วนบุญกุศลไปให้บุคคลที่ล่วงลับไปแล้ว การทำบุญอุทิศให้บิดามารดา

^{๗๐} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๑๘/๖๘.

นี้เป็นหน้าที่ของบุตรและธิดาทุกคนการบำรุงบิดามารดาจากโลกนี้ไปแล้วจึงคิดถึงอุปการคุณอยากตอบแทน เมื่อถึงเวลาเช่นนี้ผู้ไม่เลี้ยงดูบิดามารดาอย่ามเสียใจ อย่ามเดือดร้อนภายหลังว่า เราสามารถพอที่จะเลี้ยงดูบิดามารดาผู้แก่ชราได้ก็มีได้เลี้ยงดูท่าน และในโศภนนั้นชาตกล่าว่าไว้ว่า “บัณฑิตพึงนอบน้อมและพึงสักการะมารดาบิดาทั้ง ๒ นั้นด้วยข้าวและน้ำด้วยผ้านุ่งผ้าห่มและที่นอนด้วยการอบตัวและอาบน้ำให้และด้วยการล้างเท้าทั้ง ๒ ให้ท่านเพราะการบำรุงมารดาและบิดาทั้ง ๒ นั้นบัณฑิตทั้งหลายจึงสรรเสริญเขาในโลกนี้ที่เดียวเขาตายไปแล้วอย่ามบันเทิงในสวรรค์ ดังนี้แล”^{๗๑} ซึ่งนักวิชาการ ได้กล่าวถึง ไว้ดังนี้

ส. ผ่องสวสดี กล่าวไว้ในปฐนียบุคคลประจำบ้านในครอบครัวอบอุ่นว่า ในประเทศไทย มีสถิติผู้สูงอายุถูกทอดทิ้งเพิ่มขึ้นเรื่อยๆโดยเฉลี่ยไม่ต่ำกว่าสามแสนคนต่อปี ขณะที่บ้านพักคนชรารองรับได้เฉลี่ยเพียงสองร้อยคนต่อปี สาเหตุมาจากลูกหลานเกิดความเบื่อหน่ายผู้เฒ่า และไม่ต้องการเป็นภาระเลี้ยงดู แนวโน้มผู้สูงอายุถูกทอดทิ้งเพิ่มขึ้นเช่นนี้ สร้างความสลดหดหู่ใจต่อผู้พบเห็นยิ่งนัก ปัญหาการทอดทิ้งพ่อแม่ผู้มีพระคุณ ให้ตกกระกำลำบากในยามแก่ชรา ถือเป็นปัญหาใหญ่ของสังคมไทยที่มีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ เพราะพระพุทธศาสนาสอนว่าพ่อแม่มีความสำคัญ เหมือนเป็นพระอรหันต์ของบ้าน แทบเท้าของท่านเป็นต้นทางสวรรค์ของบุตรทุกคนปู่ย่าตาทวดให้ข้อคิดว่า คนเราจะทำอะไรเจริญก้าวหน้าได้ขนาดไหน ก็ดูที่เขตอบแทนพระคุณพ่อแม่อย่างไร เพราะในโลกนี้ไม่มีใครมีพระคุณมากกว่าพ่อแม่อีกแล้วแต่ถ้าขนาดกับพ่อแม่ยังทำไม่ดีก็ไม่มีทางที่เขาจะกตัญญูต่อกับใครได้ หนทางเจริญอย่ามไม่มีในคนที่ทอดทิ้งพ่อแม่ ดังนั้นสิ่งที่ถูกต้องคือการตอบแทนพระคุณท่านให้สมกับที่ท่านยอมรับเราเป็นบุตร เลี้ยงดูเรา ไม่ทอดทิ้งเรา แม้บางครั้งลำบากต้องอดมื้อกินมื้อ ท่านก็ยอมอดเพื่อให้เราอิ่มก่อน อดทนสารพัดเพื่อหาทางเลี้ยงให้เราเติบโตใหญ่ได้ทุกวันนี้^{๗๒}

ปิ่น มุทุกันต์ กล่าวถึง ความกตัญญู ไว้ดังนี้ ๑. ประกาศคุณท่าน คือ การประกาศว่าผู้มีพระคุณของเราดีอย่างไรบ้าง เช่น ถ้าผู้มีพระคุณเป็นพ่อแม่ จะต้องกล่าวสรรเสริญยกย่องพ่อแม่ให้คนอื่นฟังว่าท่านดีกับเราอย่างไร ที่คนนิยมทำกันมากคือ เขียนประวัติประกาศคุณของพ่อแม่ในหนังสืองานศพวิธีนี้แม้จะใช้ได้ แต่มิใช่วิธีที่ดีที่สุด วิธีประกาศคุณพ่อแม่ที่ดีที่สุด คือประกาศที่ตัวเราเอง คนเราทุกคนคือตัวแทนของพ่อแม่ตนทั้งนั้น เพราะเลือดของตนเป็นเลือดเนื้อเดียวกับพ่อแม่ตลอดจนนิสัยใจคอและความประพฤติก็ได้รับการอบรมถ่ายทอดมาจากการดาบิดา ฉะนั้น ความประพฤติของเราเองนี้แหละจะเป็นตัวประกาศคุณท่าน หรือประจานท่านอย่างโจ่งแจ้งที่สุดไม่ว่าเราจะตั้งใจหรือไม่ก็ตาม ๒. ตอบแทนคุณท่าน คือ เมื่อรู้ว่าท่านมีคุณหรือมีอุปการะ ต้องตอบแทน เช่น

^{๗๑} พ.ช. (ไทย) ๒๘/๑๘๒ - ๑๘๓/๘๔.

^{๗๒} ส. ผ่องสวสดี, ปฐนียบุคคลประจำบ้าน : ครอบครัวอบอุ่น, หน้า ๒๑๑-๒๑๕.

ถ้าผู้มีพระคุณเป็นพ่อแม่บุตรธิดาสามารถตอบแทนได้ดังนี้ ๑) ท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ ๒) ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน ๓) ดำรงวงศ์ตระกูล ๔) ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท ๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน^{๗๓}

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธมฺมธโร) ได้กล่าวไว้ในมงคลยอตชีวิต ดังนี้ ๑. ความกตัญญูต่อบุคคลผู้มีพระคุณ (บุพการี) คือ บิดา มารดา อาจารย์อุปัชฌาย์ และพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒. ความกตัญญูต่อสิ่งที่มีบุญคุณ (บุญ) ในฐานะที่มนุษย์เป็นส่วนย่อยส่วนหนึ่งของธรรมชาติมนุษย์จึงมีความมีความกตัญญูทุกเวทีเป็นอย่างยิ่ง ทั้งต่อมนุษย์ด้วยกันเอง และต่อสิ่งแวดล้อมที่อยู่ร่วมโลกเดียวกัน เพราะความกตัญญูทุกเวที เป็นคุณธรรมค้ำจุนโลกให้อยู่รอดและเป็นคุณธรรมที่สร้างความรักความผูกพันให้มนุษย์^{๗๔}

ส. ฝ่องสวัสตี ได้กล่าวไว้ในคัมภีร์ปฏิรูปมนุษย์ ภาค ครอบครัวย่อมนั้น ดังนี้เมื่อคนทุกคนเกิดมาแล้วต้องตาย คนเราเกิดมาทำไม ในส่วนลึก ๆ ของมนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะยากดีมีจนจะเป็นสามัญหรือกษัตริย์ ต่างก็มีคำถามค้างใจอยู่ประการหนึ่งเหมือนกันว่า เราเกิดมาทำไม อะไรคือเป้าหมายชีวิตที่แท้จริงของชีวิต เราเกิดมาเพื่อปิดนรกให้แก่ตัวเอง เพื่อทำความดี แก้ไขปรับปรุงตนเองให้ดียิ่ง ๆ ขึ้น จนกว่าจะหมดกิเลสไปพระนิพพานในชาติใดชาติหนึ่ง เกิดมาเพื่อเข้าใจโลกและชีวิตว่าคนเราตายแล้วไม่สูญ ตายแล้วต้องไปเกิดอีกนับชาติไม่ถ้วน ตราบใดยังปรารถนากิเลสในตัวเองยังไม่หมด ก็ยังต้องเกิดอีกต่อไป กรรมดี กรรมชั่ว ทำแล้วมีผลแน่นอน ส่งผลทั้งชาตินี้ชาติหน้าไม่หายไปไหน นรกสวรรค์มีอยู่จริง นรกเป็นที่ลงโทษทัณฑ์ของผู้ที่ทำชั่วมามาก สวรรค์เป็นที่อยู่ของผู้ที่ทำดีมามาก คนที่ทำบุญมากจะได้ไปเกิดเป็นเทวดาอยู่บนสวรรค์ ส่วนคนที่ทำบาปมากจะไปเกิดเป็นสัตว์นรก ถูกทัณฑ์ทรมานจากนายนิรบาลในนรก เรายกระดับจิตใจให้สูงขึ้นด้วยการสั่งสมบุญบารมี มุ่งหวังว่าชาติใดชาติหนึ่งในเบื้องหน้า เมื่อมีบุญบารมีเต็มส่วนแล้วก็จะสามารถปราบกิเลสในตัวได้หมดพ้นจากทุกข์อย่างถาวร เข้านิพพานตามพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไปได้ในที่สุด ทำอย่างไรจึงปิดนรกให้ตัวเอง ปิดนรกให้มารดาบิดาผู้ให้กำเนิดเกิดกาย ปิดนรกให้ปู่ย่าตายายและไปสู่สุคติภูมิ ในยามที่มารดาบิดายังมีชีวิตอยู่ต้องเลี้ยงดูพาท่านไปทำบุญเพื่อปิดทางนรกตามหลักการดำรงชีวิตในฆราวาสธรรม^{๗๕}

การปฏิบัติหน้าที่บุตรต่อบิดามารดาเป็นการสงเคราะห์ให้เกิดความเจริญในชีวิต เพราะฉะนั้น บุคคลผู้ฉลาดย่อมต้องเป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ต่อบิดามารดาตามสมควรแก่กาลเทศะ ไม่ควรเข้าใจผิดว่า ทรัพย์ ยศ ศักดิ์ ศิลปะวิชา และบิรवार เป็นสิ่งสำคัญกว่าจนเกิดความทะนงตนอันจะนำ

^{๗๓} ปิ่น มุกกันต์, **มงคลชีวิต ภาค ๓**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๓๐๑-๓๐๗.

^{๗๔} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธมฺมธโร), **มงคลยอตชีวิต ฉบับสมบูรณ์**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๒๘), หน้า ๔๕๐.

^{๗๕} ส. ฝ่องสวัสตี, **คัมภีร์ปฏิรูปมนุษย์ ภาค ครอบครัวย่อมนั้น**, หน้า ๒๑๑-๒๑๕.

ชีวิตไปสู่ความตกต่ำได้ ดังนั้น ความกตัญญูต่อบิดามารดาจึงมีความสำคัญและมีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้นบุคคลผู้เล็งเห็นประโยชน์อย่างใหญ่หลวง พึงแสดงความกตัญญูต่อบิดามารดาของตนตามกำลังสติปัญญา ในพระพุทธศาสนา จำแนกไว้ ๒ ประการได้แก่^{๗๖}

๑. การสงเคราะห์ด้วยอำมิส (อำมิสสงคโห)

๒. การสงเคราะห์ด้วยธรรมะ (ธมฺมสงคโห)

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฺฐายี) กล่าวถึงการสงเคราะห์ด้วยอำมิส ดังนี้^{๗๗}

๑. ช่วยเหลือญาติด้วยปัจจัย ๔ กล่าวคือ เมื่อญาติเกิดความยากจนขาดที่พึ่ง ช่วยเหลือ เขาด้วยการให้อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค

๒. การช่วยเหลือพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจพื้นฐาน ตัวอย่างเช่น ให้ทุนค้าขาย ให้เครื่องทุนแรงสำหรับทำมาหากิน เช่น ยานพาหนะ หรือ ให้สัตว์เลี้ยง เช่น วัว ควาย เป็ด ไก่

๓. ช่วยรักษาในยามเจ็บไข้ หรือเมื่อประสบอุบัติเหตุ เช่น การช่วยค่ารักษาพยาบาล การช่วยหายารักษาโรค การเย็บเย็บให้กำลังใจ

๔. ช่วยขจัดปัญหาความขัดแย้งทางสังคม เช่น ช่วยไกล่เกลี่ย ประนีประนอม ยอมความด้วยสันติวิธี เมื่อเกิดการทะเลาะวิวาท เกิดคดีความ

๕. ช่วยเหลือกิจการงานให้เกิดความสำเร็จ เช่น ช่วยสร้างบ้าน ช่วยทำไร่นา เก็บเกี่ยวข้าว ผลไม้

๖. ช่วยแบ่งเบาภาระหน้าที่การงาน เช่น ช่วยงานบุญกุศล งานอุปสมบท งานแต่งงาน เป็นต้น

การสงเคราะห์ด้วยธรรม หมายถึง แนะนำสั่งสอน ตักเตือน ชักชวนหมั่นญาติให้ปฏิบัติธรรม ด้วยให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา จนถึงให้บวชเรียนศึกษาพระธรรมวินัยในพระพุทธศาสนา ถือว่า การให้การสงเคราะห์ในลักษณะเช่นนี้ เป็นการแสดงความกตัญญูต่อญาติและแสดงความเอื้อเฟื้อเอาใจใส่สุขทุกข์ของญาติ ให้ความสำคัญต่อความคิดความรู้สึกของญาติ ด้วยความเคารพนับถือ ในฐานะบุคคลเป็นที่รักของตน จัดเป็นญาติสังคหะ การช่วยญาติ เป็นเหตุแห่งความรักนับถือประการหนึ่ง

แนวคิดเรื่องการสงเคราะห์ ในความหมายนี้สอดคล้องกับหลักการสงเคราะห์ในพระไตรปิฎกที่ว่า ,บรรดาการสงเคราะห์ด้วยอำมิสและการสงเคราะห์ด้วยธรรมะทั้งสองประการนี้ การสงเคราะห์ด้วยธรรมะย่อมประเสริฐกว่า^{๗๘}

^{๗๖} พ.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๙๘,๑๐๐/๔๗๓,๔๗๗.

^{๗๗} สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฺฐายี), มงคลในพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กิตติวรรณ, ๒๕๓๘), หน้า ๑๔๑.

^{๗๘} พ.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๙๘,๑๐๐/๔๗๓,๔๗๗.

สรุปได้ว่า ความหมายของการปฏิบัติหน้าที่ซึ่งเป็นพฤติกรรมทางพระพุทธศาสนา มี ๒ อย่าง คือ กตัญญูด้วยการการสงเคราะห์ด้วยวัตถุสิ่งของ รวบรวมประมวลจัดหาสิ่งของเครื่องใช้ จำเป็นในการดำรงชีวิต นำมาช่วยเหลือเกื้อกูลเอื้อเฟื้อ เป็นที่พึ่งที่อาศัย เป็นตัวอย่าง แบบอย่างในการดำเนินชีวิตประกอบด้วย สติปัญญา ยึดมั่นในกฎหมาย ประเพณี วัฒนธรรม ศีลธรรมอันประเสริฐ เป็นจุดมุ่งหมายเป้าหมายของชีวิต ยินดีในการอนุเคราะห์สงเคราะห์ ถวายทอดความรู้คู่คุณธรรมแก่ญาติพี่น้องว่าเป็นผู้อนุเคราะห์ สงเคราะห์ด้วยสิ่งที่เลิศสิ่งทีประเสริฐ สิ่งทีล้ำคุณค่าของชีวิต ในบรรดาการสงเคราะห์ทั้งสองนั้น การสงเคราะห์ด้วยการให้ความรู้ถือว่ามีคุณค่าสูงกว่าการสงเคราะห์ด้วยามิส เพราะเมื่อบุคคลมีสติปัญญาความรู้ ย่อมสามารถแสวงหาวัตถุได้ แต่วัตถุภายนอกนั้น ถ้าหากไม่มีปัญญารักษาแล้ว ย่อมหมดสิ้นไป

๒.๑.๕ คุณลักษณะของบุตริตา

บุตริตาแบ่งตามความสัมพันธ์ของบุคคลทั้ง ๒ สถานะ คือ สถานะของการเป็นบิดามารดาและสถานะของบุตริตา ซึ่งบุตริตามีหน้าที่ต้องปฏิบัติต่อบิดามารดาตามหลักจริยธรรมหากบุตริตาได้ปฏิบัติก็กล่าวได้ว่า เป็นสัตบุรุษ คือผู้กระทำการต่าง ๆ ได้ถูกต้องเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม บิดามารดาเป็นที่ตั้งแห่งวัตรปฏิบัติ เพื่อให้บุตรเป็นสัตบุรุษบุตริตาต้องรู้ความประสงค์ของบิดามารดาและสามารถกระทำตามความประสงค์ของบิดามารดาได้รู้ความเหมาะสมเป็นคนบำรุงเลี้ยงบิดามารดาพระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นสัตบุรุษ

สัตบุรุษเมื่อเกิดในตระกูลชื่อว่าเกิดประโยชน์เกื้อกูลและเพื่อความสุขแก่คนหมู่มากคือ แก่มารดาบิดา บุตร ภรรยา ทาส กรรมกร คนใช้ มิตร อำมาตย์ และสมณพราหมณ์ เปรียบเหมือนมหาเมฆทำข้าวกล้าทั้งปวงให้งอกงามชื่อว่ามีเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก^{๗๙} บุคคลที่เป็นสัตบุรุษนั้นต้องมีคุณธรรมแห่งความเป็นสัตบุรุษ ซึ่งเรียกว่าสัปปุริสธรรมมี ๗ ประการคือ

๑. เป็นธัมมัญญ คือผู้รู้จักเหตุ
๒. เป็นอรรถัญญ คือผู้รู้จักผล
๓. เป็นอรรถัญญ คือผู้รู้จักตน
๔. เป็นมัตตัญญ คือผู้รู้จักประมาณ
๕. เป็นกาลัญญ คือผู้รู้จักกาลเวลา
๖. เป็นปริสัญญ คือผู้รู้จักชุมชน
๗. เป็นบุคคลัญญ คือผู้รู้จักบุคคล^{๘๐}

^{๗๙} อนุช. (ไทย) ๒๒/๔๒/๖๗.

^{๘๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๓.

๒.๑.๖ หลักสัปปริสธรรม

สัปปริสธรรม (Qualities of a Good Man) หมายถึง ธรรมของคนดี หรือธรรมสำหรับผู้ที่ต้องการจะเป็นคนดี จัดเป็นหลักธรรมในระดับโลกียธรรม (Mundane States) คือธรรมสำหรับผู้ที่ยังข้องเกี่ยวอยู่ในกิเลส ตัณหา ราคะ กรรม วิบาก ซึ่งทำให้บุคคลต้องเวียน วาย ตาย เกิด อยู่ในสังสารวัฏ^{๘๑}

สัปปริสธรรมมีหลักการปฏิบัติทั้งสิ้น ๗ ประการดังนี้

๑) อัมมัญญตา (Knowing the law) หมายถึง ความเป็นผู้รู้จักเหตุ คือความรู้หลักการ รู้กฎเกณฑ์ รู้แบบแผนต่าง ๆ ที่เราเข้าไปเกี่ยวข้องไม่ว่าจะทำงานอะไร อยู่ที่ไหน นอกจากนี้ยังต้องรู้กฎเกณฑ์ของธรรมชาติสิ่งแวดล้อมอีกด้วย ผลอันเป็นผู้รู้จักเหตุจะทำให้รู้ว่าอะไรเป็นเหตุแห่งความเสื่อม ความเจริญ สามารถคาดการณ์ล่วงหน้าได้อย่างแม่นยำว่าจะเกิดเหตุการณ์อย่างไรขึ้น และมีสิ่งใดที่จะตามมาและไม่เป็นคนงมงายไร้เหตุผล

พระเมตธี ทัตตะซีโว กล่าวว่า ผู้ที่รู้จักเหตุควรเป็นคนที่ใฝ่การศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม อย่างน้อยจะต้องศึกษาให้รู้หลักธรรมเป็นสัมมาทิฐิ (การปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ) เสียก่อนเพื่อนำไปในการปฏิบัติได้ ต้องเป็นคนช่างสังเกตและควรเป็นผู้มีกัลยาณมิตร คือมีคนดีเป็นมิตร เมื่อมีทั้ง ๓ สิ่งคุณธรรมความเป็นผู้รู้จักเหตุจึงจะเกิด^{๘๒}

นวลเพ็ญ วิเชียรโชติ กล่าวว่า “หลักธรรมข้อนี้ฝึกให้เป็นนิสัยได้โดยฝึกคิดให้รอบคอบก่อนพูดหรือลงมือกระทำสิ่งใด ๆ ทุกครั้งเสมอ เมื่อเราสามารถคิดได้ล่วงหน้าว่า ถ้าหากเราพูดเช่นนี้ผลที่ตามมาจะเป็นไปในทิศทางสร้างสรรค์หรือทำลายมนุษยสัมพันธ์ เราก็ก่อนพูดหรือกระทำในสิ่งที่ดีงาม ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่นในการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข”^{๘๓}

๒) อตถัญญตา (Knowing the Meaning) ความเป็นผู้รู้จักอรรถ คือ ผล หมายถึงรู้ถึงความประสงค์หรือผลที่จะเกิดขึ้นสืบเนื่องจากการกระทำเหตุต่าง ๆ ผู้ที่รู้จักผลจะเป็นผู้ที่มีวิจารณญาณในการตัดสินใจที่ดี โดยอาศัยการมีความรู้ ความละเอียดและความช่างสังเกตเป็นหลักในการวิเคราะห์ การเป็นผู้รู้จักเหตุและผล รวมเรียกว่า ความเป็นผู้มีเหตุผลในการคิดและการกระทำ หมายถึง การคิดจากเหตุโยงไปหาผล (อัมมัญญตา) และการคิดจากผลกลับไปหาเหตุ (อตถัญญตา) การคิดแบบนี้จะทำให้เกิดความรู้เท่าทันเหตุการณ์ ซึ่งแบ่งเป็นการรู้เท่าทันการรู้ทัน ความรู้เท่าทันไว้

^{๘๑} ประสิทธิ์ ทองอุ่น. จิตวิทยาและพุทธศาสตร์. (สุรินทร์ : คณะมนุษยศาสตร์ สถาบันราชภัฏสุรินทร์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๑๗.

^{๘๒} พระเมตธี ทัตตะซีโว. สัปปริสธรรม. (กรุงเทพมหานคร : คณะทำงานบัณฑิต ชมรมพุทธศาสตร์. ๒๕๓๑), หน้า ๑๗.

^{๘๓} นวลเพ็ญ วิเชียรโชติ. ปริศนาธรรมเรื่องใครผิด. (กรุงเทพมหานคร : ศีกษิตสยาม. ๒๕๒๗), หน้า ๒๖.

ป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาเกิดขึ้น ความรู้ทันมีไว้สำหรับแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า คนมีธรรมทั้ง ๒ ประการนี้เรียกว่าเป็นคนมีเหตุมีผล ลักษณะของคนที่มีเหตุมีผลย่อมมีคุณลักษณะประจำตัว ๒ ประการคือ

๒.๑ เชื่อในสิ่งที่มีเหตุผล โดยใช้ปัญญาพิจารณาให้รอบคอบ

๒.๒ ทำงานด้วยเหตุผล การทำงานที่วุ่นวายหมายถึง การศึกษา ปฏิบัติ การปกครอง การสังคม การตัดสินใจ ฯลฯ จะดูใครจะว่าใคร จะติจะชม จะลงโทษ จะให้ความดี ความชอบ จะต้องยึดเหตุผลที่ถูกที่ควรเป็นใหญ่ ไม่ถืออารมณ์หรืออคติเป็นเกณฑ์ เพราะเหตุผลเป็นหลักที่ถูกต้องและยุติธรรมแน่นอน

๓) อัตตัญญูตา (Knowing Oneself) ความเป็นผู้รู้จักตน หมายถึง รู้จักตนเอง รู้จักภาวะที่ตนเองเป็น และรู้ฐานะที่ตนมี การรู้จักตนเองคือรู้ความเด่นและความด้อยของตนเอง การรู้ความเด่นก็เพื่อทำงานที่เหมาะสมกับความสามารถของตน การรู้ความด้อยก็เพื่อทำงานที่เหมาะสมกับความสามารถของตน การรู้ความด้อยก็เพื่อแก้ไขข้อบกพร่องของตน คนที่รู้จักตนแล้วก็สามารถวางแผนให้เหมาะสมได้ไม่ยาก

การรู้จักภาวะของตน คือการรู้ว่าเรากำลังสวมบทบาทของ “การเป็นใคร” เป็นลูก เป็นเพื่อน เป็นลูกน้อง เป็นหัวหน้า แล้วปฏิบัติหน้าที่ตามภาวะนั้น ๆ อย่างถูกต้อง การรู้จักฐานะคือการที่เรารู้ว่าตนมีความรู้ความสามารถ มีศีลธรรม กำลังกาย การศึกษา ความเชื่อมั่นในตนเอง ฯลฯ มากน้อยเพียงไร เพื่อให้เราวางแผนได้ถูกต้อง การช่วยให้รู้จักตนเองดีพอสมควรมีวิธีที่จะเป็นผู้รู้จักตนดังนี้

๓.๑ หมั่นพิจารณาตนเองและการกระทำของตนเอง ตลอดจนเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละวัน ต้องใช้เวลาว่างทบทวนว่าตนทำอะไรบ้าง พุดอะไรบ้าง เป็นการเสียหายแก่ตนและผู้อื่นหรือไม่

๓.๒ เมื่อสำรวจตนเองแล้วเห็นว่าสิ่งใดผิดหรือบกพร่องไป ก็สารภาพแก่เพื่อน หรือผู้ใหญ่เสียว่าตนทำสิ่งที่ไม่ถูกต้องและสัญญาว่าจะไม่ทำอีก การทำเช่นนี้จะช่วยให้ละอายที่ผิดสัญญา จะระมัดระวัง หมายถึงคิดก่อนทำ และพิจารณาให้เหมาะสมกับตนเองมากขึ้น

๓.๓ ยอมให้ผู้ที่ตนไว้วางใจหรือเคารพนับถือซักถามเตือนแนะนำ เมื่อเห็นตนทำผิดหรือบกพร่องเพื่อที่จะได้รู้ตนก่อนที่จะสายเกินแก้ ควรแจ้งความจำนงค์ของตนต่อเพื่อสนิทที่ไว้วางใจว่าตนยินดีรับฟัง ขอให้ช่วยเป็นกระจกเงาให้ตนเองรู้จักตนเองด้วย

๔) มัตตัญญูตา (Knowing how to be Temperate) ความเป็นผู้รู้จักประมาณ หมายถึง รู้จักความพอดีพอเหมาะ ความพอดีไม่มีเครื่องชั่ง ตวง วัด นอกจากจะเอาใจที่ละเอียด สุขุม ความมีปัญญา ความรอบคอบไปวัด ความพอดีมีได้ขึ้นอยู่กัเหตุผลส่วนตัวหรือความชอบของแต่ละคน แต่ขึ้นอยู่กับการกำหนดเป้าหมายให้ชัดเจนก่อน เปรียบเหมือนการสอยมะม่วงบนต้นไม้ที่สูงผู้สอยต้องใช้ไม้ที่ยาวจึงจะสอยได้พอดี เป็นต้น การเป็นผู้รู้จักประมาณประกอบด้วย ๖ ประการคือ

๔.๑ รู้จักประมาณในการแสวงหา หมายถึง แสวงหาการประกอบอาชีพเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบ

๔.๒ รู้จักประมาณในการรับ หมายถึง การรับมาแต่สิ่งที่ไม่มิโทษและรับมาแต่เพียงพอแก่ความต้องการ

๔.๓ รู้จักประมาณในการบริโภค หมายถึง การพิจารณาก่อนบริโภค เว้นสิ่งที่มีโทษ บริโภคแต่ตามความจำเป็นให้พอดีแก่ฐานะของตน

๔.๔ รู้จักประมาณในบุคคล หมายถึง การประพฤติดนต่อผู้ที่เกี่ยวข้องกับด้วยสมฐานะสมวัย และลักษณะนิสัยธรรมชาติของบุคคลนั้น ๆ

๔.๕ รู้จักประมาณในธรรม หมายถึง การประพฤติดนอยู่ในระเบียบ วินัย กฎหมาย วัฒนธรรม ขนบประเพณี

๔.๖ รู้จักประมาณในเหตุการณ์ หมายถึง ความเข้าใจในสถานการณ์ที่เกิดขึ้น หรือที่ตนประสบอยู่ แล้วปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามกาลเทศะ

๕) กาลัญญตา (knowing the Proper Time) ความเป็นผู้รู้จักกาล หมายถึง การรู้จักบริหารเวลาให้เหมาะสม พึงรู้สึกตัวและพิจารณาเสมอว่ากาลเวลาใดควรจะปฏิบัติอย่างไรจึงจะเป็นการถูกต้องและเหมาะสม รู้ว่าเวลาทุกนาที่มีคุณค่า ลักษณะการใช้เวลาแบ่งเป็น ๔ ระดับคือ

๕.๑ ทำให้ทันเวลา หมายถึง ถ้าทำอะไรไม่ทันเวลาแล้วสิ่งที่ตั้งเป้าหมายเอาไว้ มักจะล้มเหลว

๕.๒ ทำให้ถูกเวลา หมายถึง การสังเกตและใช้ปัญญาพิจารณาว่า สิ่งใด งานใด ควรจะปฏิบัติก่อนหลัง ณ เวลาใด

๕.๓ ทำตามเวลา หมายถึง ของบางอย่างถูกกำหนดตายตัวเลื่อนไม่ได้ก็ต้องปฏิบัติตามเวลานั้น ๆ ศัพท์ทางพระเรียกว่า “อภิลักขิตกาล” คือ กาลที่ต้องทำให้ตามเวลา

๕.๔ ทำงานให้ตรงเวลา หมายถึง การทำงานให้เสร็จและบรรลุจุดหมายตามเวลาที่กำหนดเอาไว้ ถ้าล่าช้าจะทำให้เสียงานและเสียคน

๖) ปริสัญญุตตา (Knowing the Assemble) ความเป็นผู้รู้จักชุมชน หมายถึง การรู้จักสังคมนั่นเอง เมื่อบุคคลเข้าไปอยู่ในสังคมใดก็รู้จักพิจารณาถึงขนบธรรมเนียม จารีต ประเพณี ค่านิยม ฯลฯ แล้ววางตัวไม่ให้ขัดแย้งกับวัฒนธรรมของสังคมนั้น ๆ การไม่ทำตนเป็นคนขวางโลกเป็น การป้องกันการกระทำที่ไม่เหมาะสมอันจะก่อให้เกิดความเข้าใจผิด ความรังเกียจและการทะเลาะเบาะแว้ง

พระราชปัญญานันทมุนี (ปัญญานันทภิกขุ) กล่าวว่า “เมื่อบุคคลเข้าไปอยู่ในชุมชนต้องรู้ว่า ที่นั่นเป็นที่ประชุมของคนดีหรือไม่ดีและเมื่อเข้าไปแล้วก็ต้องรู้ว่า เขาประชุมกันด้วยเรื่องอะไรมี

ประโยชน์มีโทษอย่างไร ควรเข้าใกล้หรืออยู่ห่าง ซึ่งสำคัญมากโดยเฉพาะในสังคมปัจจุบัน และการไปในที่ประชุมก็ควรแต่งกายให้พอเหมาะสมแก่ที่ประชมนั้น ๆ ด้วย”^{๘๔}

นวลเพ็ญ วิเชียรโชติ กล่าวว่า “การเป็นผู้รู้จักชุมชนโดยพึงระลึกตัวและพิจารณาเสมอว่า ควรพูด ควรประพฤติ ควรปฏิบัติ ควรแสดงกิจกรรมอย่างไรต่อชุมชนนั้น ๆ จึงจะเป็นการชอบทั้งทางโลกและทางธรรม”^{๘๕}

๗) บุคลิกลักษณะ (Knowing the Individual) ความเป็นผู้รู้จักบุคคล หมายถึง การเป็นผู้รู้จักเลือกคบบุคคล วิธีเลือกคือ แยกบุคคลออกเป็น ๒ กลุ่มคือ กลุ่มที่อยากเป็นบุคคลผู้ประเสริฐ (คนดี) และกลุ่มที่มีพฤติกรรมตรงข้าม (คนไม่ดี) เมื่อรู้จักคัดเลือกแล้วก็เลือกคบเฉพาะคนดี นอกจากนี้ยังรวมถึงความสามารถในการดูนิสัยใจคอคน เพื่อใช้งานหรือสั่งสอนให้เหมาะสมกับนิสัยใจคอของคนด้วย วิธีการเลือกคบคนเป็นมิตรพิจารณาได้ดังนี้

๗.๑ พฤติกรรมหรืออากัปกิริยา

๗.๒ ค่านิยมหรือทัศนคติ

๗.๓ ประวัติของบุคคลเช่น ชาติตระกูล ประเพณี ความประพฤติ การศึกษา

๗.๔ การประกอบอาชีพ

๗.๕ ความเป็นเพื่อนของผู้นั้น

นวลเพ็ญ วิเชียรโชติ กล่าวว่า การเป็นผู้รู้จักบุคคลโดยพึงรู้สึกตัวและพิจารณาเสมอว่า^{๘๖}

๑) เราควรรู้จักคบคนดี หลีกหนีการคบคนชั่ว

๒) เราควรรู้จักเลือกเคารพคน คนไหนดีมีคุณธรรมก็ควรเคารพ คนไหนชั่วไร้คุณธรรมเราก็ไม่ควรเคารพ

๓) เราควรรู้จักเลือกในการไว้วางใจคน คนที่เราไว้วางใจได้คือคนที่มีคุณธรรม ใจซื่อ ถื่อคำสัตย์และมีความรับผิดชอบหน้าที่

๔) เราควรรู้จักเลือกคนในการให้ความเชื่อถือ คนที่น่าเชื่อถือได้มักเป็นคนที่มี ศักดิ์ศรี มีความรู้ความสามารถ มีประสบการณ์และเป็นผู้ที่ประพฤติปฏิบัติธรรมอันเป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น

๕) เราควรรู้จักเลือกว่าคนไหนเราควรให้ความช่วยเหลือ ผู้ที่เราสมควรให้ความช่วยเหลืออย่างยิ่งคือผู้ที่ไม่สามารถช่วยตนเองได้ โดยมีหลักในการช่วยเหลือเขาเพื่อให้เขาช่วยตนเองได้มากที่สุด

^{๘๔} พระราชปัญญานันทมุนี (ปัญญานันทภิกขุ). หนังสือส่งเสริมการอ่านคำบรรยายวิชาพุทธศาสนา. (กรุงเทพมหานคร : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. ๒๕๒๐), หน้า ๒๔๓.

^{๘๕} นวลเพ็ญ วิเชียรโชติ. ปรศนาธรรมเรื่องใครผิด. หน้า ๒๘.

^{๘๖} เล่มเดียวกัน. หน้า ๒๙ - ๓๐.

๖) เราควรเลือกประเพณีปฏิบัติต่อบุคคลต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับฐานะ โอกาสและสถานที่

๗) ในการบริหาร เราจำเป็นต้องรู้ว่าคนชนิดใดเหมาะสมกับงานอะไร แล้วพยายามเลือกคนให้เหมาะกับงาน โอกาสและสถานที่ ก็จะช่วยให้การบริหารงานต่าง ๆ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

การนำหลักสัปปริสธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวัน

หลักธรรมในพระพุทธศาสนาส่งผลดีต่อผู้ปฏิบัติตามเสมอโดยเฉพาะในการดำเนินชีวิตประจำวันและการทำงาน ดังนั้นจึงควรถามตนเองเสมอว่า^{๘๗}

- ๑) ท่านคือใคร
- ๒) มีความสามารถแค่ไหน
- ๓) ใช้อารมณ์หรือเหตุผลในการทำงานหรือการดำเนินชีวิต
- ๔) เวลาไหน ขณะนี้เราควรทำอะไรก่อนหลัง
- ๕) ชุมชนเราพร้อมหรือยัง
- ๖) เข้าใจความแตกต่างของเพื่อน ๆ หรือไม่

ถ้าตอบปัญหาเหล่านี้ได้การปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ ก็จะเกิดขึ้นตามลำดับจนเป็นผู้สมบูรณ์ที่สุด

นอกจากนี้ยังมีบัณฑิตบัญญัติ คือข้อที่ท่านสัทบุรุษบัญญัติไว้หรือบัญญัติสำหรับคนดีมี ๓ ประการ คือ^{๘๘}

- ๑) ทาน คือการให้
- ๒) ปิพพชชา คือการถือบวช
- ๓) มาตาปิตุอุปัฏฐาน คือการบำรุงมารดาบิดา

การเลี้ยงดูมารดาบิดานั้นต้องรู้เวลาไหนควรเวลาไหนไม่ควร เช่นบิดามารดาที่ซรา สุขภาพไม่ดีต้องการอาหารที่อ่อน ๆ เคี้ยวง่ายย่อยง่าย เป็นต้น เป็นบุตรที่อ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่ ในตระกูล ได้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย หรือบิดามารดาของตน บุตรควรเป็นคนมีสัมมาคารวะรู้จักกาลที่ต้องเคารพกราบไหว้ บอกกล่าวเมื่อออกจากบ้านว่าไปไหนมาไหนไปกับใครไปเพื่ออะไร สถานที่ที่ไปเสี่ยงต่อภัยใด ๆ หรือไม่และจะกลับมาเมื่อไรก็แจ้งให้บิดามารดาทราบ จะช่วยลดความกังวลทุกข้อใจเมื่อบิดามารดาไม่เห็นบุตรอันเป็นที่รักอยู่บ้าน หากไม่สามารถกลับมาตามที่บอกไว้ได้ก็ควรใช้สื่อสาร เช่น

^{๘๗} กรมการศาสนา. ธรรมวิภาคบรรยายสำหรับนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นตรี. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา. ๒๕๒๕), หน้า ๔๑.

^{๘๘} อัง.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๔๕/๒๐๗.

โทรศัพท์ โทรมาบอกให้ทราบ และเมื่อกลับเข้าบ้านก็บอกให้ท่านทราบว่ากลับมาแล้วบิดามารดาจะได้สบายใจ

การสนทนากับบิดามารดาควรเป็นไปด้วยถ้อยคำที่นุ่มนวลสุภาพแฝงไปด้วยความเคารพ รัก ไม่ใช่วาจาที่ก่อให้เกิดความสะเทือนใจ หรือกล่าววาจาเท็จ ส่อเสียด คำหยาบ และคำเพ้อเจ้อกับบิดามารดา เป็นผู้ที่จะรับอารมณ์ได้ ไม่แสดงอาการก้าวร้าวใส่บิดามารดาอดทนต่อคำวักว้าย ตักเตือนของบิดามารดาได้ พระพุทธองค์ตรัสลักษณะของสัตบุรุษ โดยยกคำกล่าว ของเทพชั้นดาวดึงส์ ว่าเทพชั้นดาวดึงส์กล่าวถึงนรชนผู้เลี้ยงมารดาและบิดามีปกติประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลเจรงจาแต่คำอ่อนหวาน สมานมิตร ละคำส่อเสียดประกอบในอุบายกำจัดความตระหนี่ มีวาจาสัตย์ครอบงำความโกรธได้นั้นแล้ว เป็นสัตบุรุษ^{๘๙}

การเป็นสัตบุรุษของบุตรธิดานั้นจะเห็นได้อย่างชัดเจน หากบุตรธิดานั้นมีคุณธรรมที่สำคัญอีกประการหนึ่งในตน คุณธรรมนี้ คือ ความกตัญญูกตเวที คือ รู้บุญคุณ ความดีของบิดามารดา กตเวที คือ การตอบแทนบุญคุณความดีของบิดามารดา ผู้ที่มีคุณธรรมนี้จะปฏิบัติตามหลักพุทธจริยธรรมอื่นๆ ได้ดี และเหมาะสมกับสถานะของตน หากไม่มีคุณธรรมแล้ว บุตรธิดานั้นเรียกได้ว่าเป็นอสัตบุรุษ เพราะสัตบุรุษกับอสัตบุรุษนั้นมีความแตกต่างกันที่มีความกตัญญูกตเวทีกับไม่มีความกตัญญูกตเวที เช่น พุทธดำรัส ว่า

“ภูมิอสัตบุรุษ เป็นอย่างไรคือ อสัตบุรุษเป็นคนอกตัญญู เป็นคนอกกตเวที ความเป็นคนอกตัญญู ความเป็นคนอกกตเวที อสัตบุรุษทั้งหลายสรรเสริญ ความเป็นคนอกตัญญู และความเป็นคนอกกตเวที ทั้งหมดนี้เป็นภูมิอสัตบุรุษ

ภูมิสัตบุรุษ เป็นอย่างไร คือ สัตบุรุษเป็นคนกตัญญู เป็นคนกตเวที ความเป็นคนกตัญญู ความเป็นคนกตเวทีสัตบุรุษทั้งหลายสรรเสริญ ความเป็นคนกตัญญู และความเป็นคนกตเวที ทั้งหมดนี้เป็น ภูมิสัตบุรุษ”^{๙๐}

สัตบุรุษเมื่อเกิดในตระกูล ชื่อว่าเกิดเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก คือ มารดา บิดา บุตร ภรรยา ทาส กรรมกร คนใช้ มิตร อำมาตย์ และสมณพราหมณ์”^{๙๑}

^{๘๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๔๘/๓๗๗.

^{๙๐} อ.ท. (ไทย) ๒๐/๓๓/๗๗.

^{๙๑} อ.ป. (ไทย) ๒๒/๔๒/๖๖ - ๖๗.

อัสตบุรุษ เป็นคนนอกตัณญู ไม่รู้บุญคุณที่บุคคลอื่นกระทำต่อตน ไม่พยายามที่จะรับรู้การกระทำที่ติงามของบุคคลที่กระทำกับตน การกระทำเช่นนี้ บุคคลที่มีความรู้สึกแบบเดียวกันย่อมมีความเห็นที่สอดคล้องกัน กลายเป็นกลุ่มคนนอกตัณญูกตเวที ที่ไม่ก่อประโยชน์ให้เกิดกับบุคคลอื่นนอกจากตัวเอง และพวกพ้องของตนเอง

ส่วนสัทบุรุษเป็นคนกตัญญูกตเวที รู้บุญคุณที่บุคคลอื่นกระทำกับตนแล้วกระทำการตอบแทนโดยไม่เห็นแก่ตัว ย่อมแสวงหาโอกาสในการตอบแทนบุคคลผู้มีคุณ สัทบุรุษ จึงเป็นบุคคลที่เกิดมาเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่บุคคลทั้งหลายมีมารดาบิดา เป็นต้น บุคคลเป็นอัสตบุรุษนั้นจะได้รับผลของการกระทำที่ต่างกัณดั่งมีพระพุทธรังคารสัไว้ดั่งนี้คนพาลผู้ไม่เฉียบแหลม เป็นอัสตบุรุษประกอบด้วยธรรม ๓ ประการนี้แล

๑. กายกรรมที่มีความเบียดเบียน
๒. วาจากรรมที่มีความเบียดเบียน
๓. มโนกรรมที่มีความเบียดเบียน

ย่อมบริหารตนให้ถูกกัจจัต ถูกทำลาย มีความเสียหายถูกผู้รู้ติเตียนและประสพ สิ่งที่ไม่ใช่บุญเป็นอันมาก บัณชิตผู้เฉียบแหลม เป็นสัทบุรุษ ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ

๑. กายกรรมที่ไม่มีความเบียดเบียน
๒. วาจากรรมที่ไม่มีความเบียดเบียน
๓. มโนกรรมที่ไม่มีความเบียดเบียน

ย่อมบริหารตนไม่ให้ถูกกัจจัต ไม่ให้ถูกทำลาย ไม่มีความเสียหาย ไม่ถูกผู้รู้ติเตียน และประสพบุญเป็นอันมาก^{๙๒}

อัสตบุรุษเป็นบุคคลที่เขลาไม่ฉลาดเฉียบแหลมเชื่องง่าย ไร้หลักการและเหตุผลที่ติงาม จึงมักถูกชักชวนไปกระทำสิ่งที่ไม่ดีโดยไม่รู้เท่าทัน กลายเป็นผู้ประพฤติดิในบิตามารดา โดยประการต่าง ๆ มิไม่เชื่อฟัง ทะเลาะวิวาทกับบุคคลในบ้าน หรือกับบิดาหรือมารดา บางครั้งอาจประทุษร้ายบิดาหรือมารดาให้ได้รับความเจ็บปวด บางคนอาจกระทำปิตุฆาต หรือมาตุฆาตได้เมื่อตนถูกความเห็นผิดเข้าครอบงำ เช่น พระเจ้าอชาตศัตรู ผู้กระทำปิตุฆาต ในสมัยพุทธกาล แม้ต่อมาจะมีความเห็นถูกต้อง มีศรัทธา ได้รับธรรมจากพระพุทธเจ้าก็ไม่สามารถบรรลุธรรมได้เพราะผู้กระทำปิตุฆาตมาตุฆาตนั้นห้ามสวรรค์ ห้ามนิพพาน บุตรเช่นนี้เป็นคนที่กระทำให้ตนประสบบาปอย่างมาก

ส่วนสัทบุรุษผู้ฉลาดเฉียบแหลมประพฤติปฏิบัติถูกต้องในบิตามารดา มีการเลี้ยงดูเป็นต้น โดยประการต่าง ๆ เป็นคนมีหลักการ มีเหตุผล และมีสติปัญญา ย่อมกระทำสิ่งที่ปราศจากโทษบุคคลอื่นรู้แล้วสรรเสริญ เช่น สุวรรณสาม ผู้เลี้ยงบิตามารดาที่ตาบอด แม้ถูกทำร้ายก็ได้รับการช่วยเหลือให้

^{๙๒} อด.ติง. (ไทย) ๒๐/๘ - ๙/๑๔๖ - ๑๔๗.

พันภัย แม้ในสังคมไทยบุคคลผู้มีความกตัญญูทเวทิตที่โดดเด่นก็มีให้ประจักษ์ ผู้ตั้งตนอยู่ในความกตัญญูทเวทิต จึงประสบบุญ ความดีไม่น้อยเช่นกัน ความเป็นคนดีหรือไม่ดีนั้นใช้ความกตัญญูทเวทิตเป็นเครื่องวัด หรือเครื่องหมายให้คนรู้ มีพระบาลีว่า นิमितฺตํ สาธุ รูปานํ กตญฺญู กตเวทิตา แปลความว่า ความกตัญญูทเวทิตเป็นเครื่องหมายของคนดี การวัดบุตรธิดาว่าเป็นคนดีหรือไม่ดี จึงวัดที่การทำหน้าที่ตอบแทนคุณมารดาบิดา ดังที่ **ทวิ บุญยกเหตุ** ได้กล่าวถึงความกตัญญูไว้ว่า ความกตัญญูหมายถึง การรู้คุณ การสนองคุณคน หรือ การมีน้ำใจรำลึกถึงอุปการคุณที่ตนได้รับ ด้วยความสำนึกในบุญคุณ ความกตัญญูต่อพ่อแม่ นับว่าเป็นยอดของความกตัญญู นอกจากนั้นแล้ว ยังต้องมีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณคนอื่น ๆ อีก ผู้ที่ให้ความช่วยเหลืออุปการะนี้ ได้ชื่อว่า “ผู้มีพระคุณ” ผู้ได้รับความช่วยเหลือควรจะต้องรำลึกถึงอยู่เสมอ จะลืมเสียไม่ได้เลย และควรต้องหาทางตอบแทนบุญคุณในเมื่อมีโอกาสการสนองคุณนั้นทำได้หลายวิธี ไม่ใช่จะต้องกอบโกยเงินทองหรือข้าวของมาให้เพื่อเป็นการตอบแทน ที่สำคัญก็คือการตอบแทนทางจิตใจ เมื่อถึงคราวที่ผู้เคยทำบุญคุณให้แก่ตน ตกอยู่ในฐานะที่ต้องการความช่วยเหลือ ก็ต้องให้ความช่วยเหลือเป็นอย่างดีตามกาลเทศะ ตามกำลังความสามารถของตนที่จะทำได้ จะโดยทางกำลังทรัพย์ กำลังความคิด หรือกำลังแรงงาน ก็ได้แล้วแต่กรณี ผู้ที่มีจิตใจเช่นนี้ ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีมีความกตัญญูรู้คุณคน ถ้าเราคิดจะอุปการะหรือช่วยเหลือคนอื่นแล้ว เราไม่ควรจะหวังผลตอบแทนเลยเป็นอันขาด ให้ถือเป็นอุดมคติไว้ในใจเสมอว่า เราแบ่งความสุขที่เรามีอยู่ให้แก่คนอื่น หรือช่วยคนอื่นให้เขามีความสุข เพียงเท่านั้นก็พอแล้ว สรุปความว่า ๑. ถ้าใครทำบุญคุณให้แก่ เรา ๆ ต้องรำลึกถึงความดีของเขาอยู่เสมอ โดยไม่มีวันลืม และต้องพยายามสนองคุณเขาเมื่อมีโอกาส ๒. ถ้าเราจะทำบุญคุณให้แก่ใคร อย่าหวังการตอบแทนจากเขาเลยแม้แต่น้อย ให้คิดเสียว่าเราทำเพื่อแบ่งความสุขให้คนอื่น เป็นการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์^{๙๓}

สรุปได้ว่า สัตบุรุษเป็นคนกตัญญูทเวทิต รั้งบุญคุณที่บุคคลอื่นกระทำกับตนแล้วกระทำการตอบแทนโดยไม่เห็นแก่ตัว ย่อมแสวงหาโอกาสในการตอบแทนบุคคลผู้มีคุณ สัตบุรุษ จึงเป็นบุคคลที่เกิดมาเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่บุคคลทั้งหลายมีมารดาบิดา คือ รั้งบุญคุณ ความดีของบิดามารดา กตเวทิต คือ การตอบแทนบุญคุณความดีของบิดามารดา ผู้ที่มีคุณธรรมนี้จะปฏิบัติตนตามหลักพุทธ จริยธรรมอื่นๆ ได้ดี เป็นต้น บุคคลเป็นอสัตบุรุษนั้นจะได้รับผลของการกระทำที่ต่างกัน ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการนี้

๑. กายกรรมที่มีความเบียดเบียน
๒. วาจากรรมที่มีความเบียดเบียน
๓. มโนกรรมที่มีความเบียดเบียน

๒.๒ โรงเรียนวัดหงส์ปทุมาวาส จังหวัดปทุมธานี

^{๙๓} ทวิ บุญยกเหตุ, **พ่อสอนลูก**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, ๒๕๒๔), หน้า ๓๔-๓๗.

โรงเรียนวัดหงส์ปทุมาวาส ตั้งอยู่เลขที่ ๓๕/๑ ถนนเกรณาวัฒน์ ตำบลบางปรอก อำเภอเมืองปทุมธานี จังหวัดปทุมธานี รหัสไปรษณีย์ ๑๒๐๐๐ เปิดสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลปีที่ ๑ ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ เนื้อที่ ๓ ไร่ เขตพื้นที่บริการ ตำบลบางปรอก อำเภอเมืองปทุมธานี จังหวัดปทุมธานี

๒.๒.๑ ประวัติโรงเรียนโดยย่อ

โรงเรียนวัดหงส์ปทุมาวาส ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๕ ชื่อโรงเรียน ประชาบาล ตำบลบางปรอก อำเภอบางกระดี จังหวัดปทุมธานี เดิมตั้งอยู่ที่วัดโสภารามแล้วย้ายมาเรียนที่ ศาลาการเปรียญ วัดหงษ์ปทุมาวาส ต่อมาย้ายไปเรียนที่สำนักงานเทศบาลเมืองปทุมธานีแล้วกลับมาเรียนที่อาคารหลังที่ ๑ ซึ่งเป็นอาคารถาวรแบบ ป.๑ สองชั้น ๖ ห้องเรียน จัดสร้างโดยเทศบาลเมืองปทุมธานี ตั้งอยู่ในบริเวณวัดหงษ์ปทุมาวาส เมื่อครั้งหลวงสารการ เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดปทุมธานี นายเลื่อน ราษฎร์นิยม เป็นนายกเทศมนตรี และ นายนิทัศน์ ธงชัย เป็นปลัดเทศบาล เริ่มทำการก่อสร้างตั้งแต่วันที่ ๒๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๒ แล้วเสร็จเมื่อวันที่ ๑๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๕ จนเมื่อวันที่ ๑๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๕ รวมเวลาก่อสร้าง ๓ ปี สิ้นเงิน ๕,๔๖๐ บาท โดยที่ทางเทศบาลเป็นผู้ก่อสร้าง ในชั้นแรกมีชื่อว่า “โรงเรียนเทศบาล ๑ (บางปรอก)” ต่อมาปี พ.ศ. ๒๔๘๕ ทางราชการได้ปรับปรุงขนานนามชื่อ โรงเรียนเทศบาลประชาบาลใหม่ จึงได้ชื่อว่า “โรงเรียนวัดหงส์ปทุมาวาส”

๒.๒.๒ ประวัติวัดหงษ์ปทุมาวาส

วัดหงษ์ปทุมาวาส เดิมชื่อ “วัดหงษา” ได้เปลี่ยนชื่อใหม่เป็นวัดหงษ์ปทุมาวาส เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ ตั้งอยู่บนริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาด้านตะวันออก ฝั่งเดียวกับที่ตั้งศาลากลางจังหวัดปทุมธานี ห่างจากศาลากลางจังหวัดปทุมธานีทางทิศตะวันออก ประมาณ ๒ กิโลเมตร อยู่ในเขตที่ตั้งตำบลบางปรอก ในเขตเทศบาลเมืองปทุมธานี อำเภอเมืองปทุมธานี ประวัติความเป็นมาของวัดคือ เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๑๗ ในรัชกาลสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี เจ้ากรุงอังวะกษัตริย์ของพม่า ได้ทรงเห็นว่าไทยมีกำลังแข็งกล้าขึ้นคิดจะปราบพระเจ้ากรุงธนบุรี จึงทรงสั่งให้เตรียมทัพที่จะยกมาปราบ โดยให้ประกันหัวเมืองมะตะมะ เกณฑ์พวกราษฎรยกกองทัพมาทางด้านเจดีย์สามองค์ ประกันหัวเมืองจึงให้เจ้าพระยาแจ้ง พระยาคุณะตะแสง เป็นกองทัพหน้ากับไพร่พล ๓,๐๐๐ คนให้แพกัจจาเป็นแม่ทัพมาตั้งค่ายนำทางและปลุกยั้งฉาง ลำเลียงเสบียงอาหารมาเสียก่อน ต่อมาประกันหัวเมืองกับไพร่พล อีก ๗,๐๐๐ คน ได้ยกกองทัพตามมาเมื่อทราบว่ามีกองทัพและสมิงรามัญได้นำพลไปทำยุ่งฉางกันหมดประกันหัวเมืองจึงฉวยโอกาสเก็บเงินทองช้างของ ข้าราชการนายทัพนายกองและสมิงรามัญ ไพร่พลได้รับความเดือดร้อนเป็นอย่างมาก ตะละเกิง จึงมีหนังสือไปถึงพระยาแจ้งและสมิงรามัญว่าให้เร่งกองทัพมาโดยเร็ว พระยาแจ้งและพระยาคุณะตะแสงและสมิงรามัญ พร้อมกับจับแพกัจจาซึ่งเป็นแม่ทัพพม่าฆ่า

เสียแล้วยกกองทัพกลับเมืองเมะตะมะ ส่วนประกันห่วนได้ลงเรือหลบหนีไปเมืองร่างกุ้ง พระยาเจ่งพร้อมด้วยสมิงรามัญยกกองทัพติดตามไปพบกองทัพหน้าของอะวุ่นก็ จึงได้ทำการสู้รบกันเต็มความสามารถแต่ก็สู้ไม่ได้จึงแตกหนีลงมาเมืองเมะตะมะ ได้พาครอบครัวมอญอพยพมากรุงธนบุรี เมื่อหวังพึ่งพระบรมโพธิสมภารพระเจ้ากรุงธนบุรี พระองค์จึงทรงโปรดเกล้า ฯ ให้ครอบครัวมอญที่มา กับพระยาเจ่งพักอาศัยอยู่เมืองสามโคกบ้างและเมืองนนทบุรีบ้าง ตามประวัติดังกล่าวจึงเข้าใจ "วัดหงษา" คงสร้างขึ้นสมัยนี้ส่วนผู้ที่ริเริ่มสร้างไม่ปรากฏหลักฐานแม้มีสิ่งน่าเชื่อถือได้ อันเป็นสัญลักษณ์ของชาวมอญได้ปลูกสร้างไว้ในบริเวณดั้งเดิมคือ เสาหงส์ และตัวหงส์บนยอดเสา ซึ่งหมายถึง หงสาวดี ซึ่งเคยเป็นเมืองหลวงของมอญ ในเทศกาลตรุษสงกรานต์จะมีประเพณีแห่หางหงส์ของชาวมอญเป็นประจำทุกปี เพื่อระลึกถึงเมืองหงสาวดี และอีกอย่างหนึ่งที่น่าบ่งชี้ว่าเป็นมอญสร้างคือ เจดีย์ทรงมอญจำลองแบบเจดีย์จัตตะกอง อีกอย่างหนึ่งคือ วิหารจำลองมาจากกรุงหงสาวดี หลังคาเป็นชั้นๆ มีลวดลายสวยงามวัดดังกล่าวเป็นเครื่องยืนยันได้ว่า วัดหงษ์ปทุมมาวาสได้สร้างขึ้นในสมัยกรุงธนบุรี แต่วัดอุสสถานเหล่านี้ได้รื้อถอนออกไปหมดแล้ว คงเหลือแต่เจดีย์กับเสาหงส์เท่านั้น วัดหงษ์ปทุมมาวาส มีเนื้อที่จำนวน ๑๑ ไร่ ๓ งาน ๓๒ ตารางวา

๒.๒.๓ ประวัติเจ้าอาวาส

- ๑) ลำดับที่ ๑- ๔ ไม่ปรากฏนาม
- ๒) ลำดับที่ ๕ พระอธิการทอง (โต)
- ๓) ลำดับที่ ๖ พระอุปฌาย์ กรุด เจ้าคณะตำบลบางปรอก ถึง พ.ศ. ๒๔๖๒
- ๔) ลำดับที่ ๗ พระอธิการชม พ.ศ. ๒๔๖๓ -๒๔๗๕
- ๕) ลำดับที่ ๘ พระอธิการกลิ้ง เวชชะ พ.ศ.๒๔๗๖-๒๔๗๙
- ๖) ลำดับที่ ๙ พระครูปทุมวรคุณ (เอี่ยม ปญญาทีโป) เจ้าคณะตำบลบางปรอก พ.ศ. ๒๔๘๑-๒๕๓๑
- ๗) ลำดับที่ ๑๐ พระครูปทุมวรคุณ (ณรงค์ อควณโณ) พ.ศ. ๒๕๓๙- ปัจจุบัน

๒.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาภูเนต จันทรจิต ศึกษาเรื่องหน้าที่ของบิดามารดาในพุทธจริยศาสตร์พบว่าบุตรธิดา มีหน้าที่ต่อบิดามารดาในฐานะเป็นกตัญญูและกตเวทียบุคคล คือการรู้คุณและกระทำการตอบแทน การกระทำดังกล่าวคือคุณธรรมที่ได้รับการปลูกฝังจากมารดาบิดาให้เป็นมโนธรรม ซึ่งสามารถ

ต่อต้านป้องกันมิให้บุตรธิดาเป็นบุคคลออกตัญญู และเป็นบุคคลที่ไม่รู้บุญคุณของผู้อื่น ซึ่งจะทำให้ประสบกับวิบากกรรม บิดามารดาคือบุคคลผู้ประกอบด้วยคุณูปการของบุตรธิดา กล่าวคือเป็นพระพรหม (ผู้ทรงคุณธรรม) เป็นเทวดา (เป็นผู้คุ้มครองรักษา) เป็นบูรพาจารย์ (ครูคนแรก) เป็นพระอรหันต์ (เป็นเนื่อนาบุญอันประเสริฐ) ของบุตรธิดา ดังนั้นการกระทำหน้าที่ตอบแทน^{๙๔}

พระมหาอรุณ อรุณธมโม ศึกษาเรื่องอิทธิพลของอรรถกถาธรรมบทต่อพิธีกรรมและประเพณีของชาวอีสาน สรุปได้ว่า ความกตัญญูมีอิทธิพลต่อการปฏิบัติพิธีกรรมและประเพณี เช่น ประเพณีบุญเข้ากรรม หรือปฐกฐกรรม คือ ประเพณีทำบุญกับพระสงฆ์ผู้อยู่ปริวาส เรียกตามภาษาอีสานว่า “เข้ากรรม” เกิดจากอาบัติสังฆาทิเสส ๑๓ แปลว่า “ความละเมิดมีสงฆ์ในเบื้องต้นและกรรมที่เหลือ” เป็นวัตรของพระสงฆ์โดยเฉพาะ ชาวอีสานเชื่อว่า การอยู่กรรมเป็นการทดแทนคุณแม่ผู้ให้กำเนิด เพราะธรรมเนียมของชาวอีสานนั้น แม่ลูกอ่อนที่คลอดลูกใหม่ๆ จะต้องนอนฝังไฟอาบและดื่มน้ำอุ่น และเว้นการกินของแสลง เรียกว่า อยู่ไฟ หรืออยู่กรรม เพื่อให้หมดลูกเข้าอุ้ม มากน้อยความเหมาะสมของแต่ละคน ต้องทุกข์ทรมานอย่างหนัก ดังนั้น ลูกชายที่บวชแล้วต้องเข้ากรรมเพื่อทดแทนคุณแม่ที่เคยอยู่กรรมมาก่อน^{๙๕}

ปานิสรา โสพนันท์ ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบความคาดหวังในบทบาทบิดา บทบาทมารดา และบทบาทบุตร ระหว่างวัยรุ่นและวัยผู้ใหญ่” พบว่า บุคคลในวัยผู้ใหญ่ วัยรุ่น ทั้งเพศชายเพศหญิง มีความคาดหวังในบทบาทบิดา บทบาทมารดา และบทบาทบุตรในระดับมาก และวัยผู้ใหญ่และวัยรุ่นมีความคาดหวังในบทบาทบิดา บทบาทมารดา แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ เมื่อพิจารณาในรายละเอียดพบว่า วัยผู้ใหญ่และวัยรุ่นมีความคาดหวังในบทบาทบิดา บทบาทมารดาต่างกัน ด้านการอบรมเลี้ยงดู และด้านสันตนาการโดยที่วัยผู้ใหญ่มีความคาดหวังมากกว่าวัยรุ่น ส่วนวัยผู้ใหญ่ที่เป็นเพศชายและหญิงมีความคาดหวังไม่แตกต่างกัน และในวัยรุ่นเพศชายและหญิง มีความคาดหวังไม่แตกต่างกัน ผู้ใหญ่เพศชายและหญิงมีความคาดหวังในบทบาทบุตรต่างกันด้านการเลี้ยงดูบิดามารดา การดำรงวงศ์สกุล การประพฤติตนให้เป็นผู้สมควรรับมรดก และการทำบุญให้เมื่อบิดามารดาถึงแก่กรรม โดยที่วัยผู้ใหญ่เพศหญิงมีความความหวังมากกว่าเพศชาย

^{๙๔} พระมหาภูเนต จันทรจิต, “หน้าที่ของมารดาบิดาในพุทธจริยศาสตร์”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, สาขาวิชาจริยศาสตร์ศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑).

^{๙๕} พระมหาอรุณ อรุณธมโม (สุภาโกศล), “อิทธิพลของอรรถกถาธรรมบทต่อพิธีกรรมและประเพณีของชาวอีสาน”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔).

ดังนั้นวัยรุ่นชายและหญิงมีความคาดหวังในบทบาทบุตรต่างกันในการเลี้ยงดูบิดามารดา การดำรงวงศ์สกุล และการประพฤติดนให้เป็นผู้สมควรรับมรดก โดยเพศหญิงมีมากกว่าเพศชาย^{๙๖}

นางนัยนา นามเข็ม ศึกษาเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์การบำรุงบิดามารดาตามแนวคตินทางพระพุทธศาสนาเถรวาท” พบว่า หลักธรรมตามแนวคตินทางพระพุทธศาสนาเถรวาทที่เกี่ยวข้องกับการบำรุงบิดามารดา โดยกล่าวการบำรุงทางกายและการบำรุงทางใจ รวมทั้งการบำรุงที่เป็นโลกียะและโลกุตระ แนวคิดอีก ๒ ประการคือ บิดามารดาเป็นผู้ทำอุปการะก่อนจึงเรียกว่า “บุพการี” ส่วนบุตรธิดาเป็นผู้รู้อุปการะที่พ่อแม่ทำแล้วและตอบแทนจึงเรียกว่า “กตัญญูกตเวทิตะ” นอกจากนั้นยังมีแนวคิดที่ควรปลูกฝังคือเรื่องของคารวะ ๖ และทศ ๖ เป็นต้น

ส่วนหลักธรรมที่สัมพันธ์กับการบำรุงบิดามารดา ได้แก่ หลักกตัญญูกตเวทิตะ หลักคารวะ ๖ หลักทศ ๖ หลักสาราณียธรรม ๖ หลักขราวาสธรรม ๔ และหลักพรหมวิหาร ๔ เป็นต้น ส่วนแนวทางการพัฒนาให้บุตรธิดาบำรุงมารดาในชีวิตประจำวันประกอบด้วยแนวทาง ๔ ประการ ได้แก่ การสร้างให้ตระหนัก หมายถึงการสร้างให้บุตรธิดาเกิดความรู้ ความเข้าใจอย่างประจักษ์แจ้ง สร้างให้มีจิตสำนึกในอุปการะคุณของบุพการี การกระตุ้นเตือนให้สำนึก หมายถึงการคอยเงี่ยหูฟัง คอยเอาใจใส่ และจดจำสิ่งที่พ่อแม่สอน การปลูกใจให้กระตือรือร้น หมายถึงการเร้าใจให้เกิดความกล้าหาญที่จะทำความดีต่อพ่อแม่ และการนำไปปฏิบัติตามได้ ซึ่งหมายถึงการเป็นตัวอย่างและแบบอย่างที่เป็นรูปธรรมจนสามารถนำไปปฏิบัติตามได้ และกลายเป็นวิถีชีวิตของบุตรธิดาตลอดไป^{๙๗}

ชนานันท์ ณียกุล ศึกษาเรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างความตั้งใจจะประพฤติดนตามหลักสัปปุริสธรรมของบุตรวัยรุ่น กับความประพฤติดนตามหลักสัปปุริสธรรมของบิดาตามการรับรู้ของบุตร” พบว่า ความตั้งใจจะประพฤติดนตามหลักสัปปุริสธรรมของบุตร มีความสัมพันธ์ในทางบวกกับความประพฤติดนตามหลักสัปปุริสธรรมของบิดาตามการรับรู้ของบุตร อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑ เมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของระดับความสัมพันธ์ระหว่างความตั้งใจจะประพฤติดนตามหลักสัปปุริสธรรมของบุตรกับความประพฤติดนตามหลักสัปปุริสธรรมของบิดาตามการรับรู้ของบุตร ในกลุ่มที่มีความแตกต่างกันตามตัวแปรเพศ ทศนคติต่อบิดา ระดับการศึกษาของบุตร ระดับการศึกษาของบิดา อาชีพของบิดา หรือฐานะความเป็นอยู่ของครอบครัว พบว่า ทุกกลุ่มไม่มีความแตกต่างกันระหว่างความสัมพันธ์ดังกล่าว ยกเว้นตัวแปรด้านอาชีพ พบว่า มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทาง

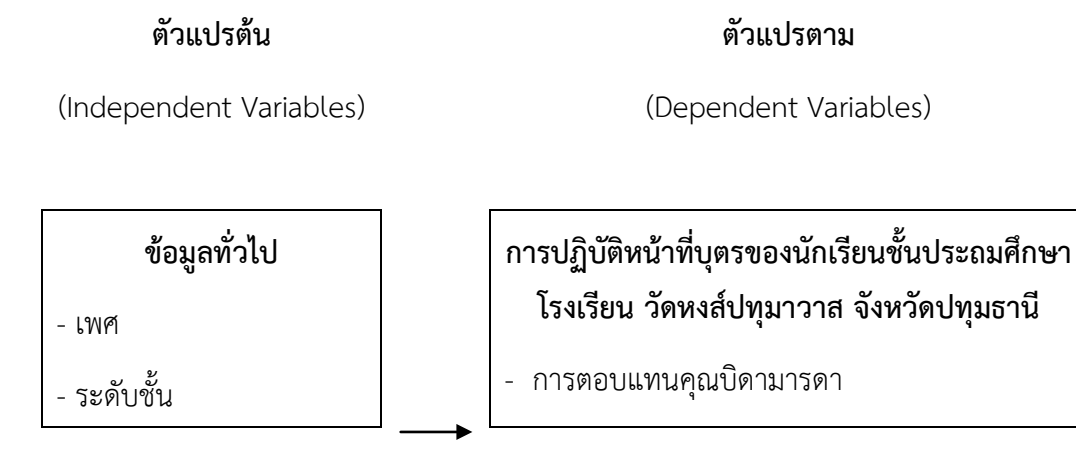
^{๙๖} ปาณิสรา โสพนธ์. การศึกษาเปรียบเทียบความคาดหวังในบทบาทบิดา บทบาทมารดา และบทบาทบุตร ระหว่างวัยรุ่นและวัยผู้ใหญ่”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต**. (สาขาวิชาจิตวิทยาพัฒนาการ, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๙), หน้า ๔.

^{๙๗} นางนัยนา นามเข็ม. “ศึกษาวิเคราะห์การบำรุงมารดาตามแนวคตินทางพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ก.

สถิติที่ระดับ ๐.๐๕ และเมื่อเปรียบเทียบความตั้งใจที่จะความตั้งใจจะประพฤติตนตามหลักสัปปุริสธรรมของบุตร พบว่า บุตรหญิงมีความตั้งใจมากกว่าบุตรชาย และมีทัศนคติที่ดีต่อบิดา กลุ่มที่มีระดับการศึกษามัธยมศึกษาปีที่ ๑ มีความตั้งใจสูงกว่ามัธยมศึกษาปีที่ ๓ และ ๕ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๑^{๔๘}

๒.๔ กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยเรื่อง “ศึกษาการปฏิบัติหน้าที่บุตรของนักเรียนชั้นประถมศึกษา โรงเรียนวัดหงส์ปทุมवास จังหวัดปทุมธานี” ผู้วิจัยจึงได้นำมากำหนดกรอบแนวคิดเพื่อดำเนินการวิจัย ดังนี้

^{๔๘} ชนนานันท์ ฦายกุล. ความสัมพันธ์ระหว่างความตั้งใจจะประพฤติตนตามหลักสัปปุริสธรรมของบุตรวัยรุ่น กับความประพฤติตามหลักสัปปุริสธรรมของบิดาตามการรับรู้ของบุตร. **ปริญญานิพนธ์**. (สาขาวิชาจิตวิทยาพัฒนาการ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ๒๕๕๖).

- ลำดับที่บุตร
- อาชีพของผู้ปกครอง

- การแบ่งเบาภาระของบิดามารดา
- การดำรงรักษาวงศ์สกุล
- การปฏิบัติตนเป็นคนดี
- การทำบุญอุทิศให้บิดามารดา